

הסוכנות היהודית
המחלקה להתיישבות
חבל הגליל

תננית
אזורית
ליישוב
ופיתוח
הגולן

הסוכנות היהודית
המחלקה להתיישבות
חבל הגליל

תכנית
אזורית
ליישוב
ופיתוח
הגולן

אברהם בן דוד
עוזי גדור
מיכאל גלעד
עדנה לרמן
רפאל לרמן
ישראל פריאון

ינואר 1969

לכבוד
ד"ר רענן ויץ
ראש המחלקה להתישבות
הסוכנות היהודית

הנני מתכבד להגיש לך את הצעתנו לפתוח הגולן. תכנית זו שהוכנה בהתאם ליוזמתך מציגה את הגולן על מכלול מרכיביו כמערכת, במסגרתה משתלבים נושאי הפתוח השונים לחטיבה אחת.

ישוב הגולן, מלבד היותו אתגר חלוצי - בדומה להתנחלויות בשאר אזורי הארץ, אזור אזור וזמנו - הוא אף משימת פתוח שיש להעניק לה את חותם תקופתנו. אל אבני היסוד של ההתישבות בעבר - ההתנדבות האישית והחזון - חובה עלינו להוסיף את הידע והמקצועיות. בשלוב זה, על ההערכות המתחייבת ממנו - אנו רואים את עיקר משימתנו. התכנית האזורית, כביטוי לפיתוח הנכון המתחייב מן הראייה הכוללת, הינה דוגמא לכך.

התכנית הוכנה ע"י צוות הגולן של חבל הגליל, הכולל בתוכו עובדים מקומיים ומומחי חרץ המשולבים בעבודתנו השוטפת. ריכז את המלאכה מתכנן ההתישבות בגולן, מר עוזי גדור, ואחר האדריכלים מיכאל גלעד, עדנה ורפאל לרמן, הכלכלנים אברהם בן-רוד וד"ר ישראל פריאון. האדריכל יהודה דיקסלר הנהיג את הצוות בשקול ובעצה.

בטרם נחתמה הועמדה התכנית לבחינה במספר מוסדות, ביניהם: הטלת המחלקה להתישבות, ועדת ההיגוי לרמת הגולן, המרכז לתכנון ופתוח חקלאי והתישבותי, התנועות ההתישבותיות ועוד. הערותיהם הארוותיהם הטביעו חותמם על הנוסח המוגש בזה.

אין ספק שלפנינו תכנית שערכה וחשיבותה - בתחום הרעיוני. הידע שנרכש מאז שחרר הגולן אינו מלא השלמתו תגרוור בודאי שינויים בפרטים שונים. אך, אף אם ישונה פרט זה או אחר הרי המערך ככלול יוסיף ויתקיים. כיון שקיימת פעילות ועשייה יום יום ושעה שעה, חיונית בהברת היעד והתאמת מעשי הפתוח אליו.

המוגש בזה הינו בגדר הצעה, שאימוצה מצריך התייחסות ושפוט במוסדות המתאימים. אסתפק בהדגשה שככל שירושש תהליך העיון כן ייטב למפקדים על הפתוח, ולאזור שטובתו היא המתבקשת.

בברכה,

מאיר שמיר
מנהל חבל הגליל

הבעת תודה

בהכנת תכנית זאת נעזר הצוות באנשים ובמוסדות, אשר תרמו מי במתן אינפורמציה ונתונים, מי בעצה ומי בניסוח תחום מקצועי מוגדר. מכין הרבים נציין בעיקר את הבאים:

האדריכל יהודה דרקסלר, אשר יעץ והנחה את הצוות בנושאי התכנון הפיסי.

מר נחום מינצקר ומר אליהו וקשל, מומחי מים, אנשי תה"ל, אשר אפשרו לנו להשתמש בתוני דו"ח הדרולוגי שטרם אושר וראה אור.

מר חיים צבן, מנהל האגף לשימור קרקע במשרד החקלאות, אשר כתב את פרק המרעה המשובץ בתכנית החקלאית.

מר גיורא דודי, רכז תא פיסי בחבל הגליל, שניסח את הפרק המתיחס לקרקעות הגולן.

מר א. גיל, מהנדס מחוז הצפון של מע"צ, אשר באר לצוות את התכניות בתחום תכנון הדרכים בגולן והאזורים הגובלים בו.

אנשי צוותות הסקרים השונים המכרזעים באזור.

רשות שמורות הטבע ומשרד התיירות, שאיפשרו פרסום נתונים ותכניות שטרם ראו אור. חברי הנהלת המחלקה להתיישבות, חברי ועדת ההיגוי לרמת-הגולן, המרכז לתכנון ופיתוח התיישבותי וחקלאי, התנועה ההתיישבותית, שקיימו דיונים מוקדמים בחכנית המוצעת העירי הערותיהם.

לכולם ולכל אותם שלא פורט בשמם, נתונה תודתנו.

המתכננים

תוכן העניינים

מבוא וסיכום תמצית התכנית המוצעת

3

6

הרקע א כללי

16

- ב נתונים פיזיים: 1. גיאומורפולוגיה וגוף
21 2. אקלים
21 3. עקסעות הגולן
24 4. ההידרולוגיה של הגולן

התכנית המוצעת

א כללי

26

ב המערכת החקלאית

- 27 1. הפוטנציאל לפיתוח חקלאי
37 2. קווי התכנית החקלאית המוצעת

ג המערכת התיירית

- 49 1. כללי
49 2. פוטנציאל האיזור
53 3. קווים לפיתוח גופש ותיירות בגולן

ד מערכת השרותים

- 65 1. מבוא
67 2. פרטי התכנית

ה המערך האיזורי המוצע

- 82 1. כללי - הנחות יסוד
82 2. המערך המוצע

רשימת המפות

15 - 16	מפת שכבות
16 - 17	הגולן עד ולאחר מלחמת ששת הימים
17 - 18	הגולן במערכת הארצית הקיימת
17 - 18	הגולן במערכת הארצית הצפויה
18 - 19	חתכים טופוגרפיים
19 - 19	אזורי נוף ראשיים ואגני ניקוז
21 - 22	פיסיוגרפיה ואקלים
48 - 49	יעודי קרקע
64 - 65	המערכת התיירית
83 - 84	מערך אזורי מרצע
87 - 88	אלטרנטיבת חצור
87 - 88	אלטרנטיבת קוניטרה
87 - 88	אלטרנטיבת יהודיה-סלוקיה

מבוא וסיכום

מאז שוחרר הגולן ביוני 1967 קיימת בו פעילות אינטנסיבית למדי בתחומי הפתוח השונים. מוסדות, תנועות, משרדי ממשלה, מועצות אזוריות וגורמים צבוריים ופרטיים יוזמים תכניות לפתוח והקמת פרויקטים שונים - החל בישובים עירוניים וכפריים וכלה בשרותי דרכים, מזוננים ותחנת דלק. אף שפעילויות אלה ראויות למלא ההערכה בזכות התרומה שהן נושאות לפתוחו של האזור החשט שילובו הכלכלי המדיני במערכותיה המקבילות של המדינה, הרי יש לחשוש שמא מתוך קדחת העשייה יצאו הדברים בלתי מתואמים וממילא לא ימצה הפוטנציאל הטמון באזור.

התכנית האזורית המוצעת בזאת באה לענות על הצורך בראיה כוללת של הנשוא. דמותו של הגולן המצטיירת ממנה לעת פתוחו המלא היא דמות אזור מיושב, מאוכלס, שוקק חיים ותנועה, המשלב בתוכו ישובים חקלאיים ומרכזי קייט, עיר וכפר, מיעוטים, מפעלי תיירות ותעשייה, מערכות דרכים ושרותים. בתוך המערכת הכללית שמור מקום לכל יזם בתאי שפעילותו תואם את קויה הכלליים.

תנאיו המיוחדים של האזור מונעים את תכנונו עפ"י איזו סכמה או שיטה מוגדרים. הצורך של תנאים גיאוגרפיים מגוונים, גורמים בטחוניים ומדיניים, מתישבים בעלי חתר מגוון ובלתי מקובל הכולל בתוכו בני דור ההמשך של ההתישבות בישראל בצד עולים מארצות הרווחה, העדר תשתית בסיסית להתישבות מודרנית וכן העדר מטרות מקומית כלשהי העשויה להבחין ולהשתלב, קיומן של תנועות התישבות בעלות גוון פוליטי וחברתי מוגדר, בצד מערכות מוניציפליות שאינן חסרות ענין באזור הנדון - כל אלה מקשים ואף מונעים יישום דרכים מקובלות לתכנון כולל, לפחות בשלב ראשוני זה בו אנו עומדים. עיקר תשומת הלב הופנתה ללבון המגמות הטבעיות הקיימות או העתידות להתקיים באזור. הכרת כוונתה, מידת נוקשותן ותחומי גמישותן, חיונית על מנת לכנסן למסגרת אחת התואמת במידה מירבית אף את טובת הכלל. בהעדר הכרה זו עלול המתכנן (מתוך כוונות רצויות דוקא), לנסות לכופף מערך מסויים הנוגד את הנשיות הטבעיות וממילא הינו חסר ממשות.

כבסיס לעבודת התכנון הונחו הנחות היסוד הבאות:

- א. הצורך באכלוס ובפיתוח מירביים כתאי הכרחי לקביעת עתיד האזור.
- ב. פיתוח המשלב בתוכו תשובות יעילות לשאלות הבטחון.
- ג. הצורך במערך יעיל, בעל בסיס כלכלי, המשתלב ומהווה חלק אינטגרלי במערכת הכלכלית הישראלית.

המערך המרצע מנסה לענות על צרכים אלה. הוא מבוסס על מיצוי המשאבים הטבעיים, ועל שילוב המערכות הכלכליות השונות לחטיבה אחת בעלת קשר אמיץ עם מרכזי הישוב בארץ מחד ועם האזורים הגובלים בגולן מאידך. התשובה לבעיית האיכלוס המירבי נתן ע"י פיתוח מרכז עירוני אשר יתגבר את מערך הישובים החקלאיים, כלכלתו תבוסס על ענפים ניטרליים כתעשייה ומלאכה, על מתן שרותים אזרחיים בסיסיים לאזור, ועל מתן שרותים מסוימים למערכת הקייט האזורית. המערך הפיסי בכללו, כולל מערכת התחבורה המתוכננת, ישמור על מרחק נאות מן הגבול ובעיותיו.

אוכלוסיית האזור תגיע לב - 60,000 - 55 נפש. מתוכם: יهودים כ - 50,000 - 45 נפש. אחרים כ - 10,000 נפש.

האוכלוסיה היהודית תתחלק כדלהלן:

בהתישבות חקלאית ומרכזי קייט: כ - 20,000 - 16 נפש
במרכז העירוני האזורי המוצע: כ - 30,000 נפש.

בפיתוח האזור ירשקעו כ- 285 מיליון ל"י בענפי ייצור ותשתית:

בחקלאות	כ - 170 מיליון ל"י
בפיתוח מערכת הקייט	כ - 80 מיליון ל"י
בתשתית האזורית	כ - 35 מיליון ל"י

כ - 120 מיליון ל"י נוספות ירשקעו בסעיפים צרכניים.

הסכומים הנ"ל אינם כוללים את הכרוך בפיתוח המרכז העירוני האזורי המוצע.

המוגש בזאת אינו בחזקת חכנית מפורטת אלא הצעה רעיונית, ובכך עיקר ערכה. הידע המצוי בידינו בתחומים השונים הנסקרים עתה בגולן אינו שלם וללא ספק יחולו בעתיד שינויים לא מעטים המתייחסים לפרט פלוני ולנושא אלמוני כתוצאה מאינפורמציה נוספת שתושג. יחד עם זאת אין להניח ערער הבנין בכללו כתוצאה מהשלמת הידע. בעתיד ידרש איפא עדכון שוטף של חכניות המערכות השונות תוך חתירה לפרוט יתר המלווה בבצוע.

פרק הזמן המוצע לבצוע החכנית הוא כ-10 שנים. אף שזהו טרוח קצר יחסית סבורים אנו שיש לראות בו תנאי חשוב להצלחה. התפרטות לאורך תקופה ארוכה תפגע בצרכי האוכלוסיה, ברמת הכנסותיה ובתנאי חייה ועלולה לכוון את התהליך כולו לאפיק בלתי רצוי של נחשלות.

קצב הביצוע וקיומו של מתח עשייה מתאים יקבעו ללא ספק את גודל האזור. לפיכך יש להעמיק ולברוק, תוך כדי התחלות של ביצוע, נושאים עקרוניים שונים כבר בשנה-שנתיים הקרובות: מיקום ובנית קבע של ישובים חקלאיים ומרכזי קייט עיקריים; ופיתוח מערכת הכבישים האזורית, ובעיקר צירי התנועה הראשיים.

פעילויות אלה תחייבנה בכל מערך שהוא, ועם זאת משאירות את נושא המרכז העירוני האזורי פתוח לשיקול וליבון נוספים.

תמצית התכנית המוצעת

הגולן, עפ"י התכנית המרצעת, יהיה אזור מאוכלס אשר יפותח ביחידה אורגנית שלמה. עמוד שדרתו תהיה מערכת דרכים מרכזית יעילה, הקושרת את חלקיו השונים לחטיבה אחת. מערכת זאת בנויה על ציר צפון-דרום המחבר את הגולן אל מרכזי הארץ. לאורכו יתרכזו ישובי הגולן והקלאיים ומרכזי הקייט. במוקד המערכת תמוקם עיר הגולן.

אוכלוסית האזור תגיע לכ- 55,000 - 60,000 נפש, בכלל זה כ-10,000 בני מיעוטים, מרביתם דרוזים. כשני שליש מכלל האוכלוסיה היהודית תתגורר בעיר אם אמנם יחולט על הקמתה, ויתרה בכפרים הקלאיים ובמרכזי הקייט.

כלכלתה של האוכלוסיה המרצעת תבוסס על משאבים מקומיים ועל כאלה שאינם מחייבים זיקה לאזור, בכלל זה מפעלי תעשיה ומלאכה; מפעלים אלה יתרכזו בעיר הגולן. תושבי העיר יתפרנסו גם על מתן שרותי תיירות. האוכלוסיה הכפרית תעסוק בענפי משק המבוססים על נטונוי הטבעיים של האזור; החשובים ביניהם הם החקלאות הקייט.

ההתישבות החקלאית

הפוטנציאל החקלאי

מתוך כ-1.2 דונם המצויים בגולן, כ-1458 אלף דונם ראויים להכשרה או לעבוד. שאר השטח ייועד למרעה טבעי, שמורות טבע ואזורי קייט. בכלל זה כ-90 אלף דונם המהווים את משבצת כפרי המיעוטים שבצפון האזור.

שטחי העבד מצויים בכמה רמות, החל באזור הבטיחה שלחופי הכנרת (200-מ') וכלה בקרקעות עין חורר שמצפון לקוניטרה (1000 + מ'). קרוב למחצית השטחים מתרכזים בדרום הרמה כיחידה רצופה שגובהה כ-300 - 400 מטר מעל פני הים. יתרם פזורים בכל שאר חלקי הגולן, בגושים שגודלם מאות עד אלפי דונמים.

מקורות המים המצויים או הניתנים לפתוח לצרכי החקלאות כוללים:

- א. מקורות המצויים בסמוך לאזור, לאורך גבולו המערבי והדרומי (כנרת, ירדן, ירמוק)
- ב. מקורות המצויים באזור עצמו, ובמיוחד בחלקיו הגבוהים (על הרמה עצמה).

את הראשונים ניתן לראות כבלתי מוגבלים בכמותם אך שאיבתם אל מרומי הרמה כרוכה בהוצאות ניכרות. האחרונים נאמדים בכ-13 - 14 מיליון מ"ק לשנה, חלקם מי נגר עילי שיאוגמו, מי ברכת-רם שישאבו ויוחרמו לבקעת קוניטרה, ובעיקר מי אקויפר הבזלת המכסה את הרמה.

אקלים הגולן מתייחס לנושא החקלאי במספר נקודות:

- א. המשקעים, שבכל חלקי האזור הינם יציבים ובעלי משמעות חקלאית, וכמותם 450 - 1000 מ"מ לשנה - בהתאם לחלקי האזור השונים.
- ב. טמפרטורות החורף הנוחות בחלקי הגולן הנמוכים בהם נדיר הכפור.
- ג. הטמפרטורות הנמוכות יחסית, האופייניות לחלקי הרמה הגבוהים הן בחורף (שלג) והן בקיץ.

התכנית מבקשת להגיע להתישבות חקלאית מירבית תוך התפרסות מכסימלית על חלקי הגולן השונים ובעיקר על הרמה עצמה. התפרסות זו תושג ע"י שילוב ענפים "בעלי רחב" כגון מרעה, פלחה, וכן ע"י הגדלת כושר הנשיאה של הרמה בעזרת שילוב המדרונות בתכנית המשקית של הישובים שיוקמו במעלה.

קרי התכנית החקלאית המוצעת

ענפי החקלאות שישולבו בתכנית יהיו כאלה לגביהם קיים באזור יתרון יחסי, בכללם כאלו שלגבי הרחבתם אין כל הגבלות, ואחרים שפתוחם יחייב המתנה עד שימצאו תנאי השוק המתאימים. בקבוצה הראשונה יכללו פירות סובטרופיים, גידולי זרעים, ירקות לייצוא, כותנה, דגניים, בקר לבשר ועוד. בקבוצה השנייה: פירות נשירים, ירקות חורף לשוק פנימי וירקות קיציים.

השוני האקולוגי הרב בין חלקי הגולן השונים יוליד אזורי התמחות בעלי תנאים שישמשו בסיס לתכניות משקיות אופיניות. שלשה אבות טפוס של תכניות משקיות מציעות:

- א. טפוס משק האזור החם - המשתרע בחלקיו הנמוכים של הגולן (עמק הבטיחה ומדרותיה, מדרונות הירדן, אל-חמה ועוד). כאן יפותח משק מתמחה שבסיסו גידולי ייצוא: פירות סובטרופיים, ירקות חורפיים ופרחים. עונות העיקרית שתיו - חורף, כשבקיץ תשרור הפוגה בפעילות החקלאית. הפוגה זו תנצל לפעילות בתחום הארוך ושרותי התיירות במערכת הקיימת המתרכזת סביב חופי הכנרת.
- ב. טיפוס משק דרום הרמה ומרכזה - מתייחס לאזור המצוי על הרמה עצמה אך בחלקיה שגובהם נמוך עד בינוני (300 - 600 מ' מעל פני הים). כאן יפותח משק שבסיסו: משבצת קרקע גדולה יחסית הכוללת שטחי עבוד בבעל ובשלחין, ומרעה טבעי רב ממדים עליו יפותח עדר בקר לבשר. השלחין יכלול כותנה, ירקות לתעשייה וענבי יין. בשטחי הבעל יגודלו תבואות חורף וקיץ וכן כותנה. את תכנית המשק ישלים מטע סובטרופי, שיפותח במדרונות הבטיחה - ברוחק מה מן הישוב. מטע זה יאזן את לוח העבודה של הישוב בחדשי החורף.
- ג. טפוס משק האזור הקר - בחלקיה העליונים של הרמה (קו גובה 700 מ' מעל פני הים ומעלה). כאן יפותח משק מתמחה בגידולים הנענים לתנאי הקור האופייני לאזור. גידולים אלו כוללים: מטעי נשירים ואגוזים גידולי דרעים ופקעות (תפוחי אדמה לחרעים), ירקות רגישים לחום (סהה, גזר, כרוביים), אשר באזור זה ניתן יהיה לגדלם בעונת הקיץ הבלתי מקובלת, ועוד. ענף בקר לבשר במרעה טבעי, ומטע סובטרופי, ברוחק מה (במדרונות הבטיחה), ישלימו את תמונת המשק החקלאי.
- ענפים שאינם חקלאים, כגון שרותי קייט ותעשייה - חקלאית וניטרלית - ישלימו את המערכת הכלכלית של הישובים.

גודל הישוב המרצע: כ-130 - 150 משפחות, מתוכן 100 יחידות משק חקלאיות, כ-15 - 25 יחידות שרותים וכ-20 - 25 יחידות שתעסוקנה בתעשייה או בקייט. פתח המרכיב האחרון עשוי לאפשר גידול הישובים מעל המסגרת המרצעת. בעיקר אמור הדבר לנבי הקבוצים.

מערך ההתישבות החקלאית

מערך הישובים החקלאיים יכלול 17 - 22 ישובים, מתוכם 13 - 18 על הרמה עצמה ו-4 מדרונות (שניר, מדרונות הירדן, הבטיחה). התפתחויות חיוביות בנושא המים יאפשרו הרחבת מספר הישובים במסגרת התחום הנ"ל, ויתכן אף מעבר לו. מתוך המספר הכולל של הישובים כ-8 - 10 יהיו מושבים ויתרם - קבוצים. סך הכל כ-2500 יחידות משפחתיות בחקלאות, שרותים קייט ותעשייה.

מערך השרותים יכלול מספר דרגים: הדרג הכפרי, הדרג הגרשי (לגבי גוף ישובים סמוכים), הדרג האזרחי. זה האחרון ישרת את מרבית ישובי האזור (כולל חלק ממרכזי הקייט), להוציא את הקצונים שביניהם מצפון ומדרום.

הישובים יתרכזו סביב מערכת הדרכים הראשית, החוצה את הגולן לארכו מצפון לדרום, ובכך יבטא מיקומם נוכחות ותפיסת שטח. יחד עם זאת ישמר מרחק סביר מן הגבול ומכל הכרוך בו. סביב מערך הישובים ישתרעו שטחי העבוד והמריעה, שימלאו את הרמה כולה על כל פינתיה.

ההשקעות במערכת החקלאית יסתכמו בכ-240 מיליון ל"י. מתוך סך זה כ-70 מיליון ל"י בתשתית (הכשרת קרקע ומפעלי מים) וכ-170 מיליון - השקעות יצרניות וצרכניות, כולל שרותים אזרחיים. ההשקעה במשפחה ממוצעת תסתכם בכ-75 - 80 אלף ל"י (לא כולל תשתית). מתוך זה כ-30 אלף בסעיף הצרכני וכ-45 - 50 אלף בסעיפים היצרניים.

השקעות אלה תבנה יצור חקלאי כולל שערכו כ-55 מיליון ל"י לשנה (כ-30 אלף ל"י למשפחה חקלאית). מתוך סך זה כ-1/3 ישאר בהכנסה נקיה לעובד לאחר נכחי הוצאות ההון המושקע במשקו (כ-10.000 ל"י למשפחה).

קצב הפתוח -

בדימה לתכנית בכללה מוצע פתוחה של המערכת החקלאית בפרק זמן של 10 שנים. זאת על מנת לענות במהירות על צרכי המתיישבים ורמת חייהם. עכובים בבצוע התהליך עשויים לפגוע בגורם האנושי וממילא בסכווי התכנית כולה. מקביעה זו משתמע לוח זמנים דחוס המצריך השקעות שנתיים יקרות (כ-20 - 25 מיליון ל"י בכל אחת מ-10 השנים הבאות). בשלב הראשון, המוגדר כפרק זמן של שנתיים, יש להגיע ל-15 ישובים (כלומר, 3 נוספים על הקיימים או הנמצאים בשלב הקמה), תוך השקעות המסתכמות ב-50 מיליון ל"י.

תיירות וקייט בגולן

פעילות הנופש והתיירות בגולן התרכז בעיקר בשני אזורים: החרמון בצפון הגולן; חופי הכנרת ודרום הגולן. הפעילויות שתפחתנה תכלולנה נושאים מגוונים, החל מטיול וביקור עד לפעילויות המצריכות שהייה ארוכה; התכונות המיוחדות השונות של שני האזורים (גובה, אקלים, טופוגרפיה, מים, שלג) מאפשרות מבחר עשיר של פעילויות, בצרופים הנודרים בדרך כלל במסגרת אזור אחד. הכביש המרצע כעורק התנועה המרכזי (צפון - דרום) של הגולן, יקשר את שני מוקדי הפעילות ואפשר הפעלת כל האזור כמערכת אחת, כאשר אתרי הבקור ומסלולי הבקור במרכז הרמה ומדרונותיה המערביים משתלבים בה ומשלמים אותה.

המערכת הצפונית

האזור הצפוני הוא הררי, מיוחד מבחינה נופית ואקלימית, ובו שרשרת אתרים היוצרים מערכת אינטנסיבית של נקודות ענין ואפשרויות פעילות. גולת הכותרת של פעילות הנופש והתיירות כאן יהיה ספורט החורף. עונת השלג נמשכת (בגבהים שונים) ובהתאם לטמפרטורות וכמויות המשקעים) בין חודש וחצי ל-4 חודשים. את עונת החורף חשלים עונת קיץ של טיולים חריים ונופש מסוגים שונים באקלים קריר ונעים. העונה בכללה תמשך כ-8 חודשים - בסיו סביר לפתוח מרכזי פעילות תיירית.

הפעילות באזור תתרכז בשני מוקדים: על מורדות החרמון; ולמרגלותיו.

על מורדות החרמון יוקם מרכז קייט ושרותים בצורת ישוב קבע בן כ-300 משפחות, אשר יתפרנס בעיקר על תיירות. תושביו יפעילו מתקנים הקשורים בספורט החורף על החרמון, ויספקו שרותי תיירות לנופשים ותיירים בתחומי הישוב עצמו; כמו כן יספקו שרותים שונים לישוכים הדרוים. מיקומו המרצע של הישוב בג' ובתא א-זית הוא על גבול אזור ההר הגבוה, בקרבה נוחה לאזורי ספורט החורף וגם לאתרי הבקור השונים במערכת, שהעקריות בהם ברכת-רם וקלעת נמרוד.

ברכת-רם חשומר ותפוחה כאתר נוף שמרכיביו העקריות הם המים ונטיעות סביב להם. יפוחה השייט באגם ופארק בגדותיו עם מוקד פעילות הכולל שוק פירות דרוזי בגדה הצפונית. קלעת נמרוד הוא חוליה חשובה בשרשרת המבצרים הצלבניים המצויים בארץ, ולמיקומו בנף ערך רב בפני עצמו. המבצר ישחזור, תסלל אליו דרך גישה, ובחורשת הזיתים הגדולה שממזרח לו תפוחה פעילות עונתית של קייט במאהל וחניון.

אזור מרגלות החרמון מקשר גיאוגפית את צפון הגולן והחרמון עם עמק החולה, ומשמש מעבר ביניהם. מרכז בבניאס, אשר יפוחה כמוקד מערכת פעילויות נופש: יפוחה בו שרותי ביקור, מתקני שהייה לזמן ארוך ושרותי מעבר לתיירות. מערכת הבניאס כוללת גם את תל-דן, החצבני, חלקו הנמוך של ואדי סעי על מפליו, והמורצבים הסוריים תל-עזיאת ותל-פזר. כל אלה אתרי ביקור ושהייה קצרה אשר ישולבו במסלולי טיול מקומיים שמרכזם בבניאס או בסיריים ארכים שמרצאם ויעידם מחוץ לאזור.

סך הכל המועסקים בענף הקייט באזור הצפוני כ-420 קבועים (מתוכם כ-280 במרכז הקייט בג' ובתא א-זית), ועוד כמספר הזה מועסקים עונתיים. ההשקעות בנשוא התיירי לטווח של כ-10 שנים התיינה בסדר גודל של כ-36 מיליון ל"י.

המערכת הדרומית

המייחד את האזור הדרומי הוא אקלימו הנוח בחורף ועונות המעבר; שפת אגם; ומערך צפוף של אתרי בקור קטנים, בעיקרם אתרי נוף ואתרים ארכיאולוגיים. חופי הכנרת יהוו את האלמנט המרכזי בפתוח התיידי של האזור. מרצע להעיד את כל רצועת החוף בין נוקייב לשפך הירדן אל הכנרת לצרכי קייט ותיירות. העונה תמשך כאן כ-6 - 7 חרשים בשנה, ותוארך בעוד 2 - 3 חרשים ע"י פעילויות משלימות שאינן תלויות באקלים. על בסיס תחזית זאת ולאור הבקוש הרב הקיים כבר היום לפעילות לאורך חופי הכנרת מוצע לפתח לאורך החוף מרכזי פעילות עם מתקנים לשהייה ארוכה. תפוחתנה פעילויות רחצה, סקי מים, שייט, דיג, חניונים, מאהלים השרותים הנלווים לכל אלה בכ-5 מרכזי פעילות לאורך החוף: נוקייב/סקופיה; קורסי; עקב; אזור שמורת בצות הבטיחה; שפך הירדן. המרכז בשפך הירדן יהווה פרק מקשר בין פתוח אזור החוף לפתוח המרצע של פארק הירדן, שישתרע מן השפך ועד לגשר בנות-יעקב. בשמורת בצות הבטיחה יקום מרכז לימודי - הדרכת (בי"ס שדה) אשר יספק גם שרותים שונים למבקרים בשמורה (הדרכה, שייט בביצות, תצפיות בצפורים), נוקייב וסקופיה יפותחו כאתר אחד בשני הקצוות של תוואי רכבת כבל, אשר תגשר על פני הפרשי גובה של כ-450 מ'. קורסי ועקב יהיו מרכזי פעילות החוף והמים. השייט לאורך החופים והקשר הימי בין המרכזים ישלימו וידיגשו את שלוב כל הפעילויות במערכת אינטנסיבית בצופה.

חלק אחד של אותה מערכת הם אתרי הבקור הקטנים הפזורים בצפיפות בדרום הגולן. מסלולי טיול ישזרו אותם למערכות שתעלינה את ערכו של כל אחד מהם. תארכנה את משך שהותו של המבקר באזור, ותתרומנה לפתוח מתקני לינה נוספים באזור, דהיינו למקורות העסוקה נוספים.

מספר המועסקים הקבועים החזוי בענפי התיירות באזור הדרומי יהי כ-550, בעוד כמספר הזה מועסקים עונתיים. ההשקעות באזור בנושא הקייט לטווח של 10 שנים נאמדות בכ-45 מיליון ל"י.

מסלולי סיור וטיולים אזוריים יקשרו את המערכת הצפונית והדרומית. ישולבו בהם גם אתרי הבקור שבמרכז הרמה ובמורדותיה המערביים, כמו תילי הגעש (תל-פרס, תל-שיבן, תל-אבו חנויר) ואתרים ארכיאולוגיים, כשרידי כפרים ביוזנטיים כרפידי או פרג; אתרי נוף כמו מפלי אדי ג' לבינה, נחל עורבים, ועוד.

יתרונו של הגולן בתחום נשוא התיירות הנופש הוא הגוון הרב בפעילויות ("מסקי שלג לסקי מים"), ומשך העונה הארוך. השקעות בנושא התיידי יתרמו להפיכתו למקד תעסוקה עיקרי בצד החקלאות, וליצירת מקורות פרנסה ששלימו את מעגל התעסוקה בעונות חקלאיות "מתות". הבקוש הגובר בארץ לנופש החזרימה הגדלה של תיירות חרף עממית יצדיק השקעות כאלה.

המערך האיזורי

המערך האיזורי המוצע הינו צרוף המערכות השונות, המצויות או העשויות להתפתח באזור, ליחידה מלוכדת ועצמאית; יחידה זאת, שאוכלוסיתה תסתכם בכ-60 - 55 אלף נפש (מתוכם כ-50 - 45 אלף יהודים), תפעל במשולב תוך מתן ביטוי מוחשי וחי למושג "אזור". זה בצד זה יפעלו התיישבות חקלאית, מערכות קייט, מערכת שרותים אזורית, תעשייה ומלאכה, מרכז עירוני אזוריי יהווה את לב כלל המערכת, הציר תנועה מרכזי הקושר את כל חלקיה - עורק החיים שלה. באמצעות ציר זה גם יתקשר האזור ישירות אל מרכזי הישוב בארץ.

הצרוף המתקבל עונה על השיקולים המתיחסים לאיכלוס מירבי של הגולן, על האספקט הבטחוני המתיחס למיקום הישובים וצירי התנועה, ועל הצורך במערכת כלכלית ארגונית ויעילה שתאפשר פיתוח מלאו משאביו של האזור ובכך תתרם למדינה וכלכלתה.

מערך הישובים, מרכזי הקייט ושרותיהם

17-22 ישובים חקלאיים יהודיים יאכלסו את הגולן משניר ועד מבוא-חמה. מהם 9-13 קברצים, ו-8-9 מושבים. מיקומם - על הציר החוצה את האזור לאורכו (חיספין - מסעדה) ועל הציר המחבר את מרכז הגולן עם מרכז הארץ (יהודיה - צמח). משני צידי שרשרת הישובים ישתרעו ששטחי העיבוד והמרעה. כל ישובי הגולן להוציא שלושה יתקשרו אל המרכז החקלאיים. בתוואי המהרה סלוקיה שבמרכז הרמה; שלושת האחרים יתחברו למועצות האזוריות הסמוכות לגולן ולמרכזיהן. מערך שרותים בעל מספר דרגים ישמש את האוכלוסיה הכפרית: החל בדרג הכפרי, דרך המיכז הגושי, וכלה במרכז אזוריי דומם אשר ירצמד לעיר האזורית. מערך שרותים זה יענה על הצרכים הצרכניים והיצרניים, ובכלל זה מפעלים לעיבוד התוצרת החקלאית כמשחטה, יקב ועוד. אלה האחרונים ימוקמו במרכז האזורי, אליו תזרום מרבית התוצרת המצריכה עיבוד. כאן גם יתרכזו הארגונים הכלכליים, ולכאן ינהרו לצרכי קניות שאינן יום-יומיות.

מלבד התיישבות חקלאית יהודית ישתלבו במערך המתוכנן חמשת הכפרים הקיימים בצפון הגולן - ארבעה כפרים דרוזיים ואחד מוסלמי. הללו ימצאו את מרכזם העירוני בקרית-שמונה, כשצרכים יום-יומיים מסוימים עשויים להתמלא בעזרת מרכז קייט המורחב בג' ובתא - א-זית.

שתי מערכות קייט תפותחנה: הצפונית, הכוללת את החרמון ואת האתרים שבמורדותיו ולמרגלותיו, והדרומית, המשתרעת לאורך חופי הכנרת הכוללת את האתרים הסמוכים אליהם. בכל מערכת - מרכז או מרכזים, אשר יכילו את מפעלי השרות וההארה. מרכזים אלו יהיו מאוכלסים בכ-600 משפחות קבועות, אשר עיקר תעסוקתן תהיה בענף הקייט ובשרותים. מספר נוסף של משפחות שפרנסתן על הקייט תגודרנה בעיר האזורית ובישובים החקלאיים. מערכות הקייט תקימנה קשרי גומלין באמצעות ציר התנועה הראשי עקב - מסעדה; ובאמצעות המשכו של ציר זה לצמח - את קשריהן למרכז המדינה.

מרכזי הקייט שבמערכת הדרומית יתקשרו אל מערך השרותים האזורי: המרכז הגושי של מושבי הבטיחה, המרכז האזורי ליד סלוקיה. מרכז המערכת הצפונית (ג' ובתא-א-זית) יהנה משרותיה של קרית-שמונה בדומה לכל ישובי צפון הגולן.

מערכת הדרכים

מערכת זו תקשור את כל חלקי הגולן לחטיבה אחת. ציר מרכזי צפון - דרום יחצה את האזור, יקשור את מערכותיו ולאורכו יתמקמו הישובים. ציר זה יעבוד דרך מסעדה - כפר נפח - יהודיה - עקב - צמח. המשכו יקשור את הגולן אל מרכזי הארץ: תל-אביב, ירושלים חיפה. 2 כבישי משנה רוחביים יקשרו את הגולן אל האזורים השכנים (ולעיר הגולן שתמצא בו) ואל כביש המוצא האזורי (בסביבות כורסי).

קשירת מערכות הקייט זו לזו - כשלאורך ציר הקשר שזורה מערכת הישובים החקלאיים ובמרכזו - המרכז העירוני, תעניק לאזור אופי מגובש. חברו של האזור אל מרכזי הארץ יעשה בצורה בלתי אמצעית, בתוואי המהווה המשך ישיר לאורך חופי הכנרת המזרחיים של כביש עמק הירדן; וממנו - לעמק בית שאן וואדי ערה מזו, ולהמשך כביש עמק הירדן עד יריחו וירושלים מה.

עיר הגולן ומרכזים נוספים

במרכז האזור, בסביבות סלוקיה, מקום בו מצטלבים צירי התנועה הראשיים (מסעדה - צמח, וחסיפין-סלוקיה) תמוקם עיר הגולן. עיר זו תהווה שילוב של מרכז אזורי ועיר בעלת אופי ניטרלי ובעלת זכות קיום כשלעצמה. כמרכז אזורי היא תשרת את ההתישבות החקלאית שתזרום אליה ב-3 צירים המסתיימים בה: ממסעדה, מעקב ומחסיפין. כן תשב על הציר המקשר את מערכות הקייט ותעשה לשילובן. כמרכז אזורי יתרכזו בה שרותים צרכניים ויצרניים תרבותיים וחנוכיים, אך כל אלו אין בהם די כדי לבסס עיר של ממש. משום כך מתחייב פיתוח שהוא לאו דווקא בעל זיקה אזורית: מפעלי תעשייה ומלאכה, שאינם מתבססים על נתוני המקום המיוחדים אך עשויים להתפתח פה בכמויות אחרים.

בפרק הזמן אליו מתיחסת התכנית יש לשאוף לפיתוח אוכלוסייה עירונית שהקפה כ-30.000 נפש.

אף שמרבית תפקידיו של מרכז עירוני יתמלאו על ידי עיר הגולן, עשויים להשתלב בתמונה מספר מרכזים נוספים. המדובר במרכזים עירוניים השוכנים בקרבת האזור: קרית-שמונה, חצור וטבריה. עיקר תפקידן יהיה בשלבי ההתחלה, בטרם תתבסס העיר החדשה, במידה שתענה על הצרכים; אך אף לאחר מכן יוסיפו אלו למלא תפקידים מסויימים עבור הגולן: קרית-שמונה תהווה מרכז לצפון הגולן על ישוביו ומפעליו, טבריה תשתלב בנושא הקייט בהיותה חלק ממערכת הקייט הקשורה בכנרת, חצור תעבד במפעליה תורצת חקלאית שתגודל בגולן.

המתעצות האזוריות הסמוכות לאזור: "הגליל העליון" "ועמק הירדן" תספחנה אליהן מספר ישובים: שניר ושני קברצי דרום הרמה. זאת בשל מיקומם בקצות האזור ובקרבה אל מרכזיהן, וכן בשל הקרבה שבאופי ישובים אלו וישובי המתעצות הנדונות.

שיקולים ואלטרנטיבות

אף שמלבד השקול המתיחס לאכלוס הגולן חשיבות רבה לפתוחו של מרכז עירוני באזור, נבחנה האפשרות של פתוח מערך החסר מרכז עירוני באזור עצמו, הנשען על מרכזים עירוניים המצויים מחוץ לגבולותיו. דמיות של מערך זה מתוארת במפת "אלטרנטיבת חצור": במקומו של אזור כולל ומאוכלס מתקבלת סדרת מקטעים הקשורים כל אחד למרכזו: ישובי צפון הגולן - לקרית שמונה, קברצי מרכז הגולן - לחצור, קברצי דרום הגולן - לצמח, מושבי דרום הגולן - לטבריה ולמרכז עצמאי שיקימו בתוכם.

אף שמבנה זה מתישב עם צרכי הבטחון (המרכזים כולם בתחומי הקו הירוק) ובמידה רבה הינו תואם את כוונת הוריימה הטבעיים, אין הוא נראה לנו כיון שאינו עונה על הצרכים וממילא ערכו תיאורטי בלבד. המרחקים הנוצרים בין הישובים ומרכזהם (30-40 ק"מ) המחיצות הטופוגרפיות, השוני באופיים המשקי של ישובי הגולן לבין זה של ישובי האזורים הגובלים, כל אלו יולידו תהליכים שיבקשו לפתור את צרכי האזור בתחומיו הוא, ובהדרגה יכוונו ליצירת מרכז, שראשיתו דומם וסופו מאויש, אשר בשל היותו נוגד את תכנית האב לא יתפתח כפי הרצוי. בשם תהליכים אלו אין אף להניח שאלטרנטיבה זו כרוכה בחסכון של ממש בסעיף ההשקעות, ובסיכום אין זה הפתרון המומלץ.

אם אמנם חיונית עיר בגולן במרכז אזורי וכגורם מאכלס, חשוב שמיקומה יענה על תפקידיה. שאלת אפשרויות מיקום אלטרנטיבות עשויה להתעורר רק לנוכח עובדות בשטח העשויות להוות משקל-נגד לשיקולים תכנוניים. הבולטת ביניהן היא העירה קוניטרה. עיר זו השוכנת בצפון-מזרח הגולן, כ-2 ק"מ מגבול הפסקת האש ובגובה 900 מ' מעל פני הים, שמשה עיר מחוז בהיות הגולן חלק מטוריה. מיקומה האם תפקיד זה. במערך החדש שנצרך לאחר שחרור האזור אין להניח שתוכל למלא את תפקידיה וזאת מן הטעמים הבאים:

א. טעם בטחוני - קרבתה לגבול בעורף מיקומי הקבע המוצעים עכר הישובים, תמנע פיתוחה ואכלוסה וכן פיתוח מרכז לשרותים ולעבוד תוצרת חקלאית. אין זה מן התבונה לבסס על נקודה הסמוכה לגבול את מוקד המערכת הכלכלית האזורית, יתר על כן משקלו של ענף הקיים בכלכלה האזורית עוד מגביר את רגישות מערכת זו למפגעים בטחוניים.

ב. המבנה האזורי: העיר חייבת להיות מרכז לאזור, וחוליה המקשרת אותו אל מוקדיה הכלכליים של המדינה. ישיבתה של קוניטרה בקצהו המרוחק של האזור, בניגוד לכוונת הוריימה הטבעיים תמנע ממנה לשמש בתפקיד המרכז המיוחל (ראה מפת "אלטרנטיבת קוניטרה").

ג. ערכה של עיר זו מבחינת הנכסים המצויים בה אף הוא מסופק למדי, בעיקר בהתחשב בקשיים הכרוכים בשיקומה ובהתאמתה לצרכי אוכלוסייה יהודית מודרנית.

הרקע

המערכת, כפי שירשנה מהטורים, בנויה מציר אורכי ראשי (צפון - דרום), ומשלש התקשוריות רוחב ראשיות (מערב - מזרח) אליו.

הציר הארכי מרכב למעשה משלשה קטעים. הקטע האחד מחבר את מסעדה לקונייטרה, ומהווה שריד מהדרך שקשרה את דרום לבנון עם סוריה. הקטע השני מקשר את קונייטרה עם רפיד שעל קו הפסקת האש, והוא שריד מכביש הקשר עם צפון ממלכת ירדן. הקטע האחרון מתחבר אל כביש קונייטרה-רפיד ליד חל-פרס, ומקשר לצומת זאת את דרום הרמה.

לאורכו של ציר זה מתנהלת היום כל התנועה בין דרום הגולן לצפונו. חסרונו הראשי הוא בהיותו כביש ארוך בעל פתולים רבים, ועם זאת ללא כל אלטרנטיבה בתוך תחומי הגולן.

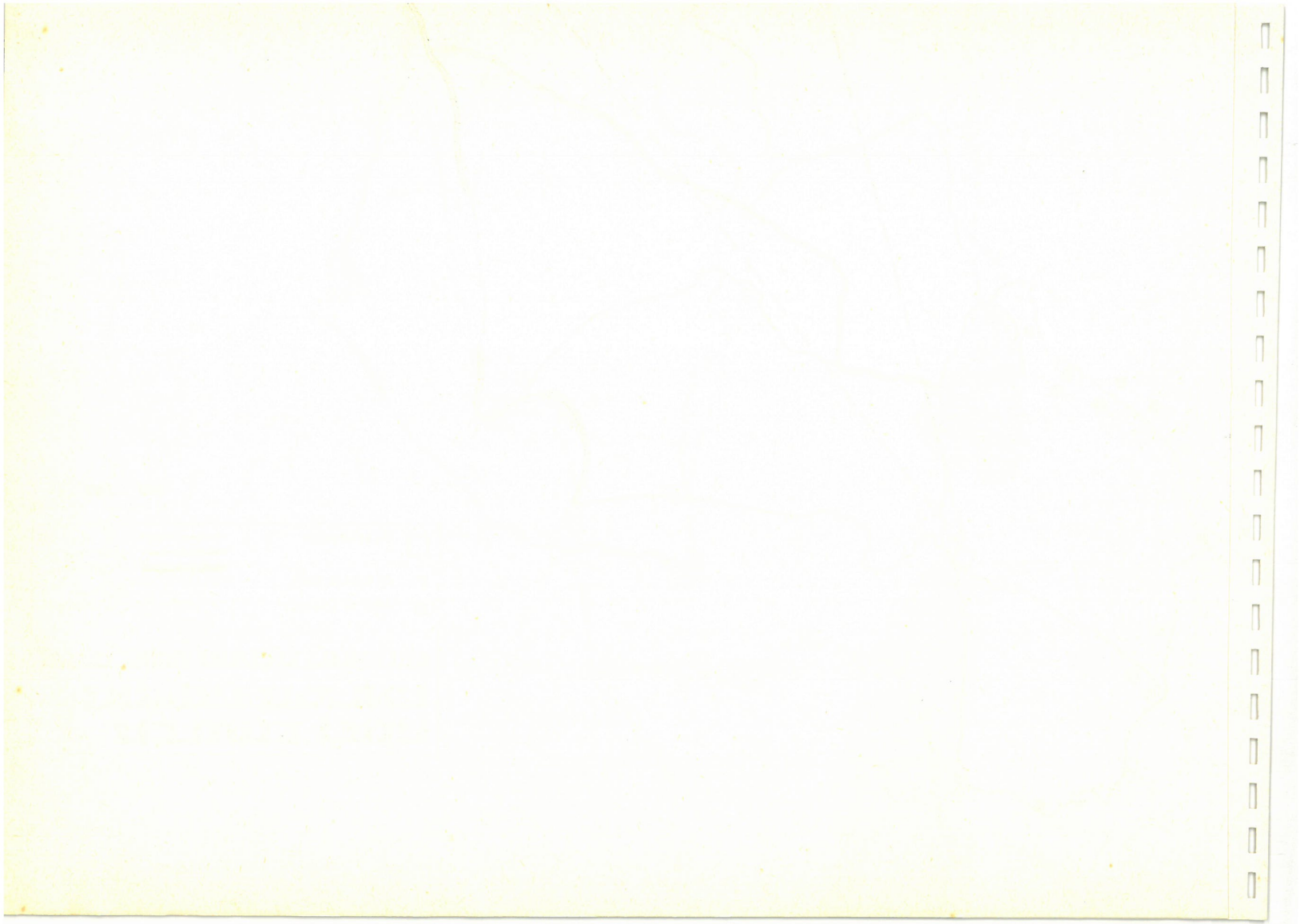
אל כביש האורך, המתמשך על פני הרמה עצמה, מתחברים שלשה כבישי רוחב עיקריים המקשרים את הגולן עם הגליל ועמק הירדן: כביש קרית-שמונה-בניאס-מסעדה, העובר לאורך ואדי סער; כביש גשר בנות יעקב-קונייטרה; והדרך העולה לרמה מאל חמה. דרך אל חמה אונסת את הטופוגרפיה כדי להתגבר על הפרש גובה של כ-400 מטר, ולמעשה בלתי ניתנת לשימוש כגישה מרכזית לדרום הרמה. גם היותה חשופה לכוון רמות הגלעד תורמת לפסילתה כקשר בר כימא. כביש גשר בנות יעקב-קונייטרה הוא שריד הדרך שקשרה את חיפה עם דמשק. הוא מתמשך בשפוע אחיד של כ-2% בין בית המכס העליון הישן (300 + מ') לבין קונייטרה (950 + מ'), בין גג הניקוז של הכנרת לבין גג הניקוז של החולה. התוואי הוא בד"כ נוח, מלבד בנקודת המעבר אל הגדה המערבית. כביש זה משמש היום ככניסה הראשית לדרום הרמה ולמרכזה.

כביש בניאס-מסעדה עובר בתוואי קשה מעל למדרגת הביניים של ואדי סער. הדרך מפותלת וצרה, התנועה בה איטית וקשה. זחזי הכניסה העיקרית לצפון הגולן ולאזור החרמון.

מלבד הרכיבים הנזכרות קיימת התחלה של כביש אורך נוסף, המתחיל במסעדה ונמשך דרך וסט לכפר נפח. כביש זה, וכביש הרוחב הניצב אליו המקשר בין מנצורה לקנעבה, שרתו ישירות את מערך ההגנה הסורי לאורך החזית עם ישראל.

קיימת גם ההתחלה של כביש רוחב נוסף היורד מחושיניה ליהודיה בתואי נוח, והנמשך בדרך עפר לאורך השלוחה המתונה מאד שבין ואדי צפא לואדי אל הורא עד לבקעת הבטיחה.

צורת התקשרותו של הגולן אל העורף הישראלי ואל האזורים הגובלים בו אף היא שונה מהאופן בו היה קשור אל סוריה בעבר. את מקום הקירבה הגדולה (60 ק"מ) לעיר הבירה והכביש היחידי אליה, תפסה מערכת התחברויות אל הגליל העליון התחתון (הנשענת על שלשה מרכזים עירוניים אזוריים: טבריה, חצור-ראש פינה-צפת, וקרית-שמונה); זיקה אל מרכזי הישוב בארץ הנמצאים בריחוק יחסי מהגולן. האלמנט העיקרי החסר בצורה בולטת במערכת הקימת הוא כביש ראשי שיבטא זיקה זאת.

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY

ב נתונים פיזיים :

1. גיאומורפולוגיה ונוף

השטח המגדר בשם "הגולן" מכיר שתי יחידות גיאוגפיות-נופיות שונות עקריות:

1. רמת הבזלת ומדרונחיה.
2. גוש הררי גירי - הזרמון.

הגבול בין שתי היחידות חד וברור ומתמשך לאורך נחל סער, המפריד בין שטחי הגיר הבזלת (במקביל לכביש בניאס-מסעדה).

א. רמת הבזלת

רמת הבזלת שטוחה ומשתפעת במחניט (2% בממצע) מצפון מזרח לדרום מערב. גובהה נע בין 1000 מ' בסביבות קוניסרה ו-350 מ' מעל חופי הכנרת. מישורי הרמה מסתיימים במדרונות תלולים היורדים אל עמק החולה. הירדן, חופי הכנרת המזרחיים, הירמוק והרוקד. יראים מכלל זה המדרונות היורדים לבקעת הבטיחה החוף הצפון מזרחי של הכנרת. אלה מדרונות מתונים מאד, המהווים המשך רצוף לשפוע הכללי של הרמה.

להלן תיאור יחידות הנוף העיקריות המרכיבות את הרמה:

(המושג "יחידת נוף" מתאר צירוף מרכיבים אפייני ומשפע מטופוגרפיה, מבנה גיאולוגי, אבנוניות, קרקע, צומח, שטחי עיבוד).

1. אזורי בזלת כהה, מישורים משופעים טרשיים ומסולעים. חלקות קרקע קטנות ביותר מפוזרות, בשל עיבודים קודמים - גדרות אבן. הנוף חשוף מצמחיה עצית כ"כ. ערצוי נחלים רדודים אשר הזרימה בהם נמשכת זמן רב בחורף ובאביב. תיאור זה אפייני לשטחים נרחבים על גבי מרכז הרמה רצפונה. קיים גיוון מסוים בתוך השטח המתבטא בדרגת האבניות וגודל שטחי הקרקע. בשטחים בהם קטנה הטרשיות היו יותר חלקות עיבוד וגדרות האבן מהוות אלמנט בולט מאד בנוף.

2. מישורי קרקע כבדה בדרום הגולן. אזורי ורום הרמה מצטיינים בשטחי קרקע עמוקה, כבדה, חומה, הירצרים נוף חקלאי רצוף. בנוף בולטות גבעות בזלת בודדות המתרוממות בתוך המישורים המעובדים, מצטיינות כאבניות וטרשיות רבה.

3. תילי הגעש המופיעים בצורת קונטיים וולקניים ומהווים ציון בולט עיקרי בנוף מרכזו וצפון הרמה. התללים

בנויים טוף בזלתי אדמדם, פריך, בחלקם ניכר עדיין לוע הגעש בצורך מכתש בראש התל, או חלקי מכתש התילים הגבהים מתרוממים כ-200 מ' מעל מישורי הרמה. חלקם חשופים מצומח עצי חלקם מבוטחים חורש ים תיכוני. בצפון הרמה בוראו שטחי החורש על מדרונות התילים וניטעו כרמי ענבים במקומם. המישור בו נמצאת קוניטרה בנוי ממשקע אנמי בו נרברד סחף דק מתילי הגעש בשכבות דקות.

4. נופי חורש ים תיכוני על שטחי בזלת אבניים: בקברצה זו נמנים יער מסעדה היוצר יחדות נוף רצופה של חורש ים תיכוני סבוך. אזור ג' ויזה אשר בו שרידי היער יוצרים משבצות סביב חלקות שבוראו. וכן שרידי יער המופיעים באזורים שונים, ביחידות קטנות בעיקר בצפון הרמה.

5. המדרונות המערביים של הרמה – מבניאס עד שפך הירדן לכנרת. שפוע המדרונות משתנה לאורך הקטע. השפוע מתמתן בצפון באזור כפר סאלד – בניאס. המדרונות טרשיים ואבניים מאד. חשופים כמעט מצומח עצי. בשל תלילותם מהווים המדרונות מחסום המקשה מאד על העליה מעמק החולה אל הגולן.

6. יער פארק של אלון - יער יהודיה. היער משתרע בשטחי רמת בזלת טרשיים ואבניים מאד.

7. נחלים במדרונות המערביים: בקטע שמיר – גשר בנות יעקב מבוטח המדרון המערבי ע"י מערכת נחלים החורצים ערוצים עמוקים בדפן הבזלת. רוב הנחלים זורמים, ובראשית חתירתם נוצרים מפלים. מצוקי הבזלת הכהים הצומח המלווה את אפיקי הזרימה יוצרים יחדות נוף מענינות ומיוחדות.

8. מדרונות הכנרת ומערכת הנחלים היורדים אל הכנרת – מערכת הנחלים דמויות המניפה חורצת ערוצים עמוקים המבטרים את הרמה באזור זה לשלחות מארכות. מדרונות העררצים טרשיים, ברובם מופיעים מחשופי גיר בתחתית המדרונות. ראשית העררצים – מפלים שחלקם זורמים כל השנה. לאורך אפיקי הזרימה צמחית נחלים, חלק מהמדרונות מכוסים חורש ים תיכוני או חלקי יער הפארק של אזור יהודיה. בנחלים הרחבים ובחלק מהמדרונות הפונים לכנרת נחלק המדרון לכמה מדרונות ביניים ועליהן שטחי קרקע עמוקה בחלקות גדולות ורצופות. בין המדרונות קטעי מצוק ומתלולי בזלת או שפכי אבן.

9. בקעת הבטייה – עמק אלוביאל, חלקו אדמה עמוקה, חלקו מניפות נחלים אבניות, בזלתיות, חלקו שטחי ביצות ומליחות הצפה. בשל שפע המים הזורמים בנחלים ותעלות ההשקאה – צמחיה עבותה כוללת עצים. בעיקרה שרידי שטחי עיבוד, מטעים, שוכרי רוח. חוף הכנרת לאורך הבקעה רדוד, ולארכו שטחי ביצת.

10. מדרונות הירמוק הרוקד – בחלקם מדרונות דומים למתואר בקטע 8. גם כאן מופיעים מחשופי גיר בתחתית המדרונות. אך בשל דקות שכבת הבזלת בדרום הגולן מתרומם לעיתים הגיד לנבהים ניכרים במדרון. במדרגות הביניים – שטחי אדמה

עמוקה רציפים. מרבית המדרונות חשופים מצומח עצי להוציא אגן נחל מסעוד אשר בו מופיע יער הפארק של אלון התבור ומשתרע על מדרונותיו ושולי הרמה.

ב. גוש החרמון

בחרמון יש להבחין בין שולי ההר והגוש העיקרי והגבה. בשולי ההר נכללים אזורי המעבר בין עמק החולה החרמון – אזור נחילה, מדרונות נחל סער – עין קוניה, הגבעות בין ברכת רם לג' ובתא, מגדל שמש, וגבעות הגיר הסוגרות על עמק יעפורי. באזורים אלה שטחי עיבוד נרחבים, בחלקם נבנו כטרסות עיבוד. הגיר מופיע בצורות שונות החל מגיר דולומיטי עד צורות קירטוניות. השטח מכוסה בחלקו חורש ים תיכוני ובחלקו בתה. אזור זה מצטיין בשפע מים וגוון ביחידות הנוף השונות הנצרות בו. ברכת-רם הגבעות הסוגרות עליה, עמק יעפורי – שטחי המטעים ותעלות ההשקאה, אזור הבניאס – מקורותיו ואפיקו השופע צמחית מים עבוהה, תל דן ומקורות הדן, ערוץ החצבאני על מחלוליו וצמחייתו.

גוש החרמון הגבה מתרומם בצורת רכס מארך, שכוונו הכללי מדרום-מערב לצפון-מזרח. הרכס מתרומם מ-270+ מ' בצפון החולה עד 2814+ מ' בפסגה, המצויה על גבול לבנון וסוריה. הנקודה הגבוהה שבידינו היא 2370+ מ'. חלק החרמון שבידינו נתחם בצפון-מערב ע"י קו פרשת המים העיקרית של החרמון, שהוא גם קו הגבול הנוכחי עם לבנון; ובצפון-מזרח-מזרח ע"י קו הפסקת האש עם סוריה, שהוא קו שרירותי ברובו.

להוציא כמה גבעות בפריפריה, אחיד הגוש העיקרי מבחינת אופי הסלע; בשל עובדה זאת קיים דמיון רב גם במורפולוגיה של השלוחות השונות.

הגוש מבוחר ע"י מערכת ואדיות צרים ועמוקים בזורמים במקביל לקו הרכס העיקרי. הואדי העיקרי העובר בשטח בביתור עמוק הוא ואדי עסל. במקביל לו ואדי מער בצפון מערב, מרג' מן, ואדי ג' ובתא, ואדי א-דופן וחלק מואדי סער בדרום מזרח. בנוסף לכוון ההתרוממות העיקרי כלפי צפון-מזרח, מתרוממים הרכסים שבין הואדיות בהדרגה גם בכיוון מזרח, כך שרכס "כתף חרמון" הוא למעשה הגבוה ביותר וסוגר על מערכת הואדיות השלוחות שבתוך גוש החרמון.

בשל אחידות הסלע (גיר דולומיטי בשכבות עבות מאד) מדרונות הואדיות הם תלולים, אבניים, כמעט ללא מצוקים ובעלי שפוע אחיד ברוב המקרים. המדרונות ואפיקי הואדיות הצרים – ללא אדמה.

במרבית שטח החרמון שבידינו קיימות דוליות על גב הרכסים. הדוליות הן גם המקד למעט עמקים קטנים הפוזורים באזור – הבולט בהם הוא מרג' מן.

הנוף הכללי המתגלה לעיני המטייל הוא נוף הררי "רך" יחסית, ללא מצוקים ושברים חריפים. הצמחייה נמוכה ושיחית בחלקי ההר הגבוהים, ושיחית גבוהה בחלקי ההר הנמוכים. שרידי יער, אשר כיסה בעבר את המדרונות הנמוכים מצויים באזור ואדי עסל.

2. אקלים

יש להפריד בין אקלים הגולן לאקלים החרמון.

אקלים הגולן דומה בעיקרו לאקלים הגליל אך מצטיין בתנודות קיצוניות ואפייניות לאקלים יבשתי יותר. האזור גבוה יחסית לפני הים ומצטיין לפיכך בטמפרטורות נמוכות וכמות משקעים גדולה. הגולן מתחלק לשני תת-אזורים אקלימיים: דרום הגולן וצפוניו. כמות המשקעים החדשית הממוצעת גדולה יותר בצפון, ואילו בדרום הטמפרטורות המכסימום המינימום הממוצעות - חדשיות גבוהות יותר (התאור הנ"ל מתבסס בעיקר על נתונים שלא פורסמו, שנמדדו ע"י הסורים בפיק ובקונייטרה בשנים 1961-66). שלשת חדשי הקיץ יוני-יולי-אוגוסט הם חסרי משקעים; המשקעים הרבים ביותר מרוכזים בחדשים דצמבר, ינואר, פברואר ומרץ. הכמות החדשית הממוצעת הגבוהה ביותר בשנים 1931-1960 נמדדה בחודש ינואר (בקונייטרה 218.6 מ"מ ובפיק 110.4 מ"מ). הכמות השנתית הממוצעת מגיעה בקונייטרה לכ-800 מ"מ, ואילו בפיק לכ-450 מ"מ. טמפרטורת המכסימום - היומית - הממוצעת הגבוהה ביותר בשנים 1961-66 בקונייטרה נמדדה בחודש אוגוסט (29.5°C); טמפרטורת המינימום-היומית-הממוצעת הנמוכה ביותר לאותן שנים נמדדה בחודש ינואר (3.1°C). לגבי פיק הטמפרטורות המתאימות הן - 33°C ו- 6.8°C .

אקלים החרמון מושפע ישירות מהיותו הבליטה הטופוגרפית הניכרת ביותר באזור. הדבר מתבטא בטמפרטורות נמוכות ובשלג המהווה תופעה שנתית קבועה.

בתקופת החורף העננות היא בדרך כלל מלאה, ובאזור נחשבות רוחות חזקות; ימים בהירים נדירים, הראות לרוב לקויה. אקלים הקיץ לעומת זאת קריר ונעים.

3. קוטעות הגולן

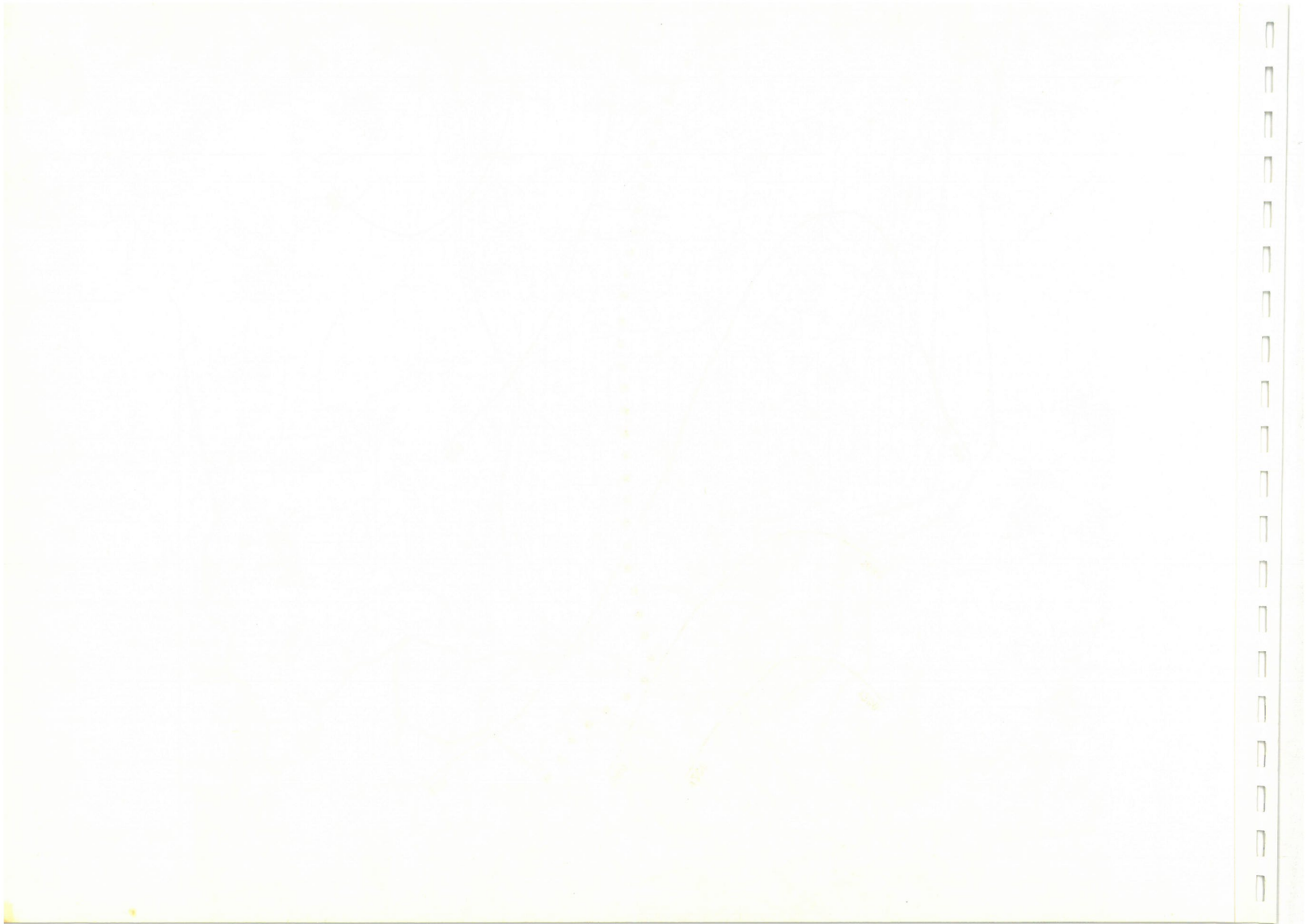
(תקציר מסקירתו של מר י. דן ממכון וולקני, סקירה מס' 606).

הגולן הינו רמה בזלתית המשתפלת הדרגתית דרומה ומערבה. מצפון לדרום השתפלות מ - 1,000 מ' עד ל-350 מ' לאורך כ-70 ק"מ.

השתפלות מערבה היא חדה והשפוע חזק יותר.

בדרום הרמה לאורך השברים בוודיות הזרמים לכנת התגלו שכבות הגיר השונות אשר כוסו ע"י הבזלת. שכבות אלה הן של אבן חול, חוזר וקישון.

ממרכז הגולן ועד צפונו נכרים שרידים געשיים בצורת כפות עם לתעים געשיים אופייניים. כפות אלה בנויות אפר וולקני המכסה את סביבתן הקרובה (תל אבו-נידה, תל-יוסף, תל אבו חניזר וכו') הבזלת באיזורים געשיים אלה היא צעירה יותר.

החרמון הוא כפה של סלעי וורה גיריים.

טפוסי קרקעות שונים ותפוצתם:

א. קרקעות ים תכוניות אדומות (חמרה)

1. טפוס קרקע אדומה ים תיכונית בזלתית:

מצויה בגולן העליון בגבהים של 800 מ' באזורים שלא סבלו סחיפה.

התפתחותה עג"ב סלעי בזלת ואפר וולקני.

פוט למקומות שבהם התנאים הטופוגרפיים אפשרו הצטברותה של הקרקע הרי בשאר המקומות תנאי הסחיפה הנוחים משאירים

סלעים ואבנים בשעור של 70% - 50 מכלל הקרקע.

2. טפוס קרקע אדומה ים תכונית על חול:

כאזור מסעדה - מג' דל שמש. דומה לחמרה הטיפוסייה עם צפוי חרסיתי ברור על פני תלכיד החול. בעומק מעבר הדרגתי

לאבן חול נובית.

ב. קרקעות נאזאז חמרה נאזית:

עג"ב אבן חול בשטחים ע"י מג' דל שמש המעבר מהאופק הראשון לשני הוא ברור וחד כמו"כ בולט ההבדל טקסטורה

הגסה ביותר של האופק העליון והרקה ביותר בזה שמתחתיו.

ג. קרקעות חומות ים-תיכוניות דקות גרגר:

מצויות בעמקים בין גבעות האפר הוולקני מסחף בלוי של אפר זה. קרקע אופיינית לחלק נכר של עמק קוניטרה הסחף הדק

מצוי עג"ב האפר הוולקני הבלוי. השפוע באיזורים אלה הוא לא יותר מ-2% דבר המאפשר התרכבות סחף דק זה. באזור זה

חלקים נכרים נקיים לחלוטין מאבן.

ד. רנדזינת בהירות:

מראץ מקירטון וחור. מצויות במדרונות התלולים היורדים לירמוך ולכנרת וכמו"כ בחלקים בסוימים בחרמון. הקרקעות

הן גיריות בנגוד לשאר אדמות הגולן חסרות הגיר.

ה. גרומוטולים:

בעקר חומים כהים בזלתיים בגולן התחתון והמערבי. אופיני לקרקעות הבזלת הישרות הבלתי טרופות באזורי גובה פחות

מ- 700 מ'.

כמו"כ מצויות עוד קרקעות כמו פרוטו גרומוטול בזלתי חסר גיר, רגוסול טופי חסר גיר, ליתוסול בזלתי חסר גיר ועוד.

על ההרכב הכימי והמכני של הקרקעות

מתברר שבקרקעות האפר הוולקני הבזלתי הצעיר יש יחס גבוהה בין % החרסית לבין קבול קטיונים חליפים, % המים ברויה, המים ההיגרוסקופיים.

עקב מצויאותו של מינרל האלופן, אשר מצוי בקרקעות צעירות של אפר וולקני, יש סטייה בשעור האמוני של % החרסית המתקבל במעבדה. מתקבלים ערכים נמוכים מדי בגלל אי פיזורו של מינרל זה בבדיקה מכנית.

בגולן העליון הורדת לגשמים הרבים יש שטיפה אינטנסיבית הבאה לידי ביטוי בשחרור ברזל הגורם בכמה מקומות לצבע אדום של הקרקע, כמו"כ הורצרות מינרלי קאוליניט אשר קבול הקטיונים שלהם קטן מאד.

קרקעות הגולן חומות למיניהן מצויות באיזורים אשר השטיפה בהם מוגבלת עפ"ר בגלל כמות משקעים קטנה יותר אבל גם ע"י הספקה מתמדת של חומר בליה חדש, נקוז לקוי, או שלוב הגורמים הנ"ל. דרגת הקאוליניזציה משפיעה על תהליכי האיילוביזציה והערבוב בקרקעות שנצרו מסלעים בסיסיים או חרסיות. מכיון שהקאולין אינו תופח אינה קיימת תופעת ההסדקות והתפיחה (אחרי יבוש והרטבה) ומתקבל חתך מרקמי ברוד. שונה המצב בקרקעות בהם מצוי מינרל המונטמורילוניט התופח וכתוצאה מהסדקות ותפיחה יש ערכוב ונרציים גרומוטולים.

ערכי החומציות בגולן במרכזי והצפוני נעים בין 6.5 - 5.5.

4. ההידרולוגיה של הגולן

בעוד צפון הגולן בנוי סלעי מזוזואיקון וטרציר תחתון (פאליאוקן ואיאוקן) ומעליהם שכבת הבזלת הוולקנית, חלקו הדרומי של הגולן כולל כשכבת ביניים גם שכבת ניאוגן (טרציר עליון - מאורן ופליאוקן). שכבת הבזלת המכסה על הכל עובדה משתנה מעשרות מטרים בחלקה הדרומי של הרמה (מצוק עין גב) ועד כ-200 מטרים בחלקה הצפוניים. שכבת בזלת זו שמקורה בזרמי לבה אשר פרוצו בסוף הפליאוקן, מורכבת שכבות שכבות - פרי התפרצויות חזרות ונישנות, שעוביין משתנה ובו"כ בלתי עמוק (מטרים עד עשרות מטרים בודדות). בין שכבות הבזלת פרוסים אופקי בליה היסטית, שעוביין 2-3 מטרים והן אטימות ובלתי מחלחלות.

בתקופה מאוחרת יותר (לאחר הפעילות הוולקנית העיקרית) אירעו תנועות טקטוניות חזקות אשר כתוצאה מהתרומויות והשתפלויות יצרו שברים עמוקים שכוונם אלכסוני: צפון מזרח - דרום מערב.

צרוף זה של שכבות בזלת מרופדות שכבת משקע אטימה המקוטעות כשברים מהווה את הבסיס להשונותינו בדבר פוטנציאל המים בגולן. למעשה מתקבלים 6 אזורים הידרולוגיים מובדלים זה מזה, שצורתן: רצועות רצועות הנמשכות בין קו השבר ממזרח למערב בנטיה כלשהי דרומה. כולם ניוזנים מאקיפר שטוח שעומקו עשרות מטרים (עד 30 מטר), ועשרות מעיינות הפזורים בכל חלקי צאים בכל פעם ששכבת המשקע שבתחתית הבזלת מגיעה למגע עם פני הקרקע.

האזורים ההידרולוגיים הם:

1. גוש החרימון ומרדותיו הדרומיים, המוגבל מדרום ע"י קו שבר שתחילתו - דרומית לברכת רם דרך עזיית עד להכות הכשן.
 2. אזור וסט - כפר נפח הנמשך מקו השבר הנ"ל ועד שבר שני העובר דרך סלוקיה - טנבר - תל-אבו-חנזיר.
 3. רצועת סינדיאנה שבגולה הדרומי: מעוספיה - תל יוסף - רזניה. רצועה זו משתפלת בתפנית ניכרת למערב (לכוון הכנרת).
 4. גדת חושניה - תל-יוסף, המוגבלת מדרום בקו חושניה - ואדי צאפה.
 5. גדת חושניה - תל אל פרס, המוגבלת מדרום בקו גוהדר - מזרעת קוניטרה - קרציבה. גיזדה זו שעובי שכבת הבזלת בה בחלקה המזרחי כ-100 מ' נעשית רדודה הולכת ובאדיות החוצים את חלקה המערבי נחשף הניאוגן ובו מעיינות שמקורן מחלחול הבזלת (כגון מעיין מוגיהיה).
 6. גידת הניקח לרוקד.
- מלבד האקוי-פר השטוח עשויים להמצא מים אף באקיפרים עמוקים יותר, אלא שהנושא נמצא בשלב לימוד ראשוני.

הגבר העילי: כמות המשקעים האופיינית לגולן, והנעה בין 500 ל-1200 מ"מ לשנה בהתאם לחלקיו השונים, יוצרת גבר עילי ניכר. גבר זה זורם בעשרות אדיות ומתנקז אל הירדן, הכנרת הרוקד. בגלל תכונותיהן הבלתי מחלחלות של קרקעות הגולן נראה שניתן לאגום כמיות ניכרות ממים אלה בשורת סכרים מצפון עמק קוניטרה ועד אזור חיספין בדרום.

התכנית המוצעת

א כללי

פיתוח הגולן ויישובו הינם צורך מדיני ובטחוני, ודי באלה כדי לחייב עשייה; מאידך ברור שאף אם המגיע לפיתוח הגו פוליטי, עדיף שייעשו הדברים על בסיס כלכלי.

בחינת משאביו הטבעיים של האזור מצביעה על מספר מצומצם של תחומים אפשריים; החשובים ביניהם הם החקלאות הקייט. קשה להצביע על מקורות טבעיים נוספים, העשויים להיות בסיס לקיומה של אוכלוסייה בעלת ממדים. קיימים אמנם מספר נושאים בתחום חמרי הכרייה והמחצבים, העשויים להתפתח בעתיד ולהוות ענף כלכלי (אפר וולקני כיסוד לחמרי בניה קלים, חצץ, חול בניה, חמרי בידוד שיסודם בבזלת); אך קשה בשלב זה לחוות דעה בקשר להיקפם העתיד. ברור גם שאין מדובר במפעלים המקיפים מאות רבות של מתעסקים.

אם אמנם נתבשר על הפתעות בתחום זה יהיה זה בנוסף על הקיים, המצמצם כאמור בתחומי החקלאות הקייט. שני נושאים אלה יידונו להלן בהרחבה.

ב הנמכרת החקלאית

ו. הפוטנציאל לפיתוח חקלאי

א. קרקעות הגולן והתפלגותן ליעדיהן.

שטחו הכולל של הגולן כ-1,200,000 דונם. מכלל זה כ-145,000 דונם (כ-12%) ראויים או עשויים להיות ראויים לעבוד חקלאי. שאר השטחים נחלקים בין היעדים הבאים (בדונם):

מרעה (כולל שטחי מרעה ושמורה במשולב)	800,000
אזור קייט ושטחי שמורות	110,000
שטחי עבוד ומרעה של אוכלוסיה לא יהודית	90,000
שתות	25,000
שטחי הפקר וספר	<u>30,000</u>
	1,055,000
לעבוד ע"י התישבות חדשה	<u>145,000</u>
סה"כ	1,200,000

שטחי המרעה הינם המרכיב העיקרי ברשימת היעדים. הם מהווים כשני שלישי מן הסך הכולל, אלו הם שטחים שאינם עשויים להפוך לשטחי עבוד בגלל רדידותם. שיעור המרכיב האבני בחתכם, או מבנם הטופוגרפי שאינו ניתן לעבוד, חלקם עשויים להפוך לשטחי עבוד באמצעות הכשרה כבדה ובלתי כלכלית, כשטחי מרעה עשויים הם להיות ענף כלכלי בעל ערך בתנאי שינצלו כהלכה. חלק מאדמות המרעה (כ-100 אלף דונם) נכלל בקטגוריית שמורות טבע, ובתור שכזה חלות עליו מגבלות שונות. מגבלות אלו עשויות לפגום בערכו אך לא לבטלו כליל.

למעלה מ-100 אלף דונם מוגדרים כשמורות טבע בלעדיות. כאן נכללים מורדות החרמון, תילי הגעש, חופי הכנרת ועוד. למרבית השטחים הללו אין יעד אלטרנטיבי. אך הגדרתם כשמורות טבע צופנת בחובה פתוח מפעלי קייט ונופש בעלי משמעות כלכלית.

4 כפרים דרוזיים ואחד עלוי, מהווים יחידה מוגדרת המשתרעת על כ-90,000 דונם בצפון הרמה. כפרים אלו המאוכלסים בכ-7,000 נפשות מקיימים חקלאות טיפוסית, שמיעוטה שדות עבוד מפרגלים ומרביתה שטחי מרעה.

כ-55,000 דונם נכללים בסעיפים: שטחי ספר ושאר שטחים שהינם חסרי יעד. בכלל זה שטחי העיר קוניטרה, בתרונת שרונת, מחנות צבא וכו'.

את התמונה סוגרים כ-145,000 דונמים המהוים את פוטנציאל הקרקע, החזוי לעבוד, משניר ועד חמת-גדר, המהוים את בסיסה של התכנית החקלאית המוצעת.

ב. המרעה הטבעי בגולן

שטחי המרעה בגולן נאמדים ב-800,000 ד', מזה כ-100,000 שטחי שמורות טבע בהם ניתן לשלב ריעה.

קיימים הברלים ניכרים בין האזורים השונים לגבי אופי השטח ואפשרויות ניצולו.

אזור החרמון: בעל ערך נמוך מאד למרעה. אולי ניתן יהיה לנצל באופן חלקי למרעה קיצי של כבשים ועזים נודדות.

שטח האזור כ-50.000 ד'.

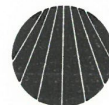
האזור הגבוה מעל 750 מ'. בחורף הצמחיה בו דלה מאד עקב הקור העז שאיננו מאפשר התפתחות צמחים. באביב הצמחיה בינונית ובקיץ תלויה הצמחיה בכמות המים שמסוגלת לאגור הקרקע באותה נקודה. לכן אנו מוצאים תנודות בין צמחית יער (כמו יער מסעדה) המצויה רק בשטחים מצומצמים ביותר, ובין צמחיה ערבית מדברית. נמוכה בגובה ובאיכות המצויה בשטחים רבים אחרים, הדבר גורם לקשי באספקת מזון בין החודשים - אוקטובר למרץ. הפתרון - מזון מוגש או נדידת עדר. הנדידה היא הפתרון הכלכלי. שטח האזור כ-200.000 ד'.

אזור ביניים:

האזור שגבחו 800 - 200 מ'. אזור מרעה מצוין המהווה כמחצית משטחי הרמה. הצמחיה באזור זה עשבונית עשירה בעלת הרכב מעולה מבחינת המרעה (הרבע - קטניות). במקומות רבים מצויות נביעות מקומיות המשרות בהרבה את טיב השטח למרעה קיצי. ברוב השטחים הנמוכים, באזור זה, הצמחיה החרפית מוקדמת מאד עקב הטמפרטורות הנחות, והדבר מפחית את התקופה הקריטית מבחינת הזנת העדרים - למינימום. שטח האזור כ-500,000 ד'.

שולי אזור הביניים:

המורדות התלולים לכוון בקעת הירדן. שטחים אלה מתיבשים מהר מאד באביב. סיבה זאת בתוספת לסיבת המיקוש הרב בשטחים אלה, מפחיתה ערכם לניצול מעשי. המורדות לכוון הכנרת הירמוק,

גם הם בעלי צמחיה רלה, בעיקר במורדות השונים לצד דרום. המדרון בהם חזק מאד. חלקם יהאיים לניצול על ידי צאן ובקר בתנאי אחזקה אקסטנסיבית וחלקם פסולים למרעה מהסבת הנ"ל. בשוליים אלו כ-50.000 ד"ר.

אזור הבטיחה: (ליד צפון מזרח הכנרת) מי התהום גבהים מאד ברב השטח ומרוכים באזור זה השטחים הקשים לנקות ולכן כיום לא מתאימים לעבוד. אזור זה יוכל לספק מרעה קיצי עשיר ביותר ויוכל לשמש לחלק מהעדרים למאגר מזון ירוק קיצי. ס"ה כ-10.000 ד"ר.

ערך ייצוד של דונם מרעה נאמד בכ-15. ל"ר .

ג. אזורי קייט ושטחי שמורות:

בגלן שטחים ניכרים אשר יעדם העיקרי - שמורות טבע, פינות נוף ואחרי קייט. נתונים טופוגרפיים ואקלימיים מצטרפים כאן לנכסי טבע ומולידים מספר מוקדי משיכה לצבור. המאפשרים ניצול פתוח. החשובים שבהם: החרמון: הר אשר רק חלקו נכלל בגבולנו וחלק זה משתרע על פני כ-100,000 דונמים, מרביתם מדרוות תלולים ומבוטרים המכוסים אבן.

חופי הכנרת: רצועה שרוחבה הממוצע כ-500 מטר ואורכה כ-12 ק"מ, המתרחבת במידה ניכרת בביצות מצריה והמקיפה אף את שפך הירדן. ס"ה כ-10,000 דונם. תילי הגעש וברכת-רם כ-10,000 דונם.

סה"כ השטחים הנכללים בקבוצת סוג זו כ-110,000 דונם

על אלו נוספים כ-100,000 דונם, אף הם בעלי ערך כשמורת טבע ופינות קייט, אשר ניתן לראותם אף כשטחי מרעה ובעתיד סביר יהיה לשלב בהם רעיה ופתוח לצרכי קייט. בכלל שטחים אלו יערות הרמה(יערות יהודיה, מומסיה וצפוריה), הואריות השונות הנשפכים לירדן ולכנרת.

ד. שטחי עבוד ע"י אוכלוסיה לא יהודית:

השטחים התפוסים כיום ע"י אוכלוסיה לא יהודית מסתכמים בכ-90,000 דונם מרביתם שטחי מרעה וחורש המשמשים בסיס לקיומו של עדר בהיקף של כ-1,000 ראש בקר וכ-3,000 ראש צאן, ומיעוטם שטחי עביו: עונתיים ורב שנתיים.

שטח המטע מגיע לכ-6,000 דונם, מהם כ-2,000 דונם תפוחים, כ-1,000 דונם נשירים אחרים (אפרסקים, שזיפים ועוד) וכ-3,000 דונם כרם בלתי מודלה. כן קיימות חלקות שזקיפן מצומצם של הדורים, תאנים ועוד.

מרבית המטעים הם בתנאי בעל. רובם חד מיניים ומיעוטם בושתנים מעורבים.

כן מצויים ברמי זיתים שהיקפם כמה מאות דונמים. אף הם בתנאי בעל ובדרך כלל ניטעו במדרונות שאינם טובים לנטיעות אחרות.

גידולי השדר החד שנתיים מצומצמים למדי היקפם אינו עולה על כ-5,000 דונם, מרביתם גידולי פלחה ומיעוטם ירקות לאספקה עצמית.

סה"כ שטחי עבוד במטרת אזור בני המיעוטים שאינו יהודי - כ-12,000 דונם.

ד. הקרקעות הראויות לעבוד התפלגותן:

סך הקרקעות הראויות לעבוד, ואלו שתהיינה ראויות לעבוד לאחר הכשרה שמחירה סביר, מסתכם בכ-145,000 דונם, לפי הפרוט הבא:

א. הרמה הדרומית (מדרגה א)	דונם	62,500
ב. הרמה המרכזית (" ב)	דונם	28,000
ג. הרמה הצפונית (" ג)	דונם	28,000
ד. שטחי התחתית והמורדות	דונם	23,900
ה. שני ר		3,300
סה"כ	דונם	145,700

מתוך סך כולל זה במחצית כבר עברה סקר יסודי ומפורט. סקר המחצית השניה יושלם בשנת 1969.

א. הרמה הדרומית (מדרגה א)

גבולותיה:

חרבת עין, דבוסייה וג'בין - כדרום, כפר חרב וסקופיה - במערב, אל-קוצייבה - בצפון, עיון חיר - במזרח.

גובהה בין 300 ו-450 מטר מעל פני הים והיא נמצאת ע"י כביש אל-חמה - קוניטרה העושה אותה קלת-גישה.

מצטיינת בעומק ובאבניות נמוכה ועל כן פיתוחה כרוך בהשקעות שאינן כבדות.

הקרקות מצויות בצורת גושים שהיקפם 11,000 - 10,000 ד"כ"א, בשכבת טופוגרפיות אחרות מונעת את רציפותן.

פרוט הגושים בקרצת קרקעות זו:

10,000 דונם	א. גוש חרב
7,000	ב. גוש סקופיה
5,000	ג. גוש אל-על
2,000	ד. גוש דבוסייה
11,000	ה. גוש יקרה-ג' בין
7,000	ו. גוש חיתל-אלמה
6,000	ז. גוש נב
6,000	ח. גוש חיספין
2,000	ט. בג' וריה
2,500	י. גוש אל ג' דיה
2,000	יא. גוש אל-קרציבה
2,000	יב. שונות
<u>62,500 דונם</u>	סכ"ה

מתוך סך כולל זה מעובדים כיום כ-35,000 ד"כ.

ב. הרמה המרכזית (מדרגה ב)

מהוה למעשה איזור ביניים בין שטחי התחתית המדרגה העליונה, חלקיה פזורים מאל-קרציבה בדרום ועד חפר וקנבה בצפון, ומאבו-פילה במערב ועד אל-ג' חדר במזרח. להוציא פינות מוגבלות בהיקפן, גובהה הוא בתחום 350 - 600 מטר מעל פני הים. זוהי הקברצה הפחות הומוגנית בין קברצות הקרקע השונות, ובהיותה תחום מפגש של כולן ניתן היה לפעלה ביניהן. הפרדתה כאזור מוגדר נובעת מטעמים לאו דוקא קרקעיים.

קרקעות הרמה המרכזית, עמוקות וכבדות, בדרגת אבניות מתקדמת ועל כן מחייבות בד"כ הכשרה ביטנית עד כבדה.

הגושים העקריים בקבוצה זו הם:

7,000	דונם	עמק קוניטרה
1,000		צורמן
4,000		עין-חורר
3,000		דלוה
6,000		סינדיאנה - חוויחה
4,000		סכ׳ך
1,000		רמסניה
2,000		חל - אל-פרס
<u>28,000</u>	דונם	ס״ה

בכלל זה כ-7,500 ד׳ המעובדים כיום.

ד. שטחי תחתית והמרדות

בקטגוריה זו נכללים ארמות עמק הבטיחה ומרדותיו, וכן מדרונות שתים הפזורים בדרום הרמה ולאורך הירדן. המשותף לכולן - היותן נמוכות (בין 200 - ו-150 + מטר מעל פני הים) והצטיינותן באקלים חורפי ממוזג. תכונה זו מיחדת אותם מבחינה חקלאית. בד״כ סמוכים שטחים אלו אף למקורות מים (ירדן, ירמוך, כנרת).

הגושים הנכללים בקבוצה זו הם:

1,500	דונם	מדרונות דרום הרמה: עין טעד
600		אל-חמה
300		מדרונות סקופיה
1,000		מדרונות פיק
1,800		מוג'היה
200		עדיסה
<u>5,400</u>	דונם	
4,300	דונם	מדרונות הבטיחה: משרפוי - כורסי
2,400		מזרעת כנף - שיח' עלי
1,000		חוויחה

	4,300	דונם	משרפוי - כורסי	מדרונות הבטיחה:
	2,400		מזרעת כנף - שיח' עלי	
	1,000		חויחה	
	1,600		דרדרה - משפע	
	1,450		חוסנית א-שיח' עלי	
דונם	10,750			ה ב ט י ח ה:
	4,750			מדרונות ג'רבא
	3,000			
<u>דונם</u>	<u>23,000</u>	ס ה" כ		

מתוך קרקעות אלו מעובדים כיום כ-4,500 דונם.

ה. שניר

משבצת שניר, התחומה בין קרקעות דן ושאר-ישוב, הכפר רג'ר ומשבצת עין-קניה מסתכמת בכ-3,300 דונם לפי הפרוט הבא:

דונם	1,000	גוש האלוניס (מעובד)
	2,300	נחזיילה
<u>דונם</u>	<u>3,300</u>	ס"ה

ו. המים בגולן

הגולן שוכן לארכם של מקורות המים הראשיים של ישראל: הירדן ומקורותיו, הכנרת והירמוך. מקורות אלו, הנהנים מאז כבוש הגולן מבטחון יחסי, עשויים לתרום לצרכי האזור, בתנאי שאמנם יעשה בהם שמוש חיובי, כלומר כלכלי.

יש לזכור שרוב שטחו של האזור מצוי בגובה טופוגרפי ניכר. שאיבת מים מבזהים אלו תייקר את מחירם ויתחייבו איפוא שמושים שיוכלו לכסות מחיר זה. למעשה, ספק אם אמנם מצויים על הרמה, ובעיקר בחלקיה הדרומיים, תנאים שיאפשרו פתוח גידולים שיצדיקו שמוש במים יקרים.

הספקות הקיימים לגבי כדאיות השאיבה אל הרמה עצמה, אינם מתייחסים לאדמות המדרונות ושטחי התחתית. 27.000 הדונמים הקיימים בבטיחה ובמדרותיה, במורדות הירמוק ולאורך הירדן וכן קרקעות משק שניר, ממוקמים בקרבה יחסית למקורות המים ובהפרש טופוגרפי סביר ולפיכך ימצא מחיר הספקת המים אליהם בתחום שאינו קיצוני. יתר על כן תודות ליתרונות

אקולוגיים שונים דוקא מקרקעות אלו ניתן להפיק תמורה גבוהה עבור המים. סביר יהיה איפא לבסס בהן ענפי שלחין בהיקפים מקסימליים, דבר שעשוי להיות כרוך בכמויות מים שתסתכמה ב-18 - 20 מיליון מ³ לשנה.

שאלת פוטנציאל המים על הרמה עצמה טרם מוצגתה וללא ספק יתחייבו עוד שנות סקר ומחקר ארוכות. ההערכות בהן ננקוט תהיינה איפא זהירות ביותר ותתייחסנה למקורות הנראים לעין, ואשר מידת מוחשיותן עולה בהרבה על הניתן להגדרה כסכויים.

למעשה מבחינים אנשי המים * בין דרגות אחרות של מקורות מים מבחינת זמינותן:

1. מי נגר עילי

2. מים הקשורים באקויפר השטחי המכסה את מרבית שטחי הגולן (**)

3. מי תהום עמוקים

שני הסוגים הראשונים ניתנים להערכות פשוטות למדי, בעוד הסוג האחרון מחייב מחקר יקר וממושך והתשובות הקשורות בו לא תנתנה אלא לאחר זמן. בפרק זה לא הובא מקור זה בחשבון.

מי נגר עילי

כמויות מי הנגר העילי הניתנות לאגום שנתי, נאמדות בכ-5, 6 מיליון מ³, מהן כ-3, 5 מיליון מ³ (כלומר כ-50%) ינצלו ממש (לאחר הפסדי הלחול והתאיידות). מים אלו יאגרו ב-6 - 7 סכרים שהחשובים ביניהם הם: סכר קוניטרה, עין-ורדה, בג'וריה, חזן ודלוה.

חשוב כמויות המים שיאוגמו התייחס למקדמים נמוכים יחסית (הנגר העילי חושב לפי 5%). למעשה, אין קושי לענות על צרכי אגום גדולים יותר אם יתברר שהמקדמים בהם נקטנו הינם צנתיים במציאות.

(* סקירה זו הינה תמצית דיון פנימי שהתקיים על דו"ח בנושא הפוטנציאל המים בגולן, אשר נערך ביחידת הפרוייקטים במחוז הצפון של תה"ל. הדו"ח טרם אושר ותודתנו נתונה לו. מינצקר ולא. וקשל על שאפשרו לנו להיות בדיון ולהשתמש בתונים המובאים, על אף כל ההסתייגויות החייבות להתלחת לנתונים אלו.
(**) ראה: ההידרולוגיה של הגולן.

מי האקיפר השטחי

האקיפר השטחי המצוי בגולן קשור בשכבת בזלת עליונה המבודדת משכבות הבזלת שמתחתיה על ידי אופק בליה חרסתית שאינו חדיר. בבוא אופק זה במגע עם פני הקרקע נוצרים מעינות, הפזורים לכל ארכו של הגולן. למעשה מהווה אקיפר זה את מקור המים הפשוט והברור ביותר המצוי בגולן. חשובים הימים ביותר מעריכים את כמות המים שניתן להפיק ממנו ב-8 - 9 מיליון מ³, לפי הפרוט הבא:

כמות המים (באלפי מ³ לשנה)

300	
3,000	
750	
1,200	
2,000	
<u>1,250</u>	
<u>8,500</u>	ס"ה כללי

האזור ההידרולוגי

1. מורדות התרמון הדרומיים
 2. אזור סוכך - כפר נפה - חפר
 3. רצועת סינדיאנה
 4. גזרת חושניה - תל-יוסף
 5. גזרת חושניה - תל-אל-פרס
 6. גזרות הנקח לרוקד;
350	א. רפיד - בוטמייה
650	ב. ג'וחרד - בסה
250	ג. ג'בין

על שני מקורות אלו יש להוסיף את מי בריכת רם שיוזרמו לאזור קוניטרה, ואשר לפי הערכות הזירות יסתכמו בכ-1,5 מיליון מ³ לשנה.

סכום

3,5	(במיליוני מ ³ לשנה) אגומים עיליים
8,5	אקיפר שטוח
<u>1,5</u>	ברכת רם
<u>13,5</u>	ס"ה

לא נכללו בחשבונו מי האקופר של עמק קוניטרה (כ-300 - 400 אלף מ3 לשנה) כיון שספק אם יעמדו לרשות הפתוח החקלאי, וכן מי תהום עמוקים אשר לבניהם קיימת אופטימיות רבה דוקא בשטחים הסמוכים לאפיק הירמוך. כן התעלמנו ממעינות הטונג המתגלים בוודיות היורדים לבטיחה, (דוגמת מעין מוגה'ה) כיון שהללו מתייחסים לשטחים הניתנים לפתרון באמצעות מי כנרת או ירדן, (בלומר חשיבותם אינה מהותית על אף ערכם הכלכלי)

הקרקע ומקורות המים

כ-2/3 מפותנציאל המים המפורט לעיל מצויים בחלקם הצפוני של הרמה וכ-1/3 - בחלקה הדרומי (כשקו חרשניה - סלוקיה - יהודיה מהווה גבול בין הצפון הדרום). חלוקת השטחים בהתאם, מצטיה תמונה הפוכה: כ-40,000 ד' בחלקה הצפוני של הרמה, וכ-80,000 ד' - בדרומה. התפרסות זו של גורמי היצור מחייבת התיחסות מתאימה מתוכניות המשק לשני האזורים. האזור הצפוני יהיה אינטנסיבי יותר, אך אף בהיותו מוגדר כאינטנסיבי אין כמות המים המצויות בו עשויות לענות אלא על כמות מקרקעותיו. אחוז הקרקע המושקה באזור הדרומי יהיה נמוך יותר, כללית ניתן לקבוע שאין קושי להשתמש בכל מקור מים המצוי בגולן להשקאת קרקעות סמוכות לו.

ז. האקלים

אקלים הגולן מן האספקט החקלאי שלו כולל שלושה מרכיבים עיקריים:

א. המישקעים

כל אזור הגולן הינו אזור בעל משקעים יציבים ובכמות בעלת משמעות חקלאית. קיימת קורלציה בין גובה השטח וכמות משקעיו, כך מגיעה כמות הגשמים בדרום הרמה (ובגובה 350 - 300 מטר מעל פני הים) לכ-450 - 500 מ"מ, במרכזה (שגובהו 500 - 600 מטר) לכ-600 מ"מ ובחלקיה הצפוניים הגבוהים יחסית (1,000 - 700 מטר) ל-800 - 1,000 מ"מ לשנה.

אף בעמק הבטיחה ובמדרונות השונים הנמוכים יחסית אין כמות המשקעים השנתית נופלת מ-300 מ"מ לשנה ובר"כ עיקר המשקעים בחודשים נובמבר - מרץ, ושיאם בדצמבר - פברואר.

ב. טמפרטורות החורף בחלקי הגולן הנמוכים

האזור כולל את עמק הבטיחה ומורדותיו, מורדות דרום הרמה לכון ואדי סמק, ואדי פיק הירמוך הירדן, זהו איזור המצטיין בחורף בעל טמפרטורות ממוזגות, הכפור נדיר בו.

ג. טמפרטורות חלקי הגולן הגבוהים

בכלל זה כל אותן קרקעות שגובהן כ-700 מטר ומעלה מעל פני הים הכוללות את אזור קוניטרה, וסט וסוכיך, סינדיאנה, רמסניה וסביכות תל אל-פרס. טמפרטורות האזור נמוכות יחסית. בחורף מתבטא הדבר אף בשלג בפרקי זמן אלו או אחרים, בקביעות בין שנחית. בקיץ מתקבל מזג אוויר ממוזג המאפשר פתוח גדולים שאינם סובלים חום.

יש חשיבות חקלאית הן לקור החורפי הן לקרירות הקיצי, דבר שיתבטא בתכניתנו.

2. קווי התכנית

החקלאית המוצעת

א. ההנחות שביסוד התכנית:

ביסוד התכנית המוצעת מספר הנחות והן:

א. בסיס כלכלי: אף שפתוחו של הגולן נובע בראש ובראשונה מהצדקות בטחוניות ופוליטיות הונח ביסוד תכניתנו הצורך ברווחיות במישור הנוגע למחישב תוך שאיפה להגיע למערכת יצור אשר תתרום לכלכלתה של המדינה.

ב. התאמה לאופי הישוב:

הישובים בגולן יהיו בעלי מבנים אירגוניים שונים: קבוצים, משבשים ואף מושבים שיתופיים. לכך משמעות מבחינת אופי היצור וארגונו.

ג. איכלוס מירבי:

מטרת התכנית להגיע לאוכלוסיה יהודית מכסימלית בגולן, זאת במסגרת שאר ההנחות. איכלוס זה יתבטא הן במספר מוחלט של תושבים הן במערכת אשר תבטא שטח התפרטות מכסימלית על חלקי הגולן השונים.

ד. שילובם של ענפי משק בלתי חקלאיים:

כגון תעשייה ומפעלי קייט. המדובר הן בתעשייה בעלת זיקה לחקלאות והן בתעשייה ניטרלית (בעיקר בהחישבות הקיבוצית). מפעלי קייט ושרותי דרכים ישתלבו הן בתכנית המשק המושבי והן בזו של המשק הקיבוצי.

ב. ענפי הייצור מול התכנון הארצי:

סקירת חקלאותה של ישראל מצביעה על מצב של רוויה במרבית ענפי המשק, ומאידך – ענפים בודדים בלבד בהם אפשרית ואף רצויה הרחבה. בין ענפי המשק הסגורים בחומת מכסות יצור: מרבית מרכיבי ענף הלול, רפת החלב, ענף הירקות לשווק מקומי טרי, מטע הנשירים הבגנוות. כל אלו אינם ניתנים לחשבון בתכנית לפתוח האזור, כיון שאין שווקים עבור תוצרתם. מנבלת ענפי הייצור מותריה אותנו בתחום צר, יהסית, של גדולים הניתנים עדיין להרחבה, וממילא לפתוח בגולן. החשובים ביניהם הם:

- א. גידולי יצוא טרי: ירקות: (פלפל, קשואים, חצילים, ארטישוק, חסה, בצל, שום ואחרים).
זרעים: זרעי ירקות, גידולי תעשייה ומספוא.
פירות: סובטרופיים.
פרחים: ורדים, סייפנים ועוד.

- ב. גידולי יצוא מעובד: ירקות: (עגבניות, פלפל, שעועית, תירס ועוד).
גידולי שדה: (כותנה).
פירות: (ענבי-יין).

- ג. גידולים המחליפים יבוא: גרעיני דגניים, בקר לבשר, תפוזי לזרעים, אגוזים.

פתוחם של גידולים אלו ישתלב היטב במשק החקלאי הישראלי ויתרום לכלכלת המדינה. מלבד הללו יתכן ובעתיד ניתן יהיה לשלב במערכת הייצור של הגולן גידולים שונים עבורם קיימים באזור זה יתרונות טבעיים, אך כיום אין אפשרות להרחיבם בגלל הרוויה האופיינית להם בחקלאות הישראלית. בעתיד יתכן והרחבתם תאפשר עקב צמצומים באזורים שונים והרחבת הבקוש.

1. גודל הכפר וגובה ההכנסות:

נושא גודלם של הכפרים הינו מורכב ומשמש עילה לסימפוזיונים וליבונים זה שנים. עיקר התיזה היא בתחום המושבים, ושאלת הממדים מתיחסת לבעית השרותים למיניהם האוכלוסיה המינימלית הנדרשת על מנת לפתחם. אנו הנחנו בתכנית זו מימד סטנדרטי שאין בו חדשנות, ואילו את שאלת האוכלוסיה המינימלית המסוגלת לשאת בשרותים ברמה מניחה את הדעת אנו מציעים לפתור ע"י צרופם של 2 – 4 כפרים לחטיבה אחת שתופה בשרותיה. ההצעה היא איפא להצמיד מספר כפרים, הומוגנים מבחינת אופי ההתישבות התנועה שמאותיהם, ואשר יתכן ובעתיד אף תרחיק לכת במידת המיזוג שבתיבה.

התיחסנו לכפר שממדי: 100 יחידות משק חקלאיות (100 משפחות שעיסוקן ופרנסתן על חקלאות). אל אוכלוסיה זו יצטרפו משפחות שעיסוקן כמותן שרותים ובהפעלת מפעלי עזר למיניהם (כולל מפעלים לאריזה ועבוד תרצרת). בהתאם לחישובינו יוסיפו אלו בין 15 - ל-25 משפחות לישוב. כן הנחנו תוספת של 25 - 20 משפחות לישוב אשר יתפרנסו מתעשיה ומקיט.

סכום:

אוכלוסית משק קברצי ממוצע - 150 משפחות
אוכלוסית משק מושבי ממוצע - 135 - 125 משפחות.
אוכלוסית ריכוז מושבים (2 - 4 ישובים) - 250 - 500 משפחות.

לשאלת גובה הכנסותיה של משפחה חקלאית השלכה על גודל האוכלוסיה בגולן. נקטנו במספר של 10.000 לשנה הכנסה נקיה ("יתרה להכנסה נקיה וכלליות", כלומר הסך הנשאר כתמורה לעבודת המשפחה לאחר ניכוי הוצאות ייצור והוצאות הון השקעה יצרני).

ד. המבנה האירגוני - תנועתי:

ההתישבות בגולן מתבצעת ע"י מספר תנועות התישבותיות חלקן קיברציות וחלקן מושביות. לעובדה זו השפעה רבה על מערך הישובים. הנטיה היא להגיע לריכוז ישובים בני אותה תנועה, במספר שאינו נופל ממינימום מוגדר. לכך נימוקים הקשורים בהערכת השרותים עבור הישובים הללו ובעיקר אותם שרותים בעלי אפקט אידיאולוגי וחברתי (חנוך) דוגמאות לכך: שאלת החנוך בהתישבות הקיברצית על הרכבה התנועתי, החנוך ושרותי הבידור והתרבות בישובים הדתיים, שרותי צריכה בהתישבות המושבית, ארגוני קניות קברציים ומושביים ועוד.

כיוון שקיימות כבר התחלות שונות יזם דתישבות, המוגדרות היטב מבחינה תנועתית, ניתן לומר שעל בסיס הקייט"ריון של ריכוזי מינימום ישובים בני אותה תנועה - כבר עתה נקבעה ההשתייכות התנועתית של מרבית ישובי הרמה העתידיים לקום.

ה. איזורי התמחות וטיפוסי משקים:

השוני הרב בין חלקי הגולן השונים, מבחינה טופוגרפית ואקלימית, מוליד אפשרויות מגוונות ביותר של אזורים בעלי אופי משקי מיוחד, התואם את תנאיהם הטבעיים. קיימים לפחות 3 אבות טיפוס, התואמים מדרגות שונות בסולם שבטיסו - הבטיחה (200-) וקורקורו עין-חזור (1000+). ביניהם - וריאציות שונות הנובעות מאופי הישוב (קברץ, מושב), כמות המים המצויה לו, ותנאים ספציפיים אחרים.

כאן תשתלב שאלת איכלוס הרמה. כידוע אופייניים לגולן שטחי קרקע רחבים ומקורות מים מצומצמים - על הרמה עצמה, וכנגדם שטחי מדרונות ועמקים נמוכים, מוגבלים אמנם בהקפם, אך סמיכותם למקורות מים "בלתי מוגבלים", ותנאי האקלים המיוחדים, עושים אותם למקור יצור והכנסות מעבר לממדיהם הפיסיים. ניתן היה איפא לבש תכנית אשר תציע אוכלוסיה צפופה בשטחי התחתית, ודלילה - על הרמה עצמה, במצב שאולי היה עונה על הממד הכמותי של שאלת איכלוס הגולן אך לא על מימדה האיכותי. התכנית המוצעת על ידינו באה להוסיף על הנחת היסוד המחייבת איכלוס מירבי של הגולן את הצורך בפיזור נאות של אוכלוסיה זו בחלקיו השונים, כולל הרמה עצמה.

מרצע איפא כוון תכנוני של הקצאת גורמי יצור בשטחים הנמוכים עבור תושבי חלקה העיליים של הרמה, כפי שיפורט להלן:

אבות טיפוסי המשק

א. משק האזור החם - בחלקיו הנמוכים והמדרוניים של הגולן (ראה פרוט השטחים בפרק העוסק בקרקעות הגולן, אשר יורכב מגידולי יצוא טרי, בד"כ חרפי הכולל ירקות פרחים ופירות סובטרופיים. זהו משק מתמחה מובהק, שיתרונו מודגש בד"כ כשהוא מאורגן ביחידות יצור קטנות, עתירות עבודה וגמישות ללחצים עונתיים.

מבחר הגידולים מגוון למדי: ירקות: פלפל סתיו ואביב;
קשואים;
חצילים;
יגבניות;
חסה;
שום;
תות שדה ועוד.

כל אלו גידולים המחייבים עבודה אדם מרובה, בד"כ בלתי ממוכנת ואף קשה למיכון. לעתים כוללת אף את שלבי המיון האריזה וההובלה לנמלים (נמלי אויר וים).

פרחים: ורדים - בחממות ובסככות;

סייפנים;

אירוס ואחרים.

בדומה למיני הירקות אף אלו גידולים עתירי עבודה המחייבים התמחות בדרגה גבוהה ואף השקעות ניכרות. בולט במיוחד ענף הורדים שאף באזור מן הסוג הנדון (כלומר אזור שאקלימו החורפי - נוח) יחייב מתקנים שונים על עבור הגידול והן עבור הטפול בפרח (מחסנים, חדרי קירור וכו').

מטעי-סוכרופיים:

אבוקדו;

מנגו;

הראשון, שכבר חרג מתחום הניסויים בישראל עשוי להשתלב היטב בתכנית המשק הנדון. רגישותו לקרה תבוא על סיפוקה תודות לתנאי האקלים המיוחדים כאן, ואילו רגישותו למליחות מי השקיה, לניקוז ולאורור תפתר ע"י הכוונתו לטחי המדרונות המתונים (מדרונות עקב, מזרעת כנף, דרדרה) והשקאתו במי ירדן או תשלובת מי ירדן - כנרת שמליחותה תכונן ותבוקר.

לפנינו איפא משק שתכניתו תורכב מצרוף גידולים חד שנתיים ורב שנתיים, ואשר עיקר תוצרתו תיועד ליצוא טרי לשוקי אירופה. זהו משק מתמחה מובהק, בו יבחר לו החקלאי את נושאי התמחותו ובהם תתרכז עבודתו. לרשותו תועמד מכסת קרקע מוגבלת בהקפה, מכסת מים גדולה יחסית שמקורה במקורות המים המצויים ליד האזור, מערכת ארגונית יעילה אשר תרכז את התוצרת ותדאג להסעתה לנמלים, וכן הון השקעה יצרני (ציוד השקיה, מחסנים וסככות, טרקטור וכלים, מטע וכר') הנאמד ב-40,000 ₪. ליחידת משקי כפר סטנדרטי מוצע לכלול כ-3,500 - 3,000 ד' קרקע, וכ-2 מיליון ממ"ק מים לשנה.

משק חקלאי זה יהיה בלתי מאוזן מבחינת לוח העבודה המשחמע ממנו. תוצר בו עונה עמוסה שראשיתה בספטמבר וסופה במאי ואילו חדשי הקיץ יהיו דלילים מבחינת התעסוקה. בעונה מתה זו (יוני-אוגוסט) תשתלב בטיפוס משק זה פעילות בלתי חקלאית, הקשורה במערכת הקייט של חופי הכנרת.

טפוס המשק המוצע, המתאפיין ע"י עונתיות היצור החקלאי, עבודת ידיים מרובה, התמחות הקשורה בגידולים שאין רווחיותם עולה כתוצאה מהגדלת יחידת היצור, כל אלו עושים אותו מתאים למבנה משיבש. זהו המלצתנו לאזור זה.

ב. משק מרכז הרמה ודרומה - מתיחס לאזור המצוי על הרמה עצמה, בחלקיה המרכזיים והדרומיים (תואם את קבוצות הקרקעות המוגדרים כמדרגה א ו-ב בפרק העוסק בהתפלגות קרקעות הגולן הראויות לעבוד).

טיפוס המשק המוצע לאזור זה מתבסס על:

1. עובדת קיומם של שטחי קרקע גדולים.
2. מישקעים בכמות ניכרת וביציבות בין-שנתית רבה.

3. העדר יחוד אקלימי אשר יכוון לפתוח גידולים מיוחדים (ניתן לגדל כאן כמעט כל גידול, ובעיקר אותם המהווים בסיס לחקלאות בישראל המוגבלים בחומת מכסות יצור כגון: מטעי נשירים, ירקות קיץ, מספוא לרפת, חלב ועוד.)
4. כמויות מים שהקפן הסופי טרם נקבע, אך הערכות המומחים לגבי המינימום המובטח מאפשרות שילוב שטחי שלחין ניכרת בתכנית המשק.
5. שטחי מרעה נרחבים שאיכותם גבוהה.
6. מטע סובטרופים במדרונות הבטיחה - כמשלים את תכנית המשק ומאזן את לוח העבודה.

תכנית המשק המוצעת לישובי אזור זה מתבססת על גורמי היצור הבאים:

- א. משבצת קרקע שהקפה כ-8,000 דונם, חלקה בבעל. גידולי הבעל המרצעים, גידולי פלחה (חטה, שעורה, סורגום, חמניות) כותנה בעל.
- גידולי השלחין: כותנה, ירקות לתעשייה, מטע סובטרופים (במדרונות - 3000 - 500 ד').
- ב. מכסת מים בשער 1,5 מיליון מ3 מתוכה: 1,2 - 1 מיליון מ3 - על הרמה 0,5 - 0,3 מיליון מ3 - במדרונות.
- ג. משבצת מרעה טבעי בת 30,000 דונם ובה עדר בקר לבשר שהקפו 1,000 אמהות. שאלת הגידולים ומכסת המים תקבע לאור תוצאות הסקרים לפתוח המקורות ומחיר המים.

לפנינו איפא טיפוס משק שאופיו אקסטנסיבי: פלחה, בקר לבשר, גידולי שלחין המיועדים בעיקר לתעשייה, מטעי ענבי יין. מטע סובטרופים הוא המרכיב האינטנסיבי בתכנית (מבחינת התעסוקה, ההכנסות ליחידת קרקע, תצרוכת מים, ההשקעות וכו'). מטע זה אף מאזן את לוח העבודה בחדשי החורף, ביותר בענף החקלאי העיקרי המצריך עבודה בעונה זו.

נרדגיש את אופיו הסטנדרטי של טיפוס משק זה. במציאות יש לשער הרצרות ואריציות שונות שתגברנה את מידת האינטנסיפיקציה של התכנית, אם כתוצאה מצרופם של גדולים נוספים (אף אם יהיו מוגבלים בממדיהם) אם כתוצאה מפתוח גידולי התמחות בפירות בעלות יתרונות אקלימיים שונים (קרקעות תל אל-פרס, רמסניה, סינדיאנה שלחלקן יתרונות גובה וקור חרפי, קרקעות עלמין שיתכן ויתאפשר פיתוחן בכוון של גידולי - חום).

טיפוס המשק המוצע תואם באופיו התישבות שיתופית, בגלל אופי הענפים הקורא לרכוז ושותף.

- ג. משק האזור הקר - בחלקה הגבוהים של הרמה (קו גובה 700 מטר מעל פני הים ומעלה). טפוס המשק המוצע לחלקו זה של הגולן מתבסס על נתוני האקולוגים המיוחדים שהם כאמור: קור חרפי עז וקיץ ממוזג קריר. תנאים מיוחדים אלו עושים אותו

למתאים לשורה ארוכה של גידולים: חלקם גידולי יצוא, חלקם – מחליפי יבוא, וחלקם שיתרמו ליצוא בכך שישפרו שלב מסוים במערכת היצור ליצוא באזורים אחרים.
נמחיש זאת בדוגמאות מספר:

- א. גידול זרעים ליצוא: קיימים מספר מיני זרעים שעד כה התקשו להפיקם בארץ בגלל העדר אדמות באזורים בעלי קור חורפי. החיוני להתרווחם, או קיומן של אדמות כאלו אך בהקפים מצומצמים. דוקא לכך: גזר, כרוביים, בצל, סלק ועוד.
- ב. גידול פקעות ובצללים כחומר ריבוי שעד כה יובא כולו מחו"ל. החשובים בקטגוריה זו הם פקעות תפוא"א לזרעים, שיבואם השנתי מסתכם בכמה אלפי טונות. מחירם הבינלאומי גבוה ביותר ועשוי להשתלם אף ליצאם אם אמנם תוכח הצלחת הגידול. קיימים מינים של בצלי פרחים שעדי כה נרכשו בחו"ל וניתן יהיה להחליף מקור זה.
- ג. שתולי תות-שדה, תוצאות ראשונות ממחקר שברצו מאמתות הנחה, שבחוו"ל היא מקובלת ושיגירתית והיא ששתילי תות המורבים באזורים בעלי אקלים קריר נכנסים לתרדמה, ולכך השלכות על מידת קליטתם אח"כ וכן על גובה יבולם וטיבו. ניתן יהיה איפא להפוך אזור זה למקור השתילים לארץ כולה.
- ד. אגוזים, עד כה נעשה פתוח הענף בישראל בכיוון של זנים ומינים שאינם מחייבים קור חורפי. דבר זה נתן אותותיו בטיב האגוזים וביבוליהם. ניתן איפא לתקן מצב זה עתה.

אלו אך דוגמאות למבחר אפשרויות שבעתיד עוד יוסף ויתרחב.

מלבד כל אלו קיימים מספר ניכר של גידולים שניתן יהיה לפתחם באזור זה אף שאין להם כל זיקה לסחר החוץ של ישראל דוגמא לכך: תפוא"א קיציים (אסיף ספטמבר – אוקטובר), עונה שלא היתה קיימת בארץ וקיומה מוצדק בהחלט. וכן מיני ירקות חורפיים אחרים שעד כה לא הופיעו בשוק בעונת הקיץ ועתה ניתן יהיה ליצורם ולשווקם (חסה, כרוביים וכו').

טפוס המשק המוצע כולל את גורמי היצור הבאים:

1. משבצת קרקע בת 5,000 ד' לישוב, ליד הבית, ועוד 300 ד' – במדרונות הבטיחה. משבצת זו תהיה כולה בשלחין והכולול כ-700 ד' מטע (אגוזים, ענבי-יין, ונשירים – בהתאם למערכת התכנון הארצי). כ-2,000 ד' גידולים חד-שנתיים (חלקם מיוחדים מן הסוג המפורט לעיל חלקם – שגרתיים: כותנה, ירקות קיציים, ירקות לתעשייה) כ-300 ד' סובטרופים במדרונות הבטיחה שמלבד ערכם הכלכלי יתרמו כספק עבודות חורף לצד החברתי של ישובי צפון הגולן, לגביהם חורף זוהי עונה מתה. כ-2,300 ד' פלחה, החיוניים עבור מחזור הגידולים בשלחין.
2. מכסת מים בת 1,5 מ' לשנה, מזה ליד הבית 1.2 מיליון מ' במדרונות הבטיחה 0,3 מיליון מ'.

3. משבצת מרעה טבעי בת 30,000 ד" ובה 1,000 אמהות בקר לבשר. זהו איפא טפוס משק אינטנסיבי למדי, שעיקר התעסוקה בו היא בעונת הקיץ ואילו החורף יאוזן הן ע"י ענף סובטרופים מרוחק במקצת, והן ע"י פתוח שרותי קייט עבור תיירות החורף בחרמון.

בין 3 טפוסים משק מוגדרים אלו ישחלבו מספר ואריציות שהן תוצאה ממסיכותם של שני תת-אזורים, כגון: טפוס המשק של מושבי דרום הרמה המערביים, הממזג תכונות של האזור החם עם אלו של המשק האקסטנסיבי המרצע לדרום הרמה, או אריציה הנובעת מצורתו האירוגנית של הישוב, כגון: מושב הפועה"מ היושבים בתת-אזור דרום - מרכז והמעניקים לטפוס המשק של האזור גוון מושבי. כן קיים משק שניר המהווה טפוס משק לעצמו.

1. מערך הישובים החקלאיים:

מערך הישובים החקלאיים המרצע כולל 17 - 22 ישובים חקלאיים, לפי הפרוט הבא:

מזה קיים או בשלב הקמה

	3 ישובים	הבטיחה ומורדות הירדן
		דרום הרמה:
		אזור סקופיה 3
		חרב-דבוסיה 2
7	7 - 8 ישובים	אזור חיספין 3 - 2
		מרכז הרמה:
		חזן-מנצורה 3 - 2
2	3 - 6 ישובים	סינדיאנה-חפר 3 - 1
2	3 - 4 ישובים	צפון הרמה:
<u>1</u>	<u>1 ישוב</u>	שניר
<u>12</u>	<u>17 - 28 ישובים</u>	ס"ה

למעשה המפתח לשאלת מספרם המדויק של הישובים טמון בטישא המים. כבר עתה ברור קיומם של שטחי עבוד העשויים לענות על צרכי עשרים ושלשה ישובים, וזאת על אף מכסות הקרקע הגדולות יחסית המרצעות לישובים

השונים בהתאם לטפסי המשק שפרטנו. למעשה דוקא אותם ישובים שאינם נזקקים למכסות קרקע גדולות הם היותר בטוחים בתכניתנו (שניר, ישובי הבטיחה ומורדות הירדן), בעוד סימן השאלה העיקרי ניצב ליד ישובי מרכז הרמה שמכסת הקרקע המוצעת עבורם היא כ-7,000 ד"ר.

שאלת המים ניתנת לכיטוי מספרי כלדקמן:

17 הישובים המוגדרים כבעלי קיום ברור יצרכו בס"ה כ-30 מיליון ממקורות נמוכים (כנרת, ירדן) וכ-5 מיליון ממקורות שיש לגלותם על הרמה עצמה. קיומם מותנה איפא בהגדלת הפוטנציאל על הרמה עד 16-17 מיליון מ3 לשנה.

אם נתייחס בשלב זה למספר הנמוך יותר של הישובים המתוכננים (שלגבי 12 מתוכם ישנן כבר התחלות שונות) הרי שנגיע ל-1,700 יחידות משק חקלאיות, מחציתן בישובים מושביים (שמונה במספר) ומחציתן בישובים קיבוציים. למספר זה יצטרפו כ-200 - 300 יחידות משק שתעסוקנה בקיט ובתעשיה וכן כ-500 משפחות שתעסוקנה במתן שרותים ובמפעלים האזרחיים. ס"ה כ-2,400 - 2,500 משפחות (שהם כ-11 אלף נפש) בהתישבות החקלאית על כל מרכיביה.

מערך הישובים ילווה במערך שרותים אשר יורכב ממספר דרגים:

- א. הדרג הכפרי אשר יכלול שרותים אלמנטריים ואשר ימצא בכל אחד מן הישובים (גן ילדים, צרכניה, חדר טפול רפואי וכו')
- ב. הדרג הגושי - לגבי קבוצת ישובים סמוכים, עיקרו - בריכוזים המושביים בהם יכלול ביי"ס, מרפאות, בית-עם מתועדן, שדותי ספורט, צרכניה מורחבת, מרכז למיון ואריזת תוצרת וכן מגורים לעובדי המרכז.
- ג. הדרג האזורי - אשר ישמש את מרבית ישובי האזור (14 - מ-17 הישובים) ובו יכללו מתקני תרבות ובדור מרכזיים, מתקני ספורט ומועדון, מפעלים כלכליים ומנהליים שונים, מפעלי חנוך אזרחיים, מפעלים כלכליים (מנפטה, יקב, בית-מטבחים, ממגורה וכו') מוסכים ומחסנים. המרכז האזורי ימוקם בסביבות סלוקיה והוא מתחבר אל עיר הגולן המרצעת.

2. היצור וערכו

בהתאם למוצע יעובדו כל השטחים הראויים לעבוד או הכשרה, מתוכם כ-55,000 ד"ר בהשקיה היתרה - כבעל. כשני שלישים משטחי השלחן ינצל לגדולים חד-שנתיים, ושליש למטעים, גידולי השלחן העקריים יהיו ירקות ליצור טרי ולעבוד תעשיית, תפוזים, לזרעים וגדולי זרעים אחרים וכן כותנה בהקף רחב. בין הפירות יצטיינו בהקפם הסובטרופים.

ערך התפוקה החקלאית הכוללת יסתכם בכ-55 מיליון ל"י שהם כ-30,000 אג ליחידה. כמחצית מסך זה, או כ-15,000 ל"י ליחידה זהו סך העודף ברוטו ואילו היתרה להכנסה נקיה וכללית, כלומר הכנסתם של המתיישבים תמורת עבודתם, (ולאחר ניכוי הרצאות ההון המושקע) יסתכמו בכ-18 מיליון ל"י שהם - 10,000 ל"י למשפחה.

ערך התפוקה יתחלק בין ארבעת מרכיבי היצור העיקריים כדלקמן:

30% גדולי שלחין חד-שנתיים 25% מטעים 25% בעלי-חיים 20% גדולי בעל.

ח. ההשקעות

ההשקעות בפרויקט החקלאי יסתכמו בכ-170 מיליון ל"י לפי הפרוט הבא:

א. השקעות צרכניות	50 מיליון ל"י
ב. השקעות יצרניות בישובים	80 " "
ג. השקעות יצרניות אזוריות	18 " "
ד. השקעות בשרותים אזוריים	22 " "
סה"כ	<u>170 מיליון ל"י</u>

על זה תתווספה השקעות בתשתית יצרנית בשער 70 מיליון ל"י (הכשרת קרקע ומפעלי מים).

השקעות אלו תאפשרנה קיומן של כ-2,200 משפחות (בחקלאות ובשרותים). ההשקעה הישירה למשפחה ממרצת תגיע לכ-77 אלף ל"י מתוך זה כ-30,000 ל"י בסעיף הצרכני וכ-47,000 ל"י בסעיף היצרני. סכומים אלו דומים למדי לגבי משפחה חקלאית ומשפחת עובדי שרתים ומפעלים.

היחס בין התפוקה השנתית לבין ההשקעות בענפי היצור נע סביב 68%, ואילו היחס בין ההכנסה השנתית הנקיה לבין ההשקעות בענפי היצור - סביב 22%.

ט. קצב הפתוח המרצע:

התכנית המוצעת מתחסת לטוח פתוח בן 10 שנים, כלומר, תהליך שיסתיים בשנת 1980 - 1978. זהו איפא תהליך מזורז למדי המוסבר בצורך להגיע במהירות למצב שיענה על צרכי המתיישבים מבחינת הכנסות ורמת שרותים. פנור בבצעת התכנית

יוליד קשיים מן הבחינה האנושית ועלול לסכן את הנושא בכללו. זאת מלבד ההוצאות המוגדלות הנגרמות עקב התארכות תקופת הפתח.

מן הקביעה הנ"ל משתמע לוח זמנים דחוס למדי לגבי כל פרט ממרכיבי התכנית: העלות ישובים, הכשרת קרקע, מפעלי מים, נטיעות, פתוח בע"ח וכו'. נראה שהקצב הנדרש להקמת הישובים הוא 2 לשנה, ואילו מן הצד התקציבי יש להעניק עדיפות דוקא למחציתה הראשונה של התקופה, כיון שבה יש לסיים את מרבית השקעות התשתית למיניהן, מרבית ההשקעה היצרנית ולפחות מחציתה של הצרכנית. נראה איפא שיש להעמיד לרשות המפעל כ-25 מיליון ל"י בכל אחת מ-5 השנים הבאות וכ-20 מיליון ל"י באילו שאחריהן.

שלב המידי

בשלב המידי המוגדר כפרק זמן של שנתיים יש צורך בהשקעות המסתכמות בכ-50 מיליון ל"י לפי ההרכב הבא:

8 מיליון	הכשרת 25,000 ד'
" 7	מפעלי מים
" 4	רישות שלחין
" 2,5	נטיעות ואחזקת מעטים
" 2	בע"ח ומרעה
" 3	סקרים ומחקר (כולל מחקר מים)
" 8	שוטף לישובים
" 14	ישובי קבע ומחנות זמניים
" 2	כבישי גישה ודרכים

50,5 מיליון

בפרק זמן זה יעלה מספר הישובים עד 15 (נוסף על הקיימים או הנמצאים בשלבי הקמה: האחוזת בעין-חורר, ישוב אזרחי בחזן, ישוב אזרחי בבטיחה).

שטחי העבוד יגיעו לכ-70,000 ד' מהם בשלחין 12,500 ד'. שטחי השלחין יכללו 4,500 - 4,200 ד' מטעים, 8,000 ד' גידולי שדה וירקות. סה"כ יצטרכו כ-7,5 מיליון מ' מים.

עדר הבקר יגיע לכ-3,500 ראש, כן יפותחו הודיות בהקף של כ-500 טון בשר. מתוך כ-25,000 ד' שיוכשרו,

כ-10,000 ד' ירושתו בפרק הזמן הנדון, 5,00 ד' נוספים ירושתו בשנה שלאחריו, וכ-10,000 ד' ירחיבו את מסגרת הבעל, יאחדו גושי עיבוד ויוסיפו שטחים קלים להכשרה.

מפעלי המים כוללים: מפעל ברכת-רם, מפעל כרסי מוג' יהיה, סכר בגו' ריה, מפעל פחם-מנצורה, סכר סינדיאנה, ומפעלי מים בבטיחה, בשניר ובאל-חמה. נוסף על כך יש להמשיך בסקר המים תוך בחינת אפשרויות שאיבה ממקורות נמוכים המצויים לאורך גבולה המערבי של הרמה.

המטע יכלול: כ-2,000 ד' אבוקדו (כולל מטע שניר, מוג' יהיה ומורדות הבטיחה לשובים על הרמה).
כ-1,500 ד' ענבי יין וכ-700 ד' נשירים אגוזים וזיתים.

בתוך גידולי השדה: כותנה כ-5,000 ד' ירקות לתעשייה (כ-1,000 ד'), ירקות ליצוא (1,200 ד') תפוזי א לזרעים וגידולי זרעים (כ-800 ד'). כן יפותחו כ-1,200 ד' בצל ליצוא בבעל וכ-1,500 ד' ענבניות לתעשייה - בעל.

בתום פרק זמן זה נגיע למשבצת קרקעית בהיקף של כ-5,000 ד' לכל ישוב אזרחי, ובתוכה כ-1,000 ד' שלחין, ההאחוזיות תהיינה בעלות משבצות ושטחי שלחין מצומצמים יותר.

מפת יעודי קרקע

ענפי המשק החקלאי

ענבי יין	
סובטרופים	
אגוזים ונשירים	
כותנה	
תפוחי-אדמה קיציים	
ירקות יצוא ופרחים	
ירקות להעשיה	
פלחה	
בקר לבשר	

מרכז עירוני אזורי	
מוקד פעילות תיירות	
ישוב (מחונק)	
ישוב (אפשרות)	
ישוב דרוזי קיים	
מרכז דומם	
כביש אזורי ראשי	
כביש אזורי	
כביש משני	

אזורי קייס ושמורות טבע	
שטחי הבטיחה והמורדות	
הרמה הדרומית	
הרמה המרכזית	
הרמה הצפונית	
שטחי שניר	
גוש דרוזי - עלווי	

ג המערכת התיירית

1. כלי

כבר הגולן פתח בפני הצבור בישראל אפשרויות חדשות בכל הנוגע לנופש, בילוי, תיירות וספורט. חופי הכנרת הצפון מזרחיים והחרמון על שלגיו מבטאים את ערכם הרב של נושאי החיירות במסגרת התכניות לפיתוח האזור. אפשרויות הקיט החדשות האלה נפתחו בתקופה בה גדל הבקוש לנופש עם עליית רמת החיים והמוטוריזציה בארץ, ופיתוח הגולן מבחינת אלה עשוי לתת לביקוש זה תשובה חלקית.

2. פוטנציאל האיזור

בתחומי הגולן מסתמנים שלשה אזורים שונים מבחינת התאמתם לפיתוח נושאי נופש ותיירות: א. גוש החרמון ואתרי צפון הגולן. ב. חופי צפון מזרח הכנרת, ואתרי דרום הגולן. ג. אזור המדרונות המערביים ואתרי מרכז הרמה. שני האזורים הראשונים מאפשרים פיתוח אינטנסיבי של כל נושאי הנופש התיירות. האזור השלישי יקשר ביניהם, ואתריו יכללו במערכות הסיורים הטיולים המתוכננת בגולן.

א. צפון הגולן

בצפון הגולן נכלל כאן השטח התחום ע"י קו הפסקת האש וקו תיחום שרידותי בדרום, אותו ניתן לקבוע כקו הרוחב העובר דרך הכפר הדחוי בוקעתא. זהו אזור הררי, מיוחד מבחינה נופית ואקלימית, ובו שרשרת אתרים שכל אחד מהם רב ערך וניתן לפיתוח בזכות עצמו; יחד הם יוצרים מערכת אינטנסיבית של נקודות ענין, שמורדות החרמון הם הרקע הנפי לה, וחלק חשוב בה. פעילות החורף האפשרית בהם עשויה להוות את גולת הכותרת של פעילות הנופש התיירות באזור.

מבחינה אקלימית מיוחד האזור בטמפרטורות הנמוכות שלו הנעימות ביותר לשהיה בקיץ והגורמות בחורף לשלגים.

אתרי הביקור העיקריים באזור הם: ברכת רם וסביבותיה; קלעת נמרוד; החרמון. כל אלה באזור הגבוה. ובאזור הנמוך: בניאס; החצבני; הל דן.

(1) ברכת רם, עמק יעפורי החרש הטבעי של מסעדה מהווים למעשה אזור ביקור רצוף, המאפשר פעילות מגוונת. כמקרה מים גדול בעל דפנות מובלטות ברכת רם היא בעלת אופי מיוחד. טמפרטורות האזור מעוררות ספק בקשר לאפשרויות הרחצה הקשורות בה; כמיות הטינ הגדולות יחסית המרחפות במים תורמות אף הן לספק זה. לעומת זאת ניתן לצפות התפתחות נושאי שיט וחתירה באגם, וכן - לאחר פיתוח מתאים - פיתוח קיט בצורות שונות בגדותיו הגבהות הצופות אליו מלמעלה.

חורש מסעדה הוא אחד המעטים מבין החורשים הטבעיים ששרדו בגולן. ניתן להניח כי לאתר מספר רב של שנים בהן יתאפשר המשך הצמיחה הטבעית, יהפך החורש ליער אותו ניתן יהיה לנצל לנופש ופיקניקים. בשלב זה נפתח חלקו הקרוב לכביש

של החורש לקהל ע"י גיזום חלקי העצים התחתונים, ומשמש כבר את המטיילים העוברים בכביש לחניה, מנוחה ופיקניקים.

עמק יעפורי הוא עמק מעובד אינטנסיבית ע"י תושבי מסעדה ומג' דל-שמש, וייחודו נופי בעיקרו. במרכז העמק אתר - קבר קדוש לדרוזים.

2 קלעת נמרוד:מבצר צלבני, מהגדולים בארץ, שמיקומו בנוף בולט ביותר. המבצר משתרע על פני שטח גדול, וחלקים גדולים שלו ניתנים לשחזור בקלות יחסית. הוא בנוי על גבעה מאורכת ותלולה היוצרת כעין "אי" בין שני ואדיות צרים ועמוקים המפרידים בינו לבין הגבעות השכנות מצפון ומדרום. הגישה הנחה היא מכוון מזרח; ניתן לעלות ברגל גם מצד מערב, מכוון הבניאס. גבעת המבצר נצפית רצופה אל עמק החולה. על שלוחה מזרחית המהווה ומושך לגבעת המבצר חורשת זיתים גדולה על שטח מישורי יחסית, אותה ניתן לפתח כמקום קיט ופיקניקים כחלק מפיתוח כלל האתר.

6. מלבד הרי סיני מהווה הזרמון שבידינו את גוש ההרים הגבוה ביותר בתחום ישראל שלאחר מלחמת ששת הימים. מספר גורמים מצטרפים להיות הזרמון בעל פוטנציאל רב מבחינת פיתוח נופש ותיירות: שלגים יורדים בחרמון מירי שנה, ומכסים את ההר בגבהים שונים לתקופה של בין חרש לארבעה חודשים; הזרמון קרוב יחסית למרכזי היישוב בארץ וקל להגיע אליו; ההר הוא גורם מושך בפני עצמו גם בעונת הקיץ - התצפיות ממנו נפלאות, הטמפרטורות נמוכות, ואפשריות בו פעילות ענפה של סיורי רגל, רכיבה ונסיעת-טיול באזור הררי.

4 המשותף לאתרי הבניאס, הדן והחצבני הוא נושא המים והצמחיה העשירה המלווה אותם. (נזיק החצבני עלול להיות בעיה בטחונותי מאחר והוא גם משמש כגבול עם הלבנון). המיוחד לבניאס הוא בריכות המים באזור הנביעה, אזור הצמחיה העצירה העשירה המלווה את הזרימה, ומפל המים הידוע.

אופיו של תל דן שונה: קנה המדה קטן יותר, והדגש הוא על צמחיה עשירה, מגוונת רצופה; ואפיק זרימה רבים המפוזרים על פני שטח גדול באופן חפשי.

שני האתרים מושכים כבר היום מבקרים ונופשים רבים.

ב. דרום הגולן

המאפיין את דרום הגולן מבחינת הפוטנציאל התיירי הוא היותו מערכת הבנויה מאתרים רבים אך קטנים סביב אתר מרכזי גדול - חופי הכנרת. (לעומת פזור של אתרים פחות או יותר שווי ערך בגולן הצפוני). האתרים הקטנים הם ברובם אתרי נוף או אתרים ארכיאולוגיים; הם מפוזרים על פני הרמה הצופה אל הכנרת, ובעיקר לאורך קו השבר ההמצוקים של האדיות היורדים אליה; ובאדיות עצמם.

(1) חופי הכנרת מספקת לצבור הקייטנים והתיירים את חוף המים המתוקים היחידי בארץ. רמת חיים נמוכה, חוסר מוחלט של תודעת נופש ויחס אל נוף, השקפות עולם שמקומן בתחילת ההתנהלות המחודשת בארץ בתחילת המאה, גרמו לאבדן חופי הכנרת "הישנים" לצבור הישראלי בכל הנוגע לנופש וקייט. בחינה שטחית של שמושי הקרקע לאורך חופי הכנרת שהיו בתחום המדינה עד מלחמת ששת הימים, מראה כי רק כ-13% מרצועת החוף מנוצלים לנושאי קייט ונופש. רצועה זו ברובה צרה ביותר וכמעט ואינה מאפשרת פיתוח פרויקטים בהיקף גדול. לאורך 13% יושבים מוסדות וישובים, והחוף מנוצל איפא על ידי מעטים. כ-50% מאורך החוף תפוסים ע"י כביש הסובב את הכנרת;

תאור החוף	סה"כ אורך בק"מ	% מהאורך הכללי	הערות
חוף רחצה (פתוח או בתשלום)	5.5	13%	-
חוף סגור (ישוב. מוסד וכו')	5.5	13%	-
שטח חקלאי על קו החוף	8.0	19%	ניתן לפיתוח חירי אם תנאי החוף מאפשרים זאת
שטח כנסייה	2.5	6%	-
חוף צר ו/או אבני	18.5	44%	בד"כ לא ניתן לניצול, אלא ע"י ייבוש או מילוי לתוך המים.
סה"כ	40 ק"מ		

לאורך קילומטרים ספורים מתוך סה"כ אורך זה קיימים מתקני נופש ותיירות - אף הם בחלקם בנייים על מחיים מלאכותיים.

אם להוציא שטחי חוף של כנסייה ושל ישובים קיימים על שפת המים, נותרים השטחים החקלאיים כפוטנציאל הקיים היחידי לפיתוח מתקני נופש ותיירות על החוף (בתחום החוף הישראלי שמלפני מלחמת יוני - 67); ספק אם זהו פוטנציאל ריאלי. אפשרות נוספת היא ייבוש קטעים לאורך הכביש ובניית מתקנים כאלה עליהם - זוהי ברירה יקרה ומגבלת מבחינת אפשרויות גידולה.

קטע החוף הצפון מזרחי הפנוי מספק את ההזדמנות האחרונה לניצול הכנרת כאגם מים ולא כמאגר דגים, ולפיתוח החוף תוך

התיחסות לביקוש העצום לנופש וקיט שהתפתח בארץ.

אורך החוף "החדש" בין נטייב לשפך הירדן הוא כ-11 ק"מ. רק חלק מאורך זה ניתן לפיתוח נושאי קיט הקשורים במים: הביצות במרצא האדיות מג'רסה וזכי תופסות אורך של כ-2-3 ק"מ; ובחלקים אחרים החוף תלול מדי.

הפעילויות האפשריות לחופי הכנרת הם רבות ומגוונות: פעילויות מים וחוף ופעילויות יבשה. שטח החוף יקבע במדה מרובה את היקף הפעילויות. כאן יש להרגיש כי לאורך מחצית "החוף החדש" רצועת החוף עצמה צרה ונסגרת לעתים על ידי מורדות הרמה התלולים.

(2) אתרי דרום הרמה: אתרי הבקור, המהווים את המרכיב השני במערכת הפוטנציאלית של פיתוח נופש ותיירות בדרום הגולן, מרוכזים ברובם לאורך קו מצוקי האדיות היורדים אל הכנרת ואל בקעת הבטיחה, ובאדיות עצמם. האתרים העיקריים לפי נושאייהם הם:

אתרים ארכיאולוגיים: שרידי בתי כנסת, כבמזרעת כנף או בעין-א-ספירה. מתחמי 8B. כבקצר ברדוויל ובלוויה; כפרים בינוניים כמו רפידי, פרג' ורמסניה. דולמנים בתל בזוק או במדרגת גבעות מעל ואדי דליה (הדולמנים "הטנקים"); רוג'ום הירי ועוד.

נקודות תצפית: עמרת אז-א-דין; פיק; סקופיה; לויה; מזרעת כנף; קובת קרעא ועוד.

מפלים ואתרי מים אחרים: מפלי ואדי סמק, הדליה, ואדי צפא, בריכת המשושים בואדי אל הווא.

- אתרי נוף: יער יהודיה ואדי יהודיה; ואדי אל הווא; ואדי דליה; ואדי סמק; ואדי פיק; בקע הירדן בין גשר בנות יעקב לשפך אל הכנרת; ביצות הבטיחה; ועוד.

יצוין כי אזורי הגבול עם ירדן לא נסקרו כאן למרות היותם אתרי נוף ממדרגה ראשונה: הירמוק, אל חמה, הרוקד. יש להניח כי פיתוחם לנופש ותיירות מחייב "אקלים" בטחוני משופר.

ג. מרכז הרמה ומדרונותיה המערביים:

באזור זה מספר אתרים בודדים בעלי ערך רב מבחינה תיירות וטיילית.

(1) תילי הגעש: מבין התילים שמדרום לאזור בוקעתא נציין בעיקר את תל-אבו נידא, תל אבו חנוזיר, תל שיבן ותל פרס. אלה הם לתעות כבוים של הרי געש קדומים, העשויים להוות ענין בפני עצמם ובעיקר לשמש כנקודת תצפית אל סביבותיהם.

(2) קניונים ומפלי מים: נחל ג'לבינה ומפעליו; הפג'ר המעינות שבו; נחל עורבים ומפליו; ועוד.

3. קווים לפיתוח נופש ותיירות בגולן

מטרת התכנית: ניצול פוטנציאל הנוף האתרים של הגולן החרמון לפיתוח נושאי תירות ונופש באזור. פיתוח זה ירחיב ויגוון את בסיס מקורות התעסוקה של מתישבי הגולן, ייתן תשובה לביקוש הגובר לנופש בארץ; ויביא להגברת ביקוש כזה ע"י יצירת הצע מתאים.

פיתוח התיירות הנופש בגולן יתרכז בשני מוקדים גיאוגרפיים:

1. החרמון וצפון הגולן.
2. חופי צפון מזרח הכנרת וסביבותיהם. הפיתוח יתבסס על פעילות במרכז או מרכזים; ועל פעילות בין המרכזים האתרים השונים, דהיינו על מערכות פעילות. מערכות הפעילות תשתרענה על פני כל הגולן ותתרומנה לגיוון אפשרויות הנופש באזור בכללו. הגולן יוכל להציע לנופש הישראלי, או גם לתיירות חוץ עממית, קייט הררי ונופש חופים בעונות שונות או במשולב באותה עונה.

הפיתוח במערכות מרכזות יגוון את סוגי הנופש והפעילות המוצעים לנופשים הפוטנציאליים; ויגדיל את היקף הפעילויות הנלוות. בדרך זו ניתן ליצור היצע לסוגי נופשים בעלי טעמים שונים ולהאריך את משך שהייה של המבקרים באזור.

א. החרמון וצפון הגולן

מרכזי פעילות הנופש באזור זה יהיו מורדות החרמון האזור הבניאס.

1א. האזור שמרכזו בבניאס הוא האזור הקושר מבחינה גיאוגרפית את צפון עמק החולה עם הגולן החרמון. מבחינת השרותים האזרחיים הבסיסיים הבניאס הוא בתחום השפעת קרית שמונה. מבחינת פעילות תיירות הוא יהווה מרכז למערכת פעילויות פנימית תת אזורית, וכן נקודת הצטלבות למערכות פעילויות בין-אזוריות. מערכת הבניאס כוללת גם את חל דן, את אזור החצבני, את חלקו התחתון של ואדי סער על מפליו, את המוצבים הסוריים הנטושים תל-עזזיאט, בורג' בביל, ותל-פאדור. קלעת נמרוד שייך אף הוא במדה מסוימת למערכת זאת.

הבניאס ישמש מרכז - נקודת מוצא רצועת - לטוילים, בקרדים ובילוי בכל המערכת. לפי טיבם של האתרים במערכת תימשך עונת הביקורים מראשית האביב ועד סוף הסתו, דהיינו כ - 7 חודשים. בדרגת פיתוח גבוהה של אתרי הביקור ניתן יהיה לבלות בבניאס יותר מיום אחד - מאן מתחייב פתרון בעית הלינה. האזור, הכולל את צפון עמק החולה, נושא אופי של אזור קייט כפרי: המתקנים מוגבלים בהיקפם ופזורים על פני האזור במידת האפשר בעמוד לאתרי הקייט. רצוי שהבניאס לא יחרוג בפיתוחו מאופי זה. מוצע לפתח בבניאס מתקני לינה, אך בהיקף צנוע בכל הנוגע למבני קבע (אכסנית נוער, מוטל) ולעומת זאת לפתח מתקני הארחה עונתיים כחניונים ומאהלים בהיקף ניכר. בנוסף לאלה ישרת הבניאס את המבקרים העוברים דרכו על ידי מסעדות, מזנונים וכדומה. כל השרותים האלה ינהלו על ידי תושבי האזור. מוצע לא לפתח בבניאס ישוב שקיומו על התיירות; לעומת זאת יתכנו מגורים מצומצמים במקום לסוג מסויים של עובדי שרותים (שמירה, נקיון). בשלב

מאוחר מוצע לקשור את הבניאס עם מבצר קלעת נמרוד ברכבת כבל מסוג רכבת כסאות: הדבר יגביר את מרכזיותו של הבניאס, יספק מקורות תעסוקה נוספים, יפתור חלק מסויים מבעיות החניה הצפויות גלקעת נמרוד (מסיכות טיפוגרפיות), וישמש אטרקציה אזורית ממדרגה ראשונה.

התפתחות המרכז בבניאס מותנית במדה מרובה בביקוש לביילוי באזור, והיינו ברמת התפתחותם של אתרי הביקור השונים במערכת. האתרים המזכרים לעיל משמשים כבר היום נקודות משיכה לקהל רב; אין ספק כי פיתוחם יגביר את הביקוש לביקור בהם. ההשקעות העיקריות תהינה בפיתוח דרכי הגישה, ובשחזור או שקום ונקוי האתרים. נעשו עבודות ראשונות בתחומי הבניאס עצמו בהכשרת מגרשי חניה, פיתוח שבילים בשמורה ועוד. עבודות אלה ענו באופן חלקי על הצרכים שנרצרו עם פתיחת האזור לביקורים, אולם הביקוש עדיין גדול מהיצע. בדומה לכך יש לפתח דרכי גישה נוחות, חניה ושרותים בסיסיים לקהל המבקרים במרצבי תל-עזזיאת ותל-פאחר, בנקודות ענין (בעיקר מפלים וטחנות קמח) לאורך ואדי סער, ובקלעת נמרוד.

א2. עונת הארוח בחרמון ארוכה יותר מאשר באזור הבניאס בזכות פעילות ספורט החורף האפשרית בו; לעומת זאת קצרה יותר עונת הארוח באתרי צפון הגולן בגלל האקלים הקר. פעילות החורף באזור תתקיים במשך כ-4-3 חרשים (ינואר עד מרץ או אפריל); פעילות הקיץ - במשך כ-4-3 חרשים אף היא, מיוני עד ספטמבר. הפעילות באביב או בסתו תהיה ביקור וטיול בעיקרה, ותלויה ישירות באקלים.

על בסיס האפשרות לעונת ארוח כוללת ומגוונת של כ-8 חרשים בשנה, מוצע לפתח באזור מרודות החרמון מרכז קיט ושרותים בצורה של ישוב קבע, אשר התיירות תהווה את מקור ההכנסה העיקרי בו. המרכז ימוקם בצורה שתאפשר את הפעלתו במשך כל השנה ואת זיקתם הברורה של כל אתרי המערכת אליו. אופי האזור ואתריו הזמרחק הגיאוגרפי ממרכז הישוב והשרותים הקיימים בגליל דורשים ריכוז המאמץ בפיתוח מרכז אחד כזה, לפחות בעתיד הנראה לעין. מוצע לפתח את המרכז על גבעות הכפר החרב ג' ובתא-א-זית. השקולים העיקריים באיתור זה היו: מיקום בקרבה אופטימלית לאזורי ספורט החורף עם אפשרות קשר טוב אליהם בצורת כביש ורכבת כבל; מיקום נוח כמרכז לטיולים וסידורים ברכב בגלל ברכיבה בסביבה; מיקום בנקודה בעלת ייחוד נופי - מבחינת הישיבה בנוף ההתצפית אליו; מיקום בסמיכות נוהה לצירי המעבר העיקריים אל אזורי השלג בדרמון, ולא על צירי התנועה עצמם; מיקום נוח במרכז אזורי פעילות הקיץ הצפויה, המשחרעת גם על פני החרמון וגם על פני צפון הגולן; יתרונות אקלימיים של ישוב הררי עם הגנה סבירה מפני אקלים החורף; קרבה לישובים הדרוזיים בצורה המאפשרת מתן שרותים גם להם.

יצויין כי למעשה נמצא פרויקט הישוב בג' ובתא בשלבים התחלתיים של תכנון מפורט וביצוע. הישוב יתפרנס על קייט ותיירות, על שרותים (מקומיים ואזוריים) צרכניים, חברתיים וקהילתיים, ועל מתן שרותי חוץ בדמות עובדים אזוריים

במקצועות ספציפיים; כן ישנם רעיונות בדבר פיתוח חקלאות מיוחדת, ומלאכה ותעשייה זעירה.

בנושא התיירות והקייט ישמש הישוב מרכז לפעילות ספורט חורף ויפעיל מתקנים שונים בשטחי השלג עצמם; בתחום הישוב יופעלו שרותי מעבר להיירות כגון מסעדות, חנויות, משרדי נסיעות, תחנת דלק וכו'. מוצע לפתח מתקני לינה מגוונים ברמות שרות שונות כדי לענות על רמות ביקוש שונות: מלונות, מוטלים, אכסנית נוער ועוד. כן יבנו בחי-נופש - פרטיים, להשכרה או למכירה.

עם פיתוח הפעילות המתקנים בשטחי הסקי עצמם מוצע לקשר את המרכז בג' ובתא עם אזורי השלג באמצעות רכבת כבל שתתווה המשך לקו הרכבת המוצע בהר עצמו.

התפתחות המרכז בג' ובתא תהיה תלויה במדה מרובה בהתפתחות נושאי הפעילות בחרמון:

בשטחים המיועדים לפיתוח ספורט החורף בחרמון מוצע להקים בשלב ראשון תחנת שרתים באזורי הסקי הנמוכים. תחנה זאת הדרך העולה עליה (הנמצאת בסלילה) תספקנה את התנאים המינימליים לפעילות סקי ופעילויות שלג אחרות, ותתרומנה להגברת התודעה והביקוש לספורט חורף. התחנה תשמש שלב ביניים בהתפתחות מערכת הפעילויות המתוכננת בחרמון. בשלב מאוחר מוצע מרכז פעילות בחרמון הגבה עצמו, כבסיס לספורט בחורף, ולטיולי רגל ורכיבה באזור בקיץ, כנקודת משיכה בעלת תצפית נפלאה אל הנוף, ובתחנת מעבר ראשית על הדרך המתוכננת המקיפה את כל גוף החרמון שבידינו. מוצע לקשור תחנה זאת ע"י רכבת כבל לאזור החרמון הנמוך. רכבת הכבל תהיה מסוג המאפשר עלית קהל מבקרים וגם גרידת ספורטאי סקי. מירת התפתחות נושא הקייט תקבע אם ניתן יהיה לפתח במרכז הגבה בחרמון גם מתקני לינה למבקשים לשהות באזורי הפעילות עצמם. קיימות דוגמאות של מרכזים מסוג זה בארצות בעלות מסורת ספורט חורף.

האתרים האחרים במערך הצפוני הם אתרי ביקור או שהייה קצרה, הפעילות בהם מוגבלת לכ-6 חרשים בשנה בלבד, בין מאי לאוקטובר, ולימים בהידים בחורף.

ההשקעות הדרושות בפיתוחן של קלעת נמרוד הן בעיקר בדרך גישה אליו ובשחזורו. יש להניח כי האתר ימשוך קהל מבקרים רב גם ללא שחזור, אך דרך גישה היא תנאי הכרחי להגדלת היקף הביקורים במקום מעל לרמה הנוכחית. בשלב מאוחר יותר מוצע לפתח מאהל בחורשת הזיתים שממזרח למבצר, ולקשור את המבצר על הבניאס ע"י רכבת כבל. יש למנוע כל בניה באזור המבצר ומחוצה לו, מלבד שרותי קהל הכרחיים, כדי לא לפגוע בייחודו מבחינה נופית.

מערכת האתרים החשובה האחרונה בתחום הגולן הצפוני היא מערכת ברכת רם. היא כוללת את הברכה עצמה, את עמק יעפורי, את יער מסעדה ואת התילים עמוריה ואל-אחמד.

את ברכת רם יש לשמור ולפתח כאתר נוף ממדרגה ראשונה. מרצע לפתח גישה לגדה הדרומית הגבוהה, בה מצויה נקודת הצפייה נפלאה על כל הבריכה; לבצע תכנית נטיעות מפורטת שתכלול את כל השטחים הלא-חקלאיים מסביב לברכה, ולשלב בה שבילי טיול ושטחי פיקניק ובילויים; לקדם את פיתוח שוק הפירות הדרוזי בגדה הצפונית ולשלב בו כמה מבני שרותים, בתי קפה ומסעדות. יפותח גם השייט באגם, המעגן יושלב בפיתוח הגדה הצפונית.

מרצע לפתח מסלולי טיול אשר יקשרו את הצפייה תל עמודיה, שפות ברכת רם ונבי יעפורי למערכת אחת. בשפות יער מסעדה המשיקות לכביש הרמה המרכזי המתוכנן יפותחו שטחי מנוחה ופיקניקים לטיילים העוברים בכביש.

ב. דרום הגולן, חופי הכנרת ובקע הירדן:

תכנית הפיתוח לדרום הגולן כוללת שלשה אלמנטים שונים: א. מערכת אתרי הביקור על הרמה הדרומית ולאורך קו מצוקי האדיות היורדים לכנרת. ב. חופי הכנרת. ג. פארק הירדן ושמורת ביצות הבטיחה.

חופי הכנרת יהוו את האלמנט המרכזי בכל המערכת: הפעילות לאורך החוף אפשרית בתנאי האקלים המיוחדים של בקעת הכנרת, במשך כ-7-6 חודשים בשנה; פעילויות משלימות, שאינן תלויות בטמפרטורת המים, תארכנה את העונה בחודשים עד שלשה נוספים.

חוט השדרה של מירקם פיתוח החוף יורכב מחמישה מרכזי פעילות בעלי אופי שונה. המרכזים ימוקמו בנקודות בולטות בנוף לאורך החוף או בנקודות בעלות ייחוד אחר. דרגת האינטנסיביות של הפעילויות במרכזים תהיה גבוהה, ואילו בקטעי החוף שביניהם נמוכה יותר - דרגת האינטנסיביות תחבטא בסוגי הפעילויות ובהיקפן.

א. נוקיב סקופיה: נוקיב היא שער הכניסה לחופי הכנרת לכאים מדרום. בנקודה זאת מתקרב ההר אל הים במידה מירבית, החוף צר ובלתי מתאים לרחה והכביש יטפס לגובה של כ-50 מ' מעל לפני הים. מעל נוקיב - תצפית סקופיה, בנקודה בה מצוי הרמה קרובים ביותר לחוף. זוהי התצפית היפה ביותר אל הכנרת.

מרצע לפתח את נוקיב ואת הצפייה סקופיה כיחידה אחת, ולקשר בין חלקה התחתון והעליון ברכבת כבל של כסאות. בתצפית נוקיב, השוכנת על עורק התנועה העיקרי לאורך חוף הכנרת המזרחי, יפותחו שרותי מעבר כמסעדה, מזון דרכים וכו'; וכמו כן נקודת המוצא של הרכבת, על השרותים הנלווים לה. תצפית סקופיה תפותח כמצפה נוף הכולל גם חורשות פיקניקים ומסעדות על שפת המצוק; ומתקני לינה בהיקף מגומצם, כמוטל ואכסנית נוער. הישוב המתוכנן בסקופיה יוכל לקיים את השרותים במקום.

ב. כורסי: המיוחד בכרסי הוא דלתת ואדי סמך, ולשון היבשה הבולטת אל תוך הים. בכורסי מוצע לפתח מרכז פעילות דייג כחות השירותים הנלווים לו, מעגן סירות כמרכז לפעילות שייט מפרשיות חתירה, חופי רחצה ומתקני הארחה "קלים" כמאהלים חניוניים בהיקף גדול, תוך ניצול השטחים צפונית לשפך הראדי המתאימים במיוחד למטרה זאת. בשטחים אלה יש לבצע נטיעה אינטנסיבית מכוונת.

ג. עקב: גבעת דוקת כפר עקב וקברצת האקליפטוסים שעל החוף הם נקודת ציון הנראים למרחקים. עקב היא המרכז הגיאוגרפי של פרויקט חופי הכנרת, היא שוכנת לדרומו של חוף הרחצה הטוב ביותר שלאורך 11 הקילומטרים בין נוקיב לשפך הירדן. המרכז המוצע בעקב יהיה האינטנסיבי ביותר מבחינת סוגי הפעילויות והיקפן ויכלול בין היתר מגורים מסוגים מיוחדים; מתקני הארחה ולינה במבני קבע; מתקני בדור ובלוי - מועדנים, מסעדות, מתקני ספורט; בונגלוס ושרותי חוף אחרים ברמת שדותיים גבוהה; מעגן סירות ספורט וקיאקים ועוד.

ד. ביצות הבטיחה: זהו אחד מאתרי הביקור המעניינים באזור. מוצע להקים בצמוד לו בית ספר שדה ומרכז לימודי אזורי, אשר יספק גם את ההדרכה ושרותים אחרים לקהל המבקרים בשמורה. בשמורה עצמה יפותח שייט סירות בביצות המג'רסה הזכיה ותצפיות בעופות המים.

ה. פארק הירדן: שטחו של הפארק המוצע משתרע מסביבות חירבת דיכה ועד השפך. הוא כולל את טחנות הקמח שבאזור חירבת דיכה, את שתי גדות הירדן לכל אורכן, ואת תל משפע. הבוסתנים הקיימים לאורך הירדן והמים המצויים בשפע הופכים את ההשקעה בפיתוח האזור כאזור נופש, פיקניקים, מאהלים וחניונים, למועטה יחסית.

רשת הדרכים המוצעת תקשור את כל הנקודות לאורך החוף למערכת אחת, בה ניתן יהיה לבחור את סוג ומקום הפעילות הרצויה. ההשקעה העיקרית תהיה בכביש החוף, אותו מוצע להעביר במרחק המכסימלי האפשרי מקו המים. השקעה בסיסית נוספת תהיה בנטיעות לאורך החוף - צל הוא תנאי הכרחי לפיתוח חופי הכנרת.

מדת הפיתוח של הקטעים שבין המרכזים המוצעים תלויה במדה מרובה בהתפתחות המרכזים ובהתפתחות הביקוש לנופש באזור, בשלב הנראה לעין מוצע להגיע במרכזים לרמות שרות גבוהות מבקטעי החוף שבניהם.

השתלבות כל אזור החוף למערכת פעילות אחת תורגש ע"י פיתוח הקשר הימי והשייט לאורך החופים בין המרכזים; במסגרת זאת תהיה גם השתלבות האזור בפעילות הכללית לאורך כל חופי הכנרת.

לצורך וויסות וכוון הפיתוח מומלץ להתחיל אל כל החוף כאל יחידת פיתוח אחת, ולהקים רשות גג אחת אשר תטפל בפרויקט לפחות מאספקטים תכנוניים - כלליים שלו.

מערכת אתרי הביקור בדרום הרמה יהוו השלמה לפעילויות בחוף הכנרת וכן מערכת בפני עצמה. האתרים ברובם מצומצמים בהיקפם; שזירתם במסלולי תיור תעלה את ערך האתרים הבודדים ותבטיח את בקורם של יותר מטיילים בכל אחד מהם. בסופו של דבר תתארך בכך השהיה הממוצעת של המבקרי באזור, דבר העשוי לתרום לפיתוח מתקני לינה באזור – דהיינו ליציאת מקורות תעסוקה נוספים.

בנקודות מסוימות מצטרפים מספר גורמים ומעלים בכך את ערך הנקודה: אתר ארכיאולוגי, תצפית נוף, צומת דרכים או צומת מסלולי טיול. דוגמאות לצרופים מסוג זה הם מזרעת כנף או אל-על. בנקודות כאלה יפותחו בשלב מאוחר גם שרותי מעבר למטיילים. כאל-על ניתן לצפות גם מתקני לינה "עונתיים" כמאהל או חניון.

מערכת התיירות בגולן הדרומי תספק מקורות תעסוקה לישובים באזור, ותוזחזח בחלקה על ידם. מתן השרותים התייריים יעשה בדרך כלל בצמוד לאתרי הקייט הנופש. מאידך זקוקה המערכת לשרותים אזוריים בסיסיים. שרותים כאלה יסופקו לה ע"י המרכז העירוני המרצע, שמיקומו – בקרבה גיאוגרפית לחופי הכנרת, ועם זאת במרכז המערך ההתישבותי – נוח מאוד מבחינה זאת מיקום המרכז לאורך עורק התנועה המרכזי המתוכנן, אשר יקשר את מערכות התיירות הנופש בצפון וברום; יאפשר פיתוח שרותי מעבר למבקרים הנעים בין שני המרכזים. עורק זה יאפשר גם קשר והשתלבות עם מרכזי הפעילות בעין-גב ואל-חמה.

סכום

הגיון הרב בנרשאי הנופש והתיירות הוא היתרון הגדול ביותר של הגולן על פני אזורי נופש אחרים בארץ. הפיכת הגולן למערכת נופש אזורית רציפה תתכן רק באמצעות מערכת תחבורה מתאימה. המערכת המרצעת עונה על הצרכים מבחינה זאת. היא גם קושרת למוקדי התיירות את מערכת הישוב המרצעת.

פיתוח הקייט בהתאם לתכנית המוצעת יסחכם בכ- 81 מיליון לירות לפי הפירוט הבא (באלפי לירות):

		א. מרכז הקייט בנג' ובתא א-זית	המערכת הצפונית:
16.000		מלונות, קדיטנות, חדרי השכרה (ב-600 חדר)	
3.500		מעונות קיץ (75 בתים)	
1.000		מסעדות	
500		קאונטרי קלוב	
750		סנטוריום	
1.000		שרותי תיירות (חנויות, בריכת שחיה)	
2.000		מפעלי סקי ושרותים	
500		אכסנית נוער ובי"ס שדה	
3.000		רכבלים	
750		שונות	
<hr/>			
29.000			
500		מסעדה, מזנון, חנויות שונות	ב. בניאס:
1.000		מוטל (40 חדר)	
150		אכסנית נוער	
3.000		רכבל לקלעת נמרוד	
350		חנונים, מאהלים	
<hr/>			
5.000			
500		מסעדה, מזנון, בתי קפה, דוכנים	ג. ברכת רם:
500		מעגן טירות ושייט	
200		נטיעות	
100		שכילים, דרכים	
<hr/>			
1.300			

250	שיחזור	ד. קלעת נמרוד:
200	שרותי קהל	
100	חניון	
550		

100	שיחזור	ה. המרכזים הסורים:
200	שרותי קהל	
100	נטיעות	
400		

36,250 ס ה " כ
=====

16.000	מלונות, חדרי. השכרה (600 חדר)	א. שרותי הקייט	<u>המערכת הדרומית</u>
5.000	מעונות קיץ (100 בתים)	בעיר הגולן:	
1.000	מסעדות		
600	שרותי תיירות (חגיגות, ברכות שחיה)		
500	אכסנית נער, בי"ס שדה		
1.000	מועדוני ספורט		
500	מוסדות תרבות ובידור		
24.600			

1.500	רכבל (2 ק"מ)	ב. נוקייב - סקופיה:
1.000	מוטל (40 חדר)	
200	מסעדות	
200	נטיעות	
100	חוף	
400	מעגן סירות	
3.400		

	חניונים	ג. כורסי:
400	מאהל	
200	מעגן סירות	
500	מסעדה, מזנון	
300	חוף רחצה עם מתקנים	
750	מוטל (50 חדר)	
1.200	ביתנים להשכרה	
500	נטיעות, דרכים	
300		
<hr/>		
4.150		

	חניונים	ד. עקב:
500	חוף רחצה ראשי	
1.000	מעגן סירות	
500	מלונות, מוטלים, בתי נופש (200 חדרים)	
6.000	מסעדות; מזנונים	
500	נטיעות	
300		
<hr/>		
8.800		

	פארק הירדן (כולל השפך)	ה. שונות:
2.500	ביצות הבטיחה (פיתוח)	
500	פיתוח השמורה	
300	דרכי גישה ומסלולי טיול בואדיות	
600	וביער יהודיה	
400	שחזור אתרים ארכיאולוגיים	
<hr/>		
4.300		
45.250	ס"ה	
<hr/>		
81.500	ס"ה"כ כולל	

כ-75% מסה"כ ההשקעות הן במלונות וחדרי הארחה מסוגים שונים. סה"כ כ-2000 חדר.

המערכת הצפונית

א. מרכז הקייט בג' ובתא א-זית

עובדים	65	-	מלונות מסוגים שונים
"	15	-	קיטנות ואכסנית נוער
"	20	-	בי"ס שדה
"	50	-	מסעדות ומזנונים
"	10	-	בית הבראה
"	50	-	שרותי תיירות
"	25	-	מפעלי סקי ושרותים
"	50	-	שונות
<hr/>			
עובדים	285		

עובדים	20	-	מסעדה, מזנון, חנויות, שונות	ב. בניאס
"	10	-	מוטל, אכסנית נוער	
"	20	-	חנוונים מאהלים	
"	5	-	רכבל לקלעת נמרוד	
"	10	-	שונות	
<hr/>				
עובדים	65			

עובדים	25	-	מסעדה, מזנון, בתי קפה, דוכנים	ג. ברכת רם:
"	5	-	שיט בברכה	
"	10	-	נטיעות, אחזקה, שמירה	
<hr/>				
עובדים	40			

עובדים	10	-	שמירה ואחזקה, רכבל	ד. קלעת נמרוד -
"	5	-	הדרכה וסיוורים	
"	5	-	חנויון	
<hr/>				
"	20			

6 עובדים	- שמירה ואחזקה	ה. המוצבים הסורים:
" 4	- הדרכה	
10 עובדים		

סה"כ המועסקים בענפי התיירות במערכת הצפונית 420 עובדים.

65 עובדים	- מלונאות מסוגים שונים	א. יהודיה	<u>המערכת הדרומית</u>
" 50	- מסעדות ומזנונים		
" 50	- שרותי תיירות		
" 30	- אכסניות נער, בי"ס שדה		
" 20	- שונות		
215 עובדים			

10 עובדים	- מוטל	ב. נוקיב - סקופיה:
" 20	- מסעדות	
" 5	- רכבל	
" 5	- מעגן סירות	
" 10	- אחזקה, שונות	
50 עובדים		

35 עובדים	- חניונים, מאהלים	ג. כורסי:
" 10	- מעגן סירות וכו'	
" 10	- מסעדה, מזנון	
" 20	- שרותי תיירות ושרותי חוף	
" 10	- מוטל	
85 עובדים		

עובדים	25	-	חניונים ומאהלים	ד. עקב:
"	10	-	שרותי חוף רחצה	
"	45	-	מלונאות ומגורי נופש	
"	30	-	מסעדות, מזנונים	
"	20	-	שרותי תיירות	
"	20	-	שוונת	
עובדים	150			

עובדים	20	-	פארק הירדן ומתקניו	ה. שונות:
"	15	-	ביצות הבטיחה והשמורה	
"	10	-	אתרי ביקור שונים	
"	20	-	אחזקת חופים ושרוחים בין המרכזים	
עובדים	65			

סה"כ המועסקים בענפי תיירות במערכת הדרומית 555 עובדים

סה"כ מועסקים קבועים בענף הקייט בגלן 975.

נוסף לנ"ל עוד כמספר הזה עובדים עונתיים.

ד מערכת השרותים

1. מבוא

תכנית פיתוח השירותים הכפריים באזור הגולן באה להראות על היקפם החזוי ולהתוות את צורת ארגונם; זאת תוך התחשבות במגמות ודפוסי השיתוף הבין-כפרי, המתבשרים כעת בארץ, כשהקו המנחה אותם הוא: להקים כלים עצמאיים נאותים ויעילים לסיפוק דרישות האוכלוסייה הכפרית המשק החקלאי במרבית תחומי הצריכה והשרות.

ההצעה המוגשת מושתתת על ההנחה, שבמרוצת הזמן יתארגנו - במערכת שיתוף אזורי בגולן - 14 - 19 ישובים חקלאיים ושני מרכזי קייט מאוישים. בהתאם למערך המרחבי שהוצע בעבודה זו, יהיה הרכב האוכלוסייה שתתארגן במערכת השיתוף הבין-כפרי בגולן כדלהלן:

גוש הישובים	מספר הישובים	מס' היחידות (משפחות) סה"כ	מסה בחקלאות מעשה ניטרלית וקייט	היקף האוכלוסייה (נפשות)
קיברצי גוש "קוניטרה"	4-7	615-1020	480-840	2450-4100
גוש "חזן"	2-3	355-435	240-360	1400-1750
ס"ה בקיברצים	6-10	920-1455	720-1200	3850-5850
מושבני גוש "נב"	2-3	255-370	200-300	1300-1850
מושבני גוש "סקופיה"	3	400	350	2000
מושבני גוש "עקב"	3	445	300	2250
ס"ה במושבנים	8-9	1100-1215	850-950	5550-6100
מרכזי קייט בבטיחה	2	220	200	1100
ס"כ	16-21	2240-2890	1770-2350	10,500-13,050

(* ראה ישראל פריאון: "ההתפתחות המגמתית של השיתוף הבין-כפרי בישראל" (המרכז לחקר ההתיישבות, רחובות, פרסומים בבעיות פתוח אזורי מס' 3, 1968).

4 ישובים נוספים (2 קברני דרום הרמה, קבוץ שניר ומערכת הקיט שמרכזה בג' בתא-א-זית) ישתלבו במערכות שיתוף אזורי, הקיימות באזורים הגובלים - הגליל העליון ועמק הירדן; משום כך ישובים אלו לא ידונו בהצעה המוגשת. כן מובא בחשבון שאוכלוסייה נוספת שהיקפה כ-1000 נפש תתקיים ממערכת הקיט הדרומית ותתגורר בעיר הגולן. הרצע לארגן את המרחב הכפרי בגולן בצורת מערכת בין-כפרית, המורכבת מהמרכזים הבאים:

- א. מרכז אזורי - דומם בסביבת צומת "סלוקיה", סמוך לעיר הגולן המרצעת המשרת את כל ישובי האזור;
- ב. שלושה מרכזים גושיים, המשרתים את המושבים ואת מרכזי הקיט.

במרכז האזורי יוקמו מתקני שירות ומפעלים, אשר יופעלו במסגרת השיתוף הבין כפרי האזורי. המרכז יכלול בית תרבות, מועדון נוער, מגרש ספורט ומושב צופים, משרדי המועצה האזורית וסניפי ארגוני קניות אזוריים לקבוצים ולמושבים. משרדי אגודה כלכלית אזורית, הנהלת חשבונות למושבים, שירות מד"א, בית ספר על יסודי ובית ספר לחינוך מיוחד, מכססה אזורית, ציוד מכני כבד ומוטו, מחסן חומרים, תחנת דלק ומאזני גשר, שירותי תובלה, מנפטה, יקב, בית מטבחים וממגורה.

בכל אחד מהמרכזים הגושיים יוקמו שרותים אישיים, צבוריים ומשקיים משותפים, התואמים את הצרכים ואת ההיקף של הישובים בגוש.

בכל המרכזים הגושיים יכללו: גן ילדים, בית ספר יסודי מלא, מרפאה כללית ומרפאת שיניים, מועדון נוער, מגרש ספורט, אולם התעמלות, צרכניה ומחסן חומרים, שרותים אישיים ושרותי מלאכה, סככות מיון ואריזה לירקות ופרחים, וכן מגורים למתעסקים השונים במרכז הגוש.

מלבד הנ"ל ימצאו שרותים ספציפיים, האופייניים למרכז מסויים או כאלו שימוקמו במרכז זה או אחר עבור כלל המושבים. דוגמא למוסדות מסוג זה: בית ספר על יסודי שימוקם במרכז עקב (עבור כלל המושבים שאינם דתיים) ובי"ס שני - במרכז נב, בית תרבות מרכזי, סניף בנק, שרות תובלה, מחלבת בחי עם שממדרהם פרופורציונליים לגודל האוכלוסיה.

ממדי השיכון לעובדי המרכזים השונים יתאמו את מספרם. לדוגמא: מרכז עקב כ-150 יח' דיור, מרכז סקופיה: כ-30 יח' דיור ומרכז נב כ-50 יחידות.

לפי הערכה מוקדמת (נרמטיבית) יסתכמו ההשקעות בתשתית, מבנים ושכון (פרט לציוד פנימי למוסדות השרות) ב-24,800,000 עד 28,225,000 ל"י.

ההשקעה הממוצעת בתשתית, מבנים ושכון, הדרושה ליצירת מקום עבודה למועסק אחד בשרותים אישיים וציבוריים (אינה כוללת הציוד הפנימי): כ-46,500 עד 43,300 ל"י מזה לשכון כ-18,000 ל"י

תחזית התפלגות האוכלוסייה הכפרית, לפי קבוצות התעסוקה:

משפחות	1400-1900	בחקלאות	(60, 2-63, 8)
משפחות	370- 450	בתעשייה ניטרלית וקייט*)	(16, 0-15, 2)
משפחות	225- 245	בתעשייה חקלאית ושרותים משקיים	(9, 6- 8, 3)
משפחות	330- 380	בשרותים אישיים וצבוריים	(14, 2-12, 7)
משפחות	2325-2975**)	סה"כ	100, 0-100, 0

2. פרטי התכנית

א. שרותי החינוך

מערכת שירותי החינוך באזור הכפרי בגולן תכלול:

1. גני ילדים
2. בתי ספר יסודיים
3. בתי ספר על יסודיים
4. בתי ספר לחינוך מיוחד

1. גני ילדים

מול שקול הקמת גן ילדים בכל נקודת ישוב בורדת עומד השקול של הפעלת גני ילדים מרכזיים, אשר בהם ילדים ממספר נקודות ישוב. על אף היתרונות הכלכליים הכרוכים בריכוז גני ילדים יש להניח כי טלול הילדים בגיל זה יום יום, אל מוסד שמחוץ למקום מגוריהם, יגרום טרדה הן להורים והן לילדים, אשר אינם עצמאיים בגיל זה לנסיעות מישוב לישוב. מרצע על כן להמשיך ולהחזיק גם להבא גן ילדים בכל ישוב, בתוספת כל השיפורים הדרושים כדי להעמידו על רמה נאותה.

*) פרט ל-1000 עובדי הקייט, אשר יגורו בעיר "גולן"
 **) כולל 85 משפחות, אשר יגורו בעיר "גולן".

על פי חוק חינוך חובה, חובת הביקור בגן הילדים חלה על ילדים מגיל 5 ומעלה. ברוב הישובים בארץ מופעלות כיתות גן נוספות לגילאי 4 וכיתות גנון לגילאי 3 לפי תחזית "הועדה הבין משרדית למכסות לבנינים ולשרותים ציבוריים" (*). ילך ויגדל בארץ אחוז הלומדים בכיתות הגן הנמוכות עד לכדי 50% מגילאי 4-3 ואף למעלה מזה. תחזית זו קושרת את הגידול באזור הלומדים בכיתות גן הנמוכות בהתפתחות הכלכלית והחברתית, בגלל האחוז הגובר והולך של אמהות עובדות. בהסתמך על מגמות המסתמנות באזורים כפריים בישראל תוכננו גני ילדים בישובי הגולן על בסיס קוי היסוד הבאים:

1. גני ילדים יפעלו עבור הגילאים 3-4-5.
2. גני הילדים יקלטו 100% מתוך האוכלוסיה החזויה בגילאים אלו, ההגונים במושבים כ-50%.
3. מכסת הילדים בכיתת גן הועמדה על 20-30 ילד (המכסה הארצית היא 30 ילד בכיתת גן).
4. בכל ישוב בודד ובכל מרכז גושי יוקם גן ילדים ללא שיתוף איזורי ובוב ילדים מגילאים מקובצים.
5. תכנית גני הילדים אינה כוללת את הפעוטונים בקיבוצים.
6. בכל כיתת גן יעסקו 2 עובדים קבועים (גננת + עוזרת לגננת).

2. בתי ספר יסודיים

על פי חוק חינוך חובה, חייבים גילאי 6-11 ב-6 שנות לימוד יסודי. אנו מניחים, כי מתוך אוכלוסית גילאים אלה, 90% אכן ילמדו בבתי ספר יסודיים מן הסוגים הנ"ל. אנו מניחים כי יתרת 4% מגילאי 6-13 הם ילדים אשר אינם מסוגלים ללמוד בבתי ספר רגילים, בגלל סטיות מבחינה אמרציונלית-חברתית, אינטלקטואלית-שכלית או מהבחינה הפיזית. אחוז זה הוא האחוז המקובל בנורמות ארציות. הילדים שלא ילמדו בתי הספר הרגילים יקבלו את חינוכם בבתי ספר לחינוך מיוחד במרכז האזורי.

נורמות התכנון הארציות קובעות כי מספר התלמידים בכיתת בית ספר יסודי הוא 32-35 תלמידים לכיתה. מספר הכיתות הרצוי לבית ספר הוא 12-כיתות. קיים פער ניכר בין האפשרויות לזעזעלת בית ספר יסודי נפרד בכל אחד מהישובים החקלאיים ולבין הנורמות הנ"ל. משום כך מקובל בסקטור המושבי שיתוף גושי בחינוך היסודי, כלומר, הפעלת בתי-ספר במשותף ל-4-3 מושבים או יחור

(* ראה "מכסות לבנינים ולשרותים ציבוריים", משרד השיכון אגף הפרוגרמות - מוסדות ציבור; משרד הפנים אגף התכנון - תכנון ארצי; אגודת האינג'נירים הארכיטקטים - המכון לחקר הבניה והטכניקה. תל-אביב 1964.

הדעה המקובלת היום בקרב פעילי החינוך בקיבוצים היא לשמור על מוסד חינוך יסודי לכל קיבוץ, אך הרעיון של "בית ספר מלא ושלם בכל קיבוץ" אינו עולה כיום בקנה אחד עם האפשרויות להקנות השכלה ולהפעיל מתקנים לימודיים מודרניים. הדבר נכון גם בקיבוצים בהם התפתח סגל של מחנכים ומורים מסוריים, בעלי רמה וידע, אך ניצולם אינו יעיל. הפיתרון לבעיית החינוך היסודי בקיבוצים הוא הקמת בתי ספר גושיים. שיקיפו מספר קיבוצים שכנים. סימוכין, לעצם האפשרות של מחשבות אחרות על החינוך היסודי, בקיבוצים, מצאנו במחקרם של רות רותם ויהודה קדם (חיבור זה זכה בפרס אליאב לשנת תשכ"ו)*. החוקרים מציינים ששורשו של הויכוח על מהותו, אופיו וסדריו של בית הספר בקיבוץ נעוצים בימי הבראשית של התנועה הקיבוצית. עיצוב דמותו של הקיבוץ, היא תוצאה של מחשבה ומציאות, ושל עקרונות ורעיונות ומימושם לאור כיווני התפתחותם הממשיים. בית הספר הקיבוצי נמצא בתהליך התהוות, המתפתל בנחיב עקלקל, בין התפיסה האידיאלית של בית-הספר הקיבוצי ובין הנוגנים האובייקטיביים השולטים בו שליטה שהיא לעתים אכזרית. חמורה במיוחד הבעיה בקיבוצים בהם מספר הילדים מצומצם. במקום בית ספר שבו כיתות רצופות ומלאות, מצויות בישובים אלה כיתות דלילות ובכל אחת מהן קומץ תלמידים. בכיתות אלה מתח הגילים רחב, חברות הילדים מקוטעות וחסרה בהן מסגרת חברתית נאותה. לעיתים, מוצאים בבתי ספר אלה אמצעי לימוד מאולתרים ודלים במקום מעבדות, ספריות, חדרי עיון וסדנאות. בבתי ספר אלה קיים גם הקושי הכרוך בהעסקת סגל מורים מובחר ושושן. גם בקיבוצים בהם נפתרה בעיית הקניית החינוך לתלמידים בלתי פתורה הבעיה של הקניית ההשכלה, כלומר שילוב החינוך הערכי עם ההשכלה המעמיקה. החוקרים מגיעים לידי מסקנה, שכדי להקים מפעלי חינוך ראויים לשמם, יש להתעלות על ההבדלים התנועתיים ולהקים בתי ספר גדולים לקיבוצים, שיהנו מכל היתרונות של מוסדות גדולים, דוגמת מפעלי התעשייה האזוריים או סמינר משותף להכשרת מטפלות, גננות ומורים.

מאחר הפתרון לבעיית החינוך היסודי בקיבוצים טמון לדעתנו באיחוד בתי הספר היסודיים באזור, השתמשנו ברעיון זה כהנחיה על פיה תוכננו מוסדות החינוך לעתיד. עם זאת, לא הרחקנו לכת עד כדי הצעה להקמת בית-ספר יסודי איזורי-כולל ובו תלמידים מכל קשת הגוונים התנועתיים. הצעתנו היא להקים מוקד חינוך גוש לישובים בני אותה תנועה (ע"י אחד מהקיבוצים). הננו לציין שמה שנים מופעל בית ספר במתכונת כנ"ל במשותף לקבוצי המועצה האזורית "שער הנגב".

באשר לסקטור המושבי, הרצע להקים בית ספר יסודי בכל אחד משלושת המרכזים הגושיים.

להלן טבלה, המשקפת את הרשת המוצעת של חינוך יסודי באזור הכפרי בגולן:

(* ראה: ר. רותם, וי. קדם: "בית ספר אזורי או מקומי".

ה ג ו ש	מספר ישובים	אוכלוסיה (נפש)	מספר כיתות בני"ס יסודי	מספר מועסקים בבני"ס יסודי
<u>קיבוצים</u>				
גוש "קוניטרה	4-7	2450-4100	6-12	10-17
גוש "הזן	2-3	1400-1750	6	10
<u>מושבים ומרכזי קייט</u>				
גוש "נב"	2-3	1300-1850	6-12	10-17
גוש "סקופיה"	3	2000	6	10
גוש "עקב" (כולל 2 מרכזי קייט)	5	3350	12	17
ס ה " כ	16-21	10,500-13,050	36-48	57-71

3. בתי ספר על יסודיים

החינוך העל-יסודי (6 שנות לימוד*) מכוון עבור גילאי 17-12. על-פי התחזיות הארציות, ומתוך מעקב אחר מגמות ההתפתחות בתחום החינוך בהיחשיבות העובדת, נקבעו קרי היסוד הבאים לתכנון החינוך העל-יסודי באזור הגליל:
א. אחוז התלמידים בחינוך העל יסודי יגיע ל-96% מתוך גילאי 17-12. כלומר ילמדו בחינוך העל-יסודי כל מסיימי החינוך היסודי, פרט למסיימי בית הספר לחינוך מיוחד ומהווים כ-4% מאוכלוסית הגילים הרלוונטיים.

ב. בסקטור המושבי יקלטו בתי הספר את הפונים לחינוך העל-יסודי במגמות הלימוד הבא

1. 50% מכלל התלמידים יקלטו בחינוך תיכון-עיוני.
2. 35% מכלל התלמידים יקלטו במגמות המקצועיים (בבית הספר המקיף).
3. 15% מכלל התלמידים יופנו לבתי ספר על יסודיים, הנמצאים מחוץ לתחומי האיוור (בתי מדרש למדיים וגנות, בתי ספר ימיים, פנימיות צבאיות וכו').

(* במערכת הכללית של החינוך העיוני יוקדש מספר מוגבל של שעות-לימוד לחינוך קדם-מקצועי (6-8 שעות בשבוע),

לפי המגמות: כלכלת הבית, - אגרומכניקה, - מסגרות וכו'. מאחר שהקמת המתקנים לצורך זה, ציודם, הפעלתם והחזקתם, תהווה - מול אחוז הניצולת הנמוכה - מעמסה כבדה יחסית לכל אחד מבתי ספר העל-יסודיים בנפרד מוצע בזה, להקים במרכז האזורי מרכז לחינוך קדם מקצועי. המוסד יקף את תלמידי בתי-ספר העל יסודיים, מכל המושבים והקיבוצים. המרכז יוקם במרכז "עקב" וישתלב בבית הספר המקיף על מתקניו ללימוד במגמות המקצועיות.

ג. בסקטור הקברני תקיף מערכת לימודים כללית, בה ישולב גם החינוך הקדם-מקצועי (*), כ-81% מכלל גילאי החינוך העל-יסודי (פרט ל-4% שלפי המשוער יופנה לחינוך המיוחד המיוחד ול-15% שיופנו לבתי ספר על יסודיים הנמצאים מחוץ לתחומי האזור).

ד. באזור הגולן יוקמו 3 בתי ספר על יסודיים:

1. במרכז הגושי "נב" (מגמה עיונית או ישיבה תיכונית);
2. במרכז "עקב" (מגמה עיונית ומגמות מקצועיות) עבור יתר המושבים (כולל מושב אלמגור הסמוך לגולן)
3. במרכז האזורי עבור הקברנים, ולתושבים בשני מרכזי קייט, מכל קשת הגוונים התנועתיים. (קיימת אלטרנטיבה של הקמת 2-3 בתי ספר על יסודיים גושיים לקברנים, כ"א במוקד החינוך התנועתי, אם תגבר האי-נכונות לשיחוף הבין תנועתי. בתחום החינוך).

ה. מספר התלמידים הרצוי לכיתת לימוד הרעמד על 30.

להלן טבלה המשקפת את רשת החינוך העל יסודי באזור הכפרי בגולן:

מס. מועסקים	מס. כיתות	מס' תלמידים באזור	מס. הישובים	הגוש
קיבוצים				
		220-360	4-7	גוש "קוניטרה"
20-28	12-18	120-150	2-3	גוש "חזון"
מושבים וקייט				
		140-200	2-3	גוש "נב"
13	6	200	3	גוש "סקופיה"
		350	5	גוש "עקב" + מרכזי קייט
40	(*22)	60	1	אלמגור
<hr/>				
73-81	40-46	1090-1320	17-22	סה"כ

(* בית-הספר המקיף במרכז "עקב" יכולול: 2 מחזורים מקבילים במגמה עיונית (12 כיתות) ו-3 מגמות מקצועיות (10 כיתות).

4. בתי ספר לחינוך מיוחד

לפי המשוער יגיע מספר הילדים באזור הגולן, אשר אינם מסוגלים ללמוד בבתי ספר רגילים ל-10 בשנתון. מרצע להפעיל במרכז האזורי בית ספר 6 שנתי, לחינוך מיוחד (כולל פנימיה). לפי המשוער ילמדו בו 60 תלמידים, מזה כמחצית בכיתות מקצועיות. מוסד זה יעסיק כ-15 עובדים, מזה 12 מורים במשרות מלאות. בית ספר דומה מופעל מזה שנים ליד רמת-דוד, במשותף ע"י המרעצות האזוריות "קישון" ו"יזרעאל".

מאחר והמרכז האזורי תוכנן כדומם יגורו המועסקים בבית הספר לחינוך המיוחד בעיר "הגולן" הסמוכה למרכז האזורי. הדבר מתחייב מהצורך לשכן את המורים בקרבת המוסד.

ב. שירותי בריאות

בהתאם לנדרמות תכנון ארציות המרפאה בגודל רצוי - בין שהיא מוקמת בישוב גדול, או איזורית - היא זו הכוללת 5 רופאים מהם 4 רופאים כלליים ורופא ילדים אחד. רופא כללי משרת בדרך כלל אוכלוסייה של 1600 נפש, כלומר, מרפאה איזורית יכולה לשרת אוכלוסייה של 8000 נפש. באיזורי התישבות בהם קימות מרפאות אזוריות נלווים למרפאות אלה גם חדרי טיפול בכל ישוב. על כל 3 מרפאות איזוריות מתוכננת מרפאה מקצועית אחת המשרתת אוכלוסייה של 24,000 תושביה

היקף האוכלוסייה, החוזי באזור הכפרי בגולן, אינו מאפשר תכנון מרפאה מקצועית. תושבי האזור יופנו לטיפול הרופאים המקצועיים לחצור או לעיר באזור הגולן, אם תקום. עקב פיזור הישובים בגולן אי אפשר להקים מרפאה אזורית בתמונת שצוטטה לעיל. כדי להעלות את רמת שרותי הבריאות, מבחינה המקצועית והארגונית (סידרות השרות), מרצע להקים 3 מרפאות גושיות - עבור האוכלוסייה המושבת - בשלושה המרכזים הגושיים. בכל אחד מהמושבים יופעל חדר טיפולים בו תעבוד אחת במשרה מלאה.

למרפאות הגושיות יתכן להוסיף עוד שרותי רפואה נוספים, אשר אינם צמודים בדרך כלל למרפאות מעין אלו. שרותים אלה יכללו רפואת שיניים, בית מרקחת, מעבדה, ריפוי פיסיקלי וכו'.

מרצע לקיים מרפאה נפרדת בכל אחד מהקבוצים. להסדר זה יתרון בסקטור הקבוצי, מאחר שהוא מקל על הטיפול בילדים, המרוכזים במסגרת "חברת הילדים".

להלן פירוט שירותי הבריאות לישוכי האזור בגולן:

גוש - קברצים	מרפאה כללית		מס' מועסקים
	מספר מרפאות	מקום	
גוש "קוניטרה"	4-7	כישובים	10-17
גוש "חזן"	2-3		5-7
<u>גוש מושבים</u>			
גוש "נב"	1	במרכז הגושי	5-6
גוש "סקופיה"	1	"	6
גוש "עקב"	1	"	10
סה"כ	9-13	-	36-46
			7-8

נוסף להנ"ל יופעלו שירותי בריאות הבאים:

- (1) מרפאת-שיניים ע"י כל מרפאה כללית (13-9 מעוסקיב, מזה 7-5 רופאים)
- (2) שרות-אמבולנס במרכז האזורי (2 אמבולנסים - 2 מועסקים).

1. שירותי תרבות

מרצע להקים שני בתי תרבות אזוריים: אחד - אשר ברוב ימי השנה ישרת את הקברצים - במרכז האזורי, השני - עבור המושבים במרכז הגושי "עקב". בית התרבות במרכז האזורי יכיל: אולם להצגות (1000 מקומות), אולם אסיפות (150 מקומות), מספר חדרים לפעולות מועטות משותפים, ספרייה, חדר קריאה, מקום לתערוכות מתחלפות, מזנון וכו'.

לארועים המושכים קהל רב מהאזור ישמש אולם ההצגות גם עבור האוכלוסיה המושבית. בעונת הנופש יתכן ניצול נוסף של אולם זה להצגות מסחריות, עבור נופשים מחרץ לאזור.

בית התרבות במרכז "עקב" יכיל אולם להצגות (650 מקומות) וחזירים נוספים, במתכונת דומה לזו שבבית התרבות במרכז האזורי. הצביון המיוחד של מושבי "הפועל המזרחי" יבוא על בטיבו בבית עם (350 מקומות), אשר יוקם במרכז הגושי. ע"י בתי

התרבות האלו יופעלו חוגים אזוריים כגון: חוג דרמטי, חוג לציור, חוג לידיעת הארץ, חוגים ללימודי שפות, מקהלה אזורית, חוג לאזרחות, - מדיניות-כלכלה, חוג לתנ"ך, חוג לריקוד עם וכו'.
 בכל אחד מהישרובים תופעל פינת קריאה ומשחקים וסניף ספרייה.

להלן פירוט מערכת בתי תרבות המוצעת:

מוסדות ומתקני תרבות						
מס' מועסקים	ספרייה	בית-תרבות		בית-עם		מיקום
		מס' חדרים	אולם מספר מקומות	מס' חדרים	אולם מספר מקומות	
3	+	6	1,000	-	-	במרכז האזורי גוש "קוניטרה" גוש "חזן"
1½	+	-	-	4	350	במרכז הגושי גוש "נב"
1½				3	200	במרכז הגושי גוש "סקופיה"
3	+	5	650	-	-	במרכז הגושי גוש "עקב"

המועצה האזורית העמידה באזור הגולן תקיים מועדון נוער אזורי עבור בני הקבוצים - במרכז האזורי, ו-3 מרכזי נוער גושיים עבור בני המושבים. המועדון במרכז "עקב" יהיה גדול יחסית וישמש את כל הנוער המושבי בפעולות אזוריות.

מועדוני נוער

גוש	מס' נוער גילאי 10-17	מיקום המועדון הקטן	מיקום המועדון הגדול	מס' המועסקים
גוש "קוניטרה"	280-550	-		
גוש "חזן"	160-250	-	במרכז האזורי	1½
גוש "נב"	260-400	במרכז הגוש	-	1
גוש "סקופיה"	350	במרכז הגוש		1½
גוש "עקב"	530	-	במרכז האזורי	1½
סה"כ	1580-2080	1 מועדונים קטנים 2 מועדונים גדולים		5½

ד שרותי ספורט

בהתאם לנורמות ארציות יש לקבוע את מכסות השטח לספורט לפי 2 ד' לכל 1000 נפש. מתוך מכסה זו יש להקצות 1.5 ד' לשטחי ספורט שכונתיים (מקביל לגושים בהצעתנו). ו-0.5 ד' לשטח ספורט מרכזי. בהתאם למכסה זו יש להקצות שטח בגודל של 15 ד' למגרשי ספורט שכונתיים עבור אוכלוסייה שבין 3,300 עד 10,000 נפש. היקף האוכלוסיה הכפרית באזור הגולן תואם מכסות אלו.

מרצע להקים מרכזי ספורט גושיים בכל אחד משני מוקדי ההינרך הקברניים (ע"י בתי הספר היסודיים), וכן בכל אחד משלושת המרכזים הגושיים במרכז האזורי יוקם מרכז ספורט מרכזי (מתקנים לפי התקן האולימפי).

ה. שירותי מסחר

אין הקברנים נזקקים בדרך כלל לשרותי מסחר עם הערים שבקרבתם (כגון: עפולה, קרית מלאכי, חצור הגלילית, נצרת; מגדל העמק). קשרי המסחר של הקברנים בצורת קניות מרוכזות, מוביל ישר לחיפה ולתל-אביב, באמצעות המשברי

המרכז, ארגוני קניות אזוריות, ארגוני קניות של הזרמים ההתישבותיים וכו'. המצרכים נמסרים לחברים בקבוצ במחסן המקומי.

המושבים, כאגודות שתופיות, מנהלות את הקניות במרכז באופן דומה לקברצים ובצנורות זהים (ארגוני קניות וכו'). לעומת זאת נזק כיום הפרט במושבים לשרותים בענפי המסחר הקמעוני, הנתנים בערים הקרובות ואף רחוקות יותר (*).

משבי צפון הארץ שייכים ל"ארגון קניות אזורי - מושבי הצפון" המקיף 30 מושבים הפזורים בחמש מועצות אזוריות. הקברצים בצפון הארץ שייכים לארגוני קניות אזוריים משלהם, כגון: "משקי הגליל העליון", "משקי עמק הירדן".

במקביל קשורים מושבים אלה לארגון הקניות התנועתית המשותף לכל הזרמים ההתישבותיים של הסקטור המושבי - מת"ם ("משקי תנועות המושבים"); כן קשורים הקברצים לארגוני הקניות של הזרמים ההתישבותיים שלהם.

לארגוני קניות אזוריים שייך הטיפול באספקה השוטפת לבעלי-חיים, לאוכלוסיה ולענפי השדה, כמו כן בהשקעות, אשראי בתנאים נוחים לישובים, בהקמת ובהפעלת מפעלים אזוריים. לארגוני קניות של הזרמים ההתישבותיים מסודר התחום של קניות לצרכי השקעות - כגון חומרי בנין, ציוד טכני, קירור, מכונות חקלאיות, מכונות ומיכון אחר. מתקבל על הדעת, שמושבי הגולץ יצטרפו לארגון הקניות האזורי "מושבי הצפון" והקברצים - לארגון הקניות האזורי של משקי הגליל העליון. (בסעיף הבא - "שרותי מינהל אזוריים" - כלולה הצעה להקים במרכז האזורי סניפים של ארגוני הקניות האזוריים. הסדר מעין זה קיים כבר זמן מה במספר מועצות אזוריות).

ככל מושב תהיה צרכניה לצורך שווק מצרכי יום-יום. מכירת יתר המצרכים לאוכלוסית המושבים ככלי מטבח, נעלי עבודה, בגדי עבודה ובגדי יום יום, גלנטריה רצעועים, שאינם בגדר של הזדקקות יום יומיה - ירוכזו בצרכניה גשית. בצרכניה הגושית ימצא מבחר מגוון יותר של מצרכי אוכל. סידור זה יאפשר מבחר סחורות גדול יותר בכמות ובטיב ויחסוך למתישבים זמן והטרדה של טלטול לערים. מוצע למקם את הצרכניות הגושיות במרכזים בגושיים.

ע"י הצרכניה הגושית יוקם מחסן חומרים גושי, להספקת רשנים, חומרי הדברה והספקה אחרת למשק. חומרים אלו נרכשים לעתים רחוקות יותר ע"י המתישבים, לכן החזקתם במלאי בכל צרכניה כפרית בנפרד איננה רנטבילית. חיוניותו של המחסן האזורי יתבטא לא רק בשטח הכלכלי, אלא גם בתחומי המקצוע וההדרכה. במחסן האזורי יספקו למתישבים חומרים רציוד, המותאמים במיוחד לתנאים הספציפיים של האזור; כן יקל הדבר על שמירת אחדות הציוד באזור. יתרונות אלו אינן להעלות על הדעת במקרה של רכישות מקריות אצל סוחרים שונים בעיר.

* ראה: יהושע כהן: "תחומי השפעה מסודרים של הישובים העירוניים במישור החוף הדרומי של ישראל" (המרכז לחקר ההתישבות, רחובות, פירסומים בכעית פתוח אזורי, מס' 4, - 1968.

הטבלה הבאה מסכמת את הצעה להפעלת שירותי מסחר, בסקטור המושבי בגולן:

גוש	מועסקים בדברי מכולת, דברי בית - הלכשה	צרכניה גרשית מועסקים במחסן חומרים
"סקופיה"	2	1
"עקב"	2	1
"נב"	2	1
בישובים	16-21	-
סה"כ באזור	22.27	3

1. שירותי מינהל אזוריים

שירותי המנהל ימוקמו במרכז האזורי. מערכת שירותים אלו תכלול:

משרדי המועצה האזורית, סניפי ארגוני קניות אזוריים לקבוצים ולמושבים, הנהלת אגודה כלכלית לפתוח אזורי חנה"ח.

המועצה האזורית תפעיל את השירותים הבאים: תבראה, הסעה, מד"א, שמירה, ארגון אירועים אזוריים, סיוע לועדי ישובים במתן שירותים מקומיים, סיוע למוסדות חינוך, דת, סעד, ניהול בתי תרבות, חוגי מבוגרים ומרכזי נוער והפעלת שירותים נוספים בשיתוף עם רשויות מוניציפליות אחרות בסביבה.

במסגרת ההתארגנות האזורית הננו מציעים לרכז את הנהלת החשבונות של כל המושבים. הסדר זה יאפשר הכנסת שיטת עבודה יעילה (מיכון), העסקת כחות מקצועיים מעולים, מיניעת מגורים הוזלה ניכרת של שירות זה. הסדר כזה נכנס בהדרגה במועצות אזוריות אחרות בארץ. משרדי הנהלת החשבונות ימוקמו בבנין המשרדים של המועצה האזורית.

2. שירותים אישיים ושירותי מלאכה

ההתארגנות ברמה האזורית פותחת את האפשרות בפני מושבי הגולן לרכז את השירותים במרכז הגשמי. הרחבת תחום פעילותם של השירותים, מתחום הצר של כפר בודד לתחום של גוש, תעלה את כדאיות ההפעלה, ותאפשר העסקת בעלי מקצוע מעולים והפעלת ציוד משוכלל. כן תאפשר ההתארגנות הגושית להפעיל בתחום הכפרי את סוגי השירות, אותם "קונים" עדיין מושבי האזור בערים. בדרך זו תתאפשר הרחבת נוספת של אפשרויות הקליטה של העורך הדמוגרפי באזור הכפרי. מרבית העסקים, המיועדים לשירות, יוקמו בהדרגה על-ידי בעלי העסקים, אך בעידוד נשאי ההתארגנות האזורית.

לפי נדרמות ארציות דרושים לכל 1,000 נפשות 3 עסקים לשרותים אישיים ו-3 עסקים לשרותי מלאכה, שונה המצב בסקטור הקבוצי, הרואה את הקבוץ כיחידה חברתית ריבונית. הקיבוץ - לפי השקפה זו - הוא מזיגה של תחומי המשק, החברה, החינוך, התרבות והשקפת עולם. רעיון זה מחייב להעמיק לחברי הקבוצים את מכלול השירותים בתוך הישוב שלהם, מבלי להסיט את נקודת הכובד אל מחוץ ליחידה הקבוצית. משום כך פתחו הקבוצים מזה זמן, כל אחד בתחומו, מערכת מפותחת של שרותים אישיים ושרותי מלאכה. בכמה סוגים של שרותי מלאכה, כמתפרות בכמה קבוצים, חודג היקפם מעל הדרוש למשק הם מהווים מעין "מעגל" משקי. הדבר הוא תולדה של הצורך לפתור בעיה חברתית בקבוץ היא נובעת מהזדקקות למציאת תעסוקה לחברים מוגבלים בעיקר קשישים, היצאים ממעגל הייצור החקלאי, וכן לחברות רבות מכל הגילים. בהתחשב בכל האמור לעיל אין אנו מציעים התארגנות בין-קבוצית להפעלת השירותים האישיים ושרותי מלאכה.

בהתאם להיקף האוכלוסייה הכפרית באזור הגולן, תכלול מערכת השרותים האישיים המלאכה כ-40-38 מועסקים, לפי הפרוט הבא:

בגוש "ב" : 10-8 בגוש "סקופיה" : 12 בגוש "עקב" : 18

ח. שרותי דת

שרותי דת לאזור כולו יינתנו ע"י המוסדות דתניים, שימוקמו במרכז הגוש של מושבי הפועל המזרחי. מספר דמועסקים בשרותי דת אזוריים - 2 איש.

ט. סניף בנק

אנו מציעים להפעיל במרכז "עקב" סניף בנק. מוסד זה ישרת את האגודות הכפריות ואת התושבים בפעולות שונות, כגון: אשראי, הלוואות, הון חרוך וכו'. מוסד זה יקל על אוכלוסיית האזור בסידור עניניה הכספיים וימנע בזבזו זמן.

י. שירותים משקיים ותעשייה חקלאית

לפי שיקול מוקדם, יש לצפות להתהוות מערכת של שירותים משקיים ותעשייה חקלאית, במרכז האזורי, כדלהלן:

שרותים: ציוד כבד לעבודות עפר, ריכוז מכונות רציוד חקלאי, מוסך ומחסן חומרים אזורי, תחנת דלק וגשר מאזניים, שרותי הובלה, מכבסה אזורית : סה"כ 90 - 100 מועסקים קבועים.
מפעלים: יקב, מנפטה, בית מטבחים, ממגורה : סה"כ 120-130 מועסקים קבועים.

בכל אחד מהמרכזים הגושיים יוקמו בתי אריזה לירקות פירות ופרחים (5 עובדים קבועים בכ"א) וכן בית אריזה לפרי אבוקדו, מחלבה לחלב צאן ומפעל תובלה למושבים במרכז עקב סה"כ 45-50 עובדים קבועים.

יא' תעסוקה

לפי המשוער יגיע מספר המועסקים הקבועים בשרותים ובמפעלים אזוריים ל-722 עד 811 מועסקים בהתאם לפירוט הבא:

ענף	א' (לפי 16 ישובים)	ב' (לפי 21 ישובים)	אלטרנטיבות (מועסקים)
חינוך	185	217	
תרבות וספורט	31	35	
בריאות	51	61	
מסחר ומחסנים	39	49	
שרותים אישיים ומלאכה	75	85	
הובלה הסעה	28	28	
שרותי דת	2	2	
מינהל (כולל בנק הנה"ח)	61	76	
ציוד כבד, ציוד חקלאי, מוסכים ותחנת דלק	52	52	
מפעלים חקלאיים *	175	175	
שרנים	23	31	
סה"כ	722	811	

(* פירוט המפעלים החקלאיים: מיון ואריזת ירקות, מיון ואריזת פרחים, מיון ואריזת פרי-אבוקדו, מחלקה לחלב צאן. מנפטה, יקב, בית-מטבחים, ממגורה.

יב. שיכון

כל המועסקים בשרותים למושב בדרך או לקבוץ ישוכנו בישוב אותו הם משרתים. במרכזים הגושיים ישוכנו המועסקים בשרותים הבין-מושביים לקבוצת המושבים, אשר מהווה את הגוש.

מאחר והמרכז האזורי תוכנן כדומם, ישוכנו אנשי הקבוצים - המועסקים בשרותים במפעלים אזוריים - בקבוצים עצמם; יתר

המועסקים בשרותים ובמפעלים האזוריים ישוכנו במרכז "עקב", שאינו מרחק מדי מהמרכז האזורי (עד 10 ק"מ), וכ-85 משפחות נוספות בעיר "גולן", הסמוכה למרכז האזורי. יש מקום להניח שכל משפחה שלישית (בממוצע) תכלול 2 מפרנסים בהרכבה; לפיכך יהיה צורך להקים כ-1605 - 535 יחידות דיור עבור המועסקים בשרותים ובמפעלים האזוריים לפי הפרוט הבא:

מקום מגורים	מספר המועסקים		מספר יחידות מגורים (מש' משפחות)	
	הקבועים		אלטרנטיבה	
	א'	ב'	א'	ב'
במרכז "עקב"	167	167	125	30
במרכז "סקופיה"	42	42	30	50
במרכז "נב"	56	64	40	255
בקברצים	268	341	200	60
במושבים	74	82	55	85
בעיר "גולן"	115	115	85	
סה"כ	722	811	535	605

(* הנחנו שכ-115 עובדים נוספים, המועסקים בחינוך המיוחד ובמפעלים האזוריים, יהיו תושבי עיר "הגולן" משום כך נכללה ההשקעה הדרושה להקמת שיכון עבורם, (85 משפחות) בסעיף ההשקעות.

לפי הערכה מוקדמת (נורמטיבית) יסתכמו ההשקעות בתשתיה, מבנים ושיכון, כדלהלן:

א ל ט ר נ ט י ב ו ת באלפי לירות		ע נ ף
א' לפי 16 ישובים	ב' לפי 21 ישובים	
6975	8445	חינוך
900	1070	בריאות
3150	3150	תרבות וספורט
170	170	מסחר ומחסנים
190	190	מינהל (כולל הנהלת חשבונות ובנק)
575	680	שרותים אישיים ומלאכה
12,840	14,520	שיכון
24,800	28,225	סה"כ באזור

ה ש ק ע ו ת יג.

בשלב זה נמנענו מלהעריך את היקף ההשקעות הדרושות לצידור פנימי של מוסדות השרות וכן את היקף ההשקעות למפעלים אזוריים.

חישוב ההשקעה בתשתית ובמבנים, הדרושים ליצירת מקום עבודה למועסק אחד בשרותים אישיים וציבוריים (בממצע):

	א'	ב'	
- מספר המועסקים בשרותים אישיים וציבוריים (*)	410	480	
- ההשקעות בתשתית ובמבנים (באלפי ל"י)	11,960	13,705	
- ההשקעות בתשתית ומתקנים - למועסק בממצע (בל"י)	29,300	28,550	
- שכון למשפחה (בל"י)	24,000	24,000	
- שכון למועסק (בל"י)	18,000	18,000	
- סה"כ ההשקעה בתשתית, מתקנים ושיכון למועסק בשרותים אישיים וציבוריים(בממצע) (בל"י)	47,300	46,550	

(* אינו כולל את המועסקים בשירותים כלכליים ובמפעלים.

ה המערך האיזורי המוצע

1. כללי - הנחות יסוד

השיקולים שהדריכו את הצוות בקביעת המערך האזורי הכולל לגולן היו:

א. הצורך באיכלוס מרבי באזור.

ב. האספקט הבטחוני התייחסותו למערכים אפשריים.

ג. חפוש מערך המשלב את מרכיבי האזור השונים כחטיבה אורגנית יעילה, תוך מתן תשומת לב לבעיית השרותים המתחייבים ודמתם, לשאלת כווני הזרימה הטבעיים באזור, אליו וממנו, ותרומתו של המערך לכלכלת וצודינה ובטחונה.

כפי שפורט בפרקים העוסקים במשאביו הטבעיים של הגולן עשויה האוכלוסיה היהודית המבוססת עליהם להסתכם בכ- 16.000 - 20 נפש (כ-11.000-15 בהתישבות החקלאית וכ-5.000 במרכז הקייט). לסך זה יצטרפו כ-10.000 מיעוטים, מרביתם דרוזים. כל רצון לאכלוס יהודי נוסף, מחייב התבססות על ענפי כלכלה שאינם קשורים באזור ואשר ירוכזו בדרך הטבע בישוב עירוני.

למעשה תקבע איפוא מדיניות לאכלוס הגולן מעל משאביו הטבעיים, את הקמתה של עיר באזור.

האספקט הבטחוני משתלב במערכת שקולי המיקום למיניהם. הקרבה לקבול תשפיע על מיקום מערכת הדרכים הראשיות, על יעודם של כבישים קיימים, על מיקומם של הישובים החקלאיים המרכז האזורי. למעשה הננו נגשים לתכנון אזור התישבותי חדש לאחר שלמדנו על בשרנו את משמעותו של הגורם הבטחוני במשך 20 שנות עצמאות. חובה איפוא להתמודד עם בעיה זו ולנסות לפתרה.

שאלת המערך היעיל קשורה הן בנושא אכלוס והן בבעיה הבטחונית. רמת השרותים הינה פונקציה של ממדי אוכלוסיה בכלל וקיומו של מרכז עירוני - מאידך. היחשפות למפגעים בטחוניים תערער את יסודות המשק הבריא אף אם כל החשובים שבסודו סבירים וברוקים. אך נוסף לשקולים אלו קיים נושא המערך החי והיעיל, שהוא פרי התארגנות מתאימה. קיומן של מספר מערכות שאינן קשורות בהכרח זו בזו, עשוי להוליך בכווני פתוח שונים. חפוש הנוסחה שתשלב מערכות אלו יחד וע"י כך תעניק כח ותנופה, לכל אחת מהן ולשתלובת בכללה, זו היתה משימה שהדריכה את צוות התכנון. המערך המוצע הוא נסיון לענות על משימה זו.

2. המערך המוצע

א. הישובים ושרותיהם

17-22 ישובים חקלאיים יהודיים יאכלסו את הגולן, משניר בצפון ועד מבוא-חמה בדרום. 9-13 קבוצים ו-8-9 מושבים.

הישובים יתארגנו בגושים בני 2-4 כפרים כל אחד, בהתאם לאופיים הרקע התנועתי שלהם.

מיקומם יעשה על צירי תנועה ראשיים, שיחצו את הגולן מצפון לדרום, מרביתם יהיו פס רציף, המבטא נוכחות על הרמה עצמה.

ועם זאת שומר על מרחק סביר מהגבול ובעיותיו. מספר ישובים ימוקמו בעורף האזור, בפנינת בעלות פוטנציאל כלכלי בעל משקל, כגון: עמק הבטיחה, שניר, מורדות הירדן.

מלבד 3 ישובים (שני קיבוצי דרום הרמה אשר יתקשרו בעתיד אל ישובי עמק הירדן ומרכזם בצמח ושניר שקשריו יהיו אל עמק- החולה על ישוביו וארגונו) כל שאר ישובי הגולן יהיו קשורים ארגונית ומעשית למרכז דומם אשר ירצמד לעיר הגולן שתמוקם בסביבת סלוקיה. עיר זו תענה היטב על צרכיהם בזכות מרכזיותה וקרבתה אף אל המרוחקים שבין הישובים.

סביב ציר הישובים ישתרעו שטחי העבוד החקלאיים, כ-145 אלף דונם, חלקם בהשקיה וחלקם בבעל; כשגודליהם העיקריים: מטעים, גדולי שדה, ירקות ותבואה, יכונו לייצוא טרי, לעבוד תעשיתי שתכליתו ייצוא, או לשוקים המקומיים תוך דחיקת יבואם של אותם מוצרים. מרבית שטחי הגולן שאינם ראויים לעבוד חקלאי יפותחו ויוצלי כשטחי מרעה טבעי ומושבח, עליו יוקם עדר בקר לבשר בהיקף ניכר, אשר יענה על חלק מתצרוכתה של המדינה.

חקלאי האזור ישלימו את הכנסותיהם בעזרת ענפי קייט ותעשייה ובסך הכל ישיגו רמת חיים העולה על הממוצע המקובל, דבר שיחבטא אף ברמת השרותים המתבקשת.

מערך השרותים יורכב ממספר דרגים החל בדרג הכפרי (הכולל שרותים אלמנטריים אשר ימצאו בכל ישוב וישוב) דרך הדרג הגישא אשר יכלול מספר מרכזים, חלקם מאוייש בעובדיהם, וחלקם דומם (כשהמדובר בגושי קבוצים), וכלה במרכז האזורי אשר יהווה חלק מעיר הגולן ובו יתרכזו מפעלי התעשייה החקלאיים; וכן מפעלי שרות יצרניים וצרכניים המחייבים היקף רחב על מנת שתושג רמה מניחה את הדעת. שרותי החנוך והתרבות יתפזרו אף הם בכל שלוש רמות המרכזים, בהתאם לנושאים הספציפיים.

מלבד ההתישבות היהודית יוסיפו ויתקיימו בצפון הגולן כפרי המיעוטים הנוכחיים: 4 כפרים דרוזיים וחמשי - מוסלמי. הללו יוסיפו לעסוק בחקלאות אף שצפויה בהם התפתחות לכוון מלאכה ותעשייה קלה. תופעה זו תתקשר לעלית רמת החיים הצפויה בהם ולגדול אוכלוסיתם.

ב. מערכות הקייט

שתי מערכות קייט תפותחנה באזור: הצפונית, הכוללת את התרמון ומדרונותיו, והאידיות הירדנים ממנו ורשת האתרים שלמרגלותיו מברכת-רם ועד תל-דן הבניאס, והדרומית המשתרעת סביב חופי הכנרת מנוקייב ועד שפך הירדן והכוללת את בקע הירדן, יער יהודיה, ביצות הבטיחה, והאידיות הנופלים אליה האתרים הפזורים בהם.

שורת מרכזי קייט יהיו את מוקד המערכות הללו. לגבי הצפונית מוצע מרכז מאוכלס אחד, על חרובות הכפר ג'ובתא-א-זית. לגבי הדרומית מוצעים 2-3 מרכזים לאורך החוף, ששניים מהם יהיו מאוישים ע"י עובדיהם אף מחוץ לעונה.

מרכזי הקייט יכללו בתי-מלון, בתינים וחוריי השכרה ברמות שונות. סביב המרכזים או ביניהם ימצאו אתרי פעילות שונים, חלקם ברמת אינטנסיפיקציה גבוהה (ברכת-רם, קלעת-נמרוז) וחלקם בדרגה נמוכה יותר (קטעי חוף או יער).

עונת הפעילות והאירוח תהיה ארוכה יחסית. במערכת הצפונית כ-7-8 חודשים בשנה, ובדרומית 6-7 חודשים. שילוב נשאים ופעילויות עשוי להאריך את העונה עוד יותר וכן - שילוב שתי המערכות ויצירת קשר גומלין ביניהן. הדבר מותנה בכווני הפתוח, ועוד יותר במערכת הדרכים אל הרמה ובתוכה. המערך המוצע בה מניח קשר גומלין כזה, באמצעות ציר התנועה הראשי עקב-מסעדה כשעיר הגולן שוכנת על ציר זה ומהדקת את הקשרים בין שתי המערכות. באמצעות המשכו של ציר זה לצמח תתקשרנה מערכות הקיט אל מרכזי הארץ. קשרים נוספים, יקויימו אף אל אזורי הקייט הסמוכים:עמק החולה וחופי הכנרת המערביים הדרומיים.

כ-2000 חדרים בדרגות שונות, החל באכסניות נטר וכלה במוטלים ובתי קיץ להשכרה, יהיו את סעיף ההשקעות הראשי בענף הקייט. סעיפים נוספים: שיחזורים, חניונים, נטיעות, מעליות וכו'. כ-1000 משפחות קברנות תאכלסנה את מרכזי הקייט, אליהם יצטרפו עובדים עונתיים בהיקף דומה.

1. מערכת הדרכים

מערכת הדרכים הכלול:

1. ציר מרכזי שכוונת צפון-דרום, העובר דרך מסעדה - כפר נפת - יהודיה - הבטיחה - צמח-ציר זה יחצה את הרמה לכל אורכה ויקשר את מערכות הקייט ואת הישובים זה לזה.
2. 3 צירי משנה רוחביים: כביש בניאס - מסעדה בצפון.
כביש גשר בנות יעקב - עין זיון במרכז.
כביש כורסי - סקופיה בדרום.
3. כביש אזורי מרכזי: אל-על - חיטפין - סלוקיה, קושר את דרום הרמה אל מרכז האל עיר הגולן המצויה בו.

הצורך לקשר את כל אחרי הגולן לחטיבה אורגנית אחת מצביע, בהתחשב בשקולים טופוגרפיים ובטחוניים, על תכנון ציר מרכזי צפון-דרום: מרצעת דרך ראשית שתעבור במרכז הרמה, ותחד דרך שלוחת יהודיה לבקעת הכנרת. בהמשך הציר, דרומית לחושניה, תעבוד הדרך בסמיכות מירבית למצוקי האריות היורדים אל הכנרת, ותתחבר בסקופיה לדרך הרוחב הדרומית שתעלה מחוף הכנרת בואדי סמק.

מרבית התנועה הבין-אזורית (נוסעים הובלה) תתנהל בין הגולן למרכזי האוכלוסיה בחיפה, תל-אביב וירושלים. התואי הנוח ביותר ממרכז הארץ לאזור הכנרת עובר דרך ואדי ערה ועמק בית-שאן, קשור ירושלים עם עמק-בין-שאן דרך בקעת הירדן עוד יגיבי את חשיבות עורק בית שאן - צמח. המעבר דרך טבריה, לעומת זאת, הוא מעבר דרך צואר בקבוק. מראה איפוא כי זרימת התנועה העיקרית מהגולן אל מרכז הארץ תהיה דרך עמק הירדן; ואחר כך דרך המשך עמק הירדן לירושלים מצד אחד, ודרך עמק בית שאן ואדי ערה לתל-אביב מצד שני. במקרה של הגבלות בטחוניות ישמש המעבר דרך טבריה כאלטרנטיבה. זרימת התנועה מחיפה תמשיך להתקיים בדרך טבריה, או דרך עכו באם ישופר תואי עמק עכו-צפת, בתוספת הכביש פרוז-עמידר.

הראשית לגולן דרך עמק הירדן, חופי הכנרת המזרחיים הבטיחה. באזור סלוקיה תהיה צומת וזו הכביש העולה מהבטיחה עם כביש הרמה העולה מסקופיה.

מרכזי למסעדה ודרכו תהיה הגישה העיקרית לאזור החרמון. בצורה זאת יהיו מערכות התיירות שר הדוק, כאשר בין שתיהן לאורך אותו הקשר שזורה מערכת הישובים החקלאיים המתוכננים. גם דרך בניאס וקרית-שמונה - מדובר בעיקר בתנועה המגיעה מצפון הארץ.

טחון סביר, מקו הפסקת האש יאפשר שימוש בלתי מופרע ועל כן יעיל ונח.

לוקיה, ובה יצטלבו עורכי התחבורה האזוריים הראשיים. מיקומה יתאם את תפקידה כמרכז חלקיו השונים. כמרכז אזורי תשתית הן את ההתיישבות החקלאית הן את ענף הקיץ ומערכתיו. ובעלת זכות קיום כשלעצמה. בקיומה תתרם לאכלוס האזור מעבר לפוטנציאל הכלכלי הקיים בו.

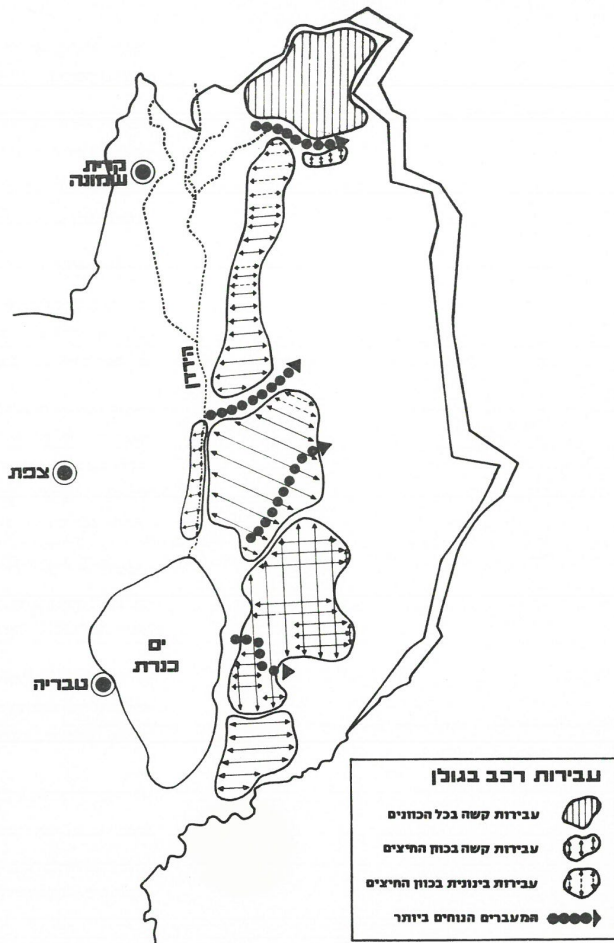
זאת יש לשאוף לפיתוח אוכלוסיה עירונית בת כ-30 אלף נפש. זוהי אוכלוסיה מינימום, פתחות מניחה את הדעת. קיומה של אוכלוסיה זו מחייב פתוח מפעלים שהיקפם ניכר. מיעוטם שאינם מחייבים זיקה לאזור. בקבוצה הראשונה נכללים מפעלי עבוד תוצרת חקלאית (כגון יקב, יקות, סככות מיון ואריזה). מפעלי עזר ושרותים יצרניים (כגון: מוסכים ומסגרות, חברות וארגונים) (חברות פתוח, הטלות חשבוניות, ארגוני קניות, מוסדות חנוך ותרבות ועוד).

ועשיה ומלאכה מסוגים שונים שאין פתוחם קשור בתנאים מקומיים ועל כן ניתן לפתחם במקום בר הוא במרכז עירוני המרוחק יחסית ממרכז הארץ ומנמליו והנו מעדיפות יחסית מפעלים נגלם אינן בעלות משקל בתחשיב והיצור שלהם.

ר פונקציות. בהיותה יושבת על הציר המקשר את שתי מערכות הקייט ובטוחה מרחקים קצר יות, שרותים וברור ברמה החורגת מזו המצויה בהן. יש להניח שאף יוקמו בה מתקני קייט וברור בה ישלב בתוכו את צרכי האזור החקלאי, הקייטנים ותושביה היא.

קייט ומפעלי המחננים למיניהם יתגוררו בה. בעיקר צפוי הדבר לגבי המרכזים בחופי הכנרת עובדיהם לא יקשה להגיע למקום עבודתם מדי בקר.

ז מטבירה ומחזור, (זאת בהתאם למערכת הדרכים המתוכננת), ומרחק זה תואם את המקובל

ה. מרכזים ואזורי השפעה מחוץ לגבולות האזור

שלושה מרכזים עירוניים ושתי מועצות אזוריות השוכנים בגבולות האזור ישלכו במידה זו או אחרת במערך וצמצום. הללו מצויידים במערכות יצרניות וצרכניות העשויות להקל על פיתוח האזור בשלבי הראשית (כלומר כל עוד בידינו פתרונות עדיפים). יש לשער התקשרויות קבועות של קטעים שונים במערך העירוני אף בשלבים מתקדמים יותר.

שלושת המרכזים העירוניים הם:

העיירה קרית-שמונה - בצפון עמק החולה אשר תשרת את צפון הגולן: כפרי המיעוטים, שניר, מרכז הקייט בג' ובתא-א-זית ואחרי קייט שונים באזור זה. זאת - אף לאחר הקמת עיר הגולן.

העיירה חצור - שעיקר תפקידיה יתרכזו בשלבי ההתחלה - עד להקמת המרכז העירוני בגולן. לאחר מכן היא תוסיף ותספק שירותים שונים ומפעליה אף יעבדו חלק מתוצרת הגולן ("פרי הגליל"), אך יהיו אלו תפקידים משניים בחשיבותם.

העיר טבריה אשר עד להקמת עיר הגולן תהווה מרכז קניות ושירותים עבור ישובי דרום הרמה וחלק מתפקידיה יוסיפו ויתקיימו גם לאחר פיתוח המרכז החדש. בהיותה חלק נכבד ממערכת הקייט המקיפה את-הכנרת היא תוסיף על כן, להיות גורם הקשור בגולן ומשתלב בכלכלתו.

שתי מועצות אזוריות: "הגליל העליון" ו-"עמק הירדן" מתפרסות על שטחים הגובלים בגולן. מועצות אלו שמרבית ישוביהן - קברצים, יספחו בעתיד את פינותיו הצפונית והדרומית של הגולן. קבוץ שניר יצטרף אל קבוצי עמק החולה, שני קברצי דרום הרמה יתחברו אל עמק הירדן ומרכזם שבצמח. תוכן אף התקשרות של מרכז הקייט בג' ובתא-א-זית אל מועצת הגליל העליון

ו. האוכלוסייה באזור

כלל האוכלוסייה המתוכננת תסתכם בכ-60.000 נפש, מתוכם כ-50.000 יהודים וכ-10.000 בני מיעוטים, מרביתם דרוזים. האוכלוסייה היהודית תכלול כ-11.000 - 15.000 נפש בהתיישבות חקלאית על שדותיה, כ-5.000 נפש במרכז הקייט וכ-30.000 - במרכז העירוני. שתי הקבוצות הראשונות קשורות ומתבססות על משאביו הטבעיים של האזור, ואילו האחרונה - רק בחלקה (מפעלי עיבוד תוצרת חקלאית, שירותים אזוריים, מלונאות ושירותי דרכים). מרביתה תחייב פתוח מפעלים ניטרליים בתחום התעשייה המלאכה. לפי הערכתנו יתחייבו כ-2.500 מקומות עבודה במפעלים מסוג זה. כזכור מתיחסים אומדנים אלו לטווח של כ-10 שנים.

ז. התשלובת האזורית

סדרת המערכות המצויות באזור כוללת התיישבות כפרית שבסיסה העיקרי חקלאי, מערכות קייט ובהם אתרים שונים, מפעלי

שרות האכלוסיה המתגוררת דרך קבע במרכזיהן, ישוב עירוני התדרם לאיכלוסו של האזור, ולרמת השרותים בו. רשת ככישו גישה וחברו שתכליתה לשרת את הנשואים השונים.

המערך המוצע הינו צרוף המערכות השונות לתשלובת אזורית מלוכדת היטב. השילוב מתבטא במערכת הדרכים המוצעת, המנקזת את הרימה מחלקי הגולן השונים אל מרכזו. באמצעותה מצטרפות מערכות קיימת התישבות חקלאית לחטיבה אחת, ומודגשים תפקידיה של העיר כמרכז אזורי. אין היא מונעת התקשרות אל האזורים השכנים אך מונעת טשטוש קיומו של האזור, ומונעת התפצלותו ליחידות חסרות ממשות ועמידה. הקשר הראשי כלפי חוץ מכונן אל מרכזי הארץ וכך ניצבים זה לעומת זה מרכז הארץ והאזור, ללא תוך וחוליות ביניים.

המרכז העירוני הינו צרוף של ישוב עירוני ומרכז אזורי. מיקומו במרכז האזור, התקשרותו הישירה והקצרה יחסית אל הישובים החקלאיים ומרכזי הקייט ברשת דרכים מתבדרת לצפון מזרח, לדרום-מערב, הימצאו על ציר התנועה ממרכז הארץ אל האזור ובסמוך לכניסתו של ציר זה לרמה, שמירה על מרחק נאות מגבול שביתת הנשק ומפגעיו, כל אלו עושים עיר זו למרכז טבעי ויעיל ובכך מעניקים תרומה הרדית להתפתחות העיר האזור.

מערכת ישובי הקבע החקלאיים משתלבת היטב במבנה האזורי הבסיסי. רכוחה טיב רשת הדרכים הראשיות, תוך פיתוח זיקה אל המרכז העירוני, יצור ליכוד פנימי רב וזיקה הרדית בין מרבית הישובים לבין עצמם. מיקום המערכת כציר החרצה את הרמה לאורכה ובתוואי מרכזי ומרוחק במידה ניכרת מהגבול עצמו, כששטחי העבוד משתרעים משני הצדדים עד קו הגבול ממש - מבטיח שליטה הדגשת נוכחות מירביים, ויחד עם זאת מונע תקלות המוכרות לנו מישובי גבול בעבר ובהווה.

מערכות הקייט הקשורות זו אל זו באמצעות כביש הגולן הראשי, כשעיר הגולן יושבת כפלט מאזניים ביניהן ומלכדת אותן לחטיבה אחת, השתלבות מערכת הקייט הדרומית בהתישבות החקלאית בבטיחה ובאזור סקופיה, השתלבות המערכת הצפונית בגוש ישובי הדרחים שמסביבה, מפעלי קייט ושרותי דרכים לחיירים ומסילים בישובים היושבים על ציר התנועה הראשי, כל אלו מגבשים מפעלים, אתרים ונושאי פתוח בעלי ערך כשלעצמם, לחטיבה אחת משולבת המפעילה את מרכיביה השונים כמפעל רב ממדים ועוצמה. המושג "אזור" מקבל בדרך זו משמעות של ממש, היה ונרשמה.

3. שיקולים ואלטרנטיבות

המערך המוצע לעיל הינו תוצאה של הנחת יסוד בדבר הצורך באכלוס מירבי של האזור, מעבר לניתן על בסיס משאביו הטבעיים, קרי: התישבות חקלאית ופתוח קייט. אמת שקומה של עיר במרכז אזור המונה עשרות ישובים חקלאיים ומרכז קייט מאוכלסים, חשוב כשלעצמו ומזהה קנה מידה לרמת השרותים באזור ולאייכותם. ומאן שעשויה להיות מכך השלכה להשני הפתוח בכללם, בעיקר בכל הנוגע לצד האנושי הכרוך בהם: המצאותם או העדרם של מתישבים. ניתן אף לשלב כאן שאלה דמוגרפית בסיסית,

הקשורה בצרכי פיזור האוכלוסיה בישראל. שהרי בסך הכל זהו אזור נוסף על שאר אזרחי המדינה, וממדיו מוגדרים ובלתי מבוטלים (כ-6% מישראל שלפני יוני 1967). מיקום ישוב עירוני במרחק הנדון תואם את המקובל בחלקיה האחרים של המדינה. אך ברור שטעמים אלו הינם משניים לעומת הנתת היסוד בדבר היוניות אכלוסו של האזור.

אלמלא צורך זה, כלומר אילו ניתן היה להסתפק בגולן באוכלוסיה יהודית שהיקפה 15-20 אלף נפש בלבד, צריך היה לבחון מערך פיתוח ללא מרכז עירוני, או ליתר דיוק - מערך שמרכזו מצויים מתרחן לגבולות האזור. מערך כזה עשוי היה להראות כמתואר במפה מספר 1, שערקונו הוא שילוב חלקיו השונים של הגולן בתחום קליטתן של עיירות האזרחים הגובלים: קרית-שמונה, חצור וטבריה, ומועצותיהם האזוריות.

א. מערך ללא מרכז עירוני בגולן

לכאורה מבנה משכנע למדי: הגולן הופך לזירות הרחבה של המסגרת הצרה ההלחוצה המשתרעת לאורך גבולו המערבי: עמק הירדן החולה. עיירות הבקעה שהיו חסרות תחום מחיה מקבלות עתה השלמה ומרחב, מצב שיתרום לפתוחן אולי יעמידן על רגליהן. מאידך יתנו ישובי הגולן מספוחם למרכזים קיימים ולמערכות חיות ורציבות (מועצות אזוריות, חברות פיתוח אזוריות, מפעלים ושרותים קיימים). פיתוח הגולן חדל להיות מבצע אזורי על כל המשמעת ממנו, והופך למספר ספחים הנחלקים בין כמה וכמה משתתפים, דבר המפשט את ההליך ומדיל אותו.

בהתאם למתואר במפה ותפוך קרית-שמונה מרכז לחלקו הצפוני של הגולן: חצור - עבור מרכזו צמח - עבור קבוצי דרום הרמה.

מושבי דרום הרמה ועמק הבטיחה יפתחו זיקה לטבריה אך בודאי יקיימו מרכז-משנה בקרבם. בעיירות אלו יתרכזו מפעליהם הכלכליים של תושבי הגולן, מכאן יסופקו שרותיהם, כאן יתגוררו בעלי המקצוע והמומחים למיניהם. אף הם האספקט הבטחוני מתקבלת כאן תמונה מניחה את הדעת: מרכזים המצויים בעורף אזורם, בריחוק מגבול, כשמערכת הדרכים מכוונת פניהם, למרכז. בדרך כלל תואמים תואי הדרכים הראשיות גם כונוני זרימה טבעיים.

אלא שאין הדברים נגמרים בכך. התעמקות נוספת מגלה בעיות וקשיים ההופכים מערך זה לתאורטי ובלתי מספק:

1. אין הוא פותר את צרכי ההתישבות בגולן כולו הצורך במרכז מיוחד עבור מושבי דרום-הרמה יוכיח, אך אף לגבי ישובי מרכז הרמה וצפונה אין הפתרון ממש. ישובים המרוחקים 30-40 ק"מ ממרכזם, כשביניהם מחיצות טופוגרפיות בצורת הפרשי גובה ניכרים, ואדיות קשי חציה, אפיק הירדן והכנרת, כל אלו עושים את הקשר היום-יומי מסובך וקשה. אופיו המיוחד של המשק החקלאי בגולן ירחיב את המשותף בין ישובי האזור וידיגש את השוני בינם ובין מערכי האזורים הגובלים. כתוצאה מכך תוצרונה התארגנויות שתבקשה לענות על צרכי האזור בתחומיו הוא ובהדרגה יקום מרכז, שראשיתו דומם וסופו מאויש, אשר בשל היותו מנוגד לתכנית האב המוצהרת לא יפוח בקצב ובכוון הנדרשים ולכן לא יענה על הצרכים.

2. כוונת הפיתוח, אופיו וממדיו ישתנו. יש לזכור שלמיקום המרכז השפעה רבה על מערכת הדרכים. את מקומה של מערכת הרוואה באזור יחידה עצמאית וברורה, תחפוש רשת כבישים רחבת המכוונת אל הצידי טבריה-קרית שמונה. הדבר ישפיע על כוון פתוח ענף הקייט, אשר אף אם יתעלם מן המערך הכללי ויתחזר למערכת קייט המגבשת יחידיו את מערכת הקייט השונות, הרי שתקשה זרבו עקב חוסר הפיפה בין כוונת הכוון הכולל.

אף התחום החקלאי יושפע בכיוון של התאמת תוכניות המשק של הישובים השונים לאלו של מערכי הישובים הקשורים בהם המצויים בתחומי הקו הירוק. דבר שסופו לצמצם במידה ניכרת את ייחודה של חקלאות האזור וממילא את תרומתה לכלכלת המדינה.

בסופו של דבר במקום דמות אזור מפותח, כולל ומאוכלס, יתקבלו מקטעים חסרי כוון, שמרכיביהם מנסים לעקוף בהצלחה מוגבלת תוכנית מתאר שאינה עונה על צרכיהם. מבחינת אכלוסו של האזור, ספק אף אם ימרבא הפוטנציאל המצוי בו רצאת לאוד שאף בו חל צמצום עקב העתקת מפעלים וענפי שרותים אל עיירות שמחוץ לאזור.

מסתבר איפוא שאף ללא הנחת היסוד בדבר חיוניות עיר בגולן מטעמי איכלוס, טעמים שמשמעותם פוליטית, חיונית עיר זו כיון שבלעדיה אין צרכי האזור באים על סיפוקם.

ב. מיקומה האופטימלי של עיר הגולן

אם אמנם חיונית עיר בגולן הן כמרכז אוכלוסין והן כמרכז אזורי, חשוב שמיקומה יענה על תפקידיה אלו. מנקודת ראות של הגולן כרף חלק חרי המקום האופטימלי הוא המרצע במערך המומלץ. יחד עם זאת עשויה להתעורר שאלת אפשרויות אלטרנטיביות המתבססות על עובדות בשטח שקיומן עשוי להוות משקל נגדי לשקולים תכנוניים שהורים. הכוללת ביניהן היא העיירה קוניטרה.

עיירה סורית נטושה זו שוכנת בחלקה הצפוני-מזרחי של הרמה, כשני ק"מ מקו הפסקת האש ובגובה של כ-900 מטר פני הים. בתקופתה הסורית שימשה פתח לגולן מכיוון דמשק ואוכלוסיתה הסתכמה בעשרות אלפי נפש. רשת הדרכים הנוכחית בגולן קושרת אותה לכוון צפון (כפרי הדרוזים ומשם לקרית שמונה), לדרום-מערב (גשר בנות יעקב - ראש פינה) ולדרום (גשר ומשם לאל-חמה רצמה). מצויות בה מערכות מים, חשמל וביוב שאף שהינן עלובות ופגועות אינן נעדרות כל ערך. כמה מאות בתי מגורים הראויים לשיפוץ מאפשרים אכלוסה במהירות יחסית ובכך תרחב אוכלוסית הגולן באופן מירי ועירי הרפאים תחרל לדקור את העין בריקנותה (מטרות שערכן המדיני רב).

בלא לגרוע מערכן של המטרות שיושגו ע"י ישוב העיר, נדגיש שהללו הן מטרות לטווח קצר. לאורך ימים לא תענה העיר על מטרותיה העיקריות רצאת מטעמים הקשורים במיקומה.

1. האספקט הבטחוני

מיקום עיר בקרבת הגבול הסורי, בטוח קילומטרים ספורים ממנו. עובדה זו תמנע מראש נהירתה של אוכלוסייה ומאידך לכל ארוע בעל משמעות בטחונית במקום תהיה השפעה מידית על ההליך פיתוחה. למעשה בהחלטתנו לפתח עיר במקום זה, אנו משאירים לאיב שמעבר לגבול מידה רבה של השפעה על מהלך הדברים וסבויי הצלחתם.

את ענף הקייט שמשקלו רב בכלכלת האזור יקשה לשלב לפתוח העיר. בטחון הינו תנאי לפתוח קייט וקרבתו של גבול אינו גורם מעודד. הדבר מתייחס אף למערכת הרכבים המתחייבת מפתוח קייט, ואשר אכלוס קוניטרה יתרום להסטתה מזרחה, בתנאי שאינו לברכה. אך אף ענף סביל כחקלאות, לא יקדם בברכה הקמת מרכז לעבוד התוצרת בנקודה רגישה מבחינה בטחונית. כך למשל הקמת יקב במקום זה תגרור ריכוז תוצרת אף מן הגליל העליון ובודאי מחלקיו השונים של הגולן אל קו הגבול. כל תקלה בטחונית תגרם מחר ומחרתיים להפרעות במערכת הכלכלית. בסך הכל יורצר מערך אבסורדי בו מצויה ההתישבות החלוצית בקו עורפי, בעוד העיר ממוקמת בקו המשלטים.

2. האספקט האזרחי

עיר הגולן חייבת לשמש מרכז אזרחי. מיקומה של קונטרה מקשה להניח שאכן תמלא פונקציה זו. ללא ספק ימצאו חלקים ניכרים מן הגולן שלא יכוסו על ידיה ולמעשה ישארו חסרי מרכז יעיל. דוגמא בולטת לכך: מושבי דרום הרמה, שהמרחק הפרשי הגובה הניכרים ימנעו זרימתם לעיר זו. כללית ניתן לקבוע שמיקומה נוגד את זרם התנועה הטבעי. התוצרת אשר תכוון אל העיר לאריזה מיון או עבוד, תחזור לאחור מכן על עקבותיה דרומה, והוא הדין בתנועת תושבי האזור שלא יוכלו לשלב ביקור בעיר האזורית על נסיעה אל מרכזי הארץ.

מבחינת תפקידה להיות חולית קשר בין הגולן ומרכזי הארץ היא כמוכונ נוגדת כל הגיון. נחזור ונדגיש שמיקומה של קוניטרה מושתת על נקודת ראות הפוכה לצרכנו. כל עוד היתה הרמה חלק מסוריה, היתה היא השער מצפון מזרח (כלומר, ממרכזי סוריה). בהיותה חלק מישראל מתהפכים הכוונים לחלוטין, עתה הקשר הוא דרום-מערבה השער לגולן חייב לתאם כוון זה. פיתוחה של העיר, במקום לטשטש את זכויותיה של סוריה על האזור רק ינציח איתם, וישמש עדות לקשריה של הרמה אל סוריה.

שאלת כדאיותו הכלכלית של שיקום העיר אף היא מוטלת בספק. למעשה מתחייבות השקעות ניכרות בשיפור מבנים, העלולות להתקרב למחיר בניה חדשה, ואף זאת במספר מבנים מצומצם. שיקום המערכות השונות המצויות בעיר (חשמל, מים וביוב) אף הוא אינו כרוך בחסכוניות של ממש. מאידך אנו נקשרים בתכנית עיר שאינה פרי רחננו ובודאי אינה תואמת את צרכי הדור הזמן. הנסיון הקיים משיקום עיירות ערביות בעבר אינו משכנע על מנת לחזור עליו וזאת בלא לדתיחס לכל שיקול נוסף.

ו. ל ס י כ ר ם

אוכלוסית האזור תגיע בהתאם למרצע לב-60,000 - 56 נפש. לפי הפרוט הבא:

במערכת החקלאית	כ-15,000-11 נפש
במערכת הקייט	כ-5,000 נפש
במרכז העירוני האזורי	כ-30,000 נפש
אוכלוסיה לא-יהודית	כ-10,000

האוכלוסיה הכפרית תתגורר בכ-25-20 ישובים כפריים, מהם 17-22 חקלאיים וכ-3 מרכזי קייט. סה"כ כ-4,000-3,500 משפחות בחקלאות, תעשייה, קייט ושרותים. תושבי המרכז העירוני יעסקו בעיקר בענפים ניטרליים בתעשייה ומלאכה, שאינם קשורים דוקא במשאביו הטבעיים של האזור.

ההשקעות הכרוכות בביצוע התכנית מסתימות בכ-400 מיליון ל"י לפי המפורט להלן:	
השקעות יצרניות בחקלאות	כ-170 מיליון ל"י
בקייט	כ-80 מיליון ל"י
בתשתית אזורית	כ-35 מיליון ל"י
	285 מיליון ל"י

השקעות צרכניות כ-120 מיליון ל"י

לא נכללו כאן ההשקעות הכרוכות בפיתוח העיר המרצעת.